

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2013

Invandrar- utredningen 1

Invandrarnas utbildningssituation

Förslag om grundutbildning i svenska
för vuxna invandrare

Stockholm 1971

Cef

Ret

Statens offentliga utredningar
1971:51
Inrikesdepartementet

Invandrar- utredningen 1

Invandrarnas utbildningssituation
Förslag om grundutbildning i svenska
för vuxna invandrare

Stockholm 1971

Till Statsrådet och chefen för inrikesdepartementet

Genom beslut den 28.5.1968 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för inrikesdepartementet att tillkalla högst sju sakkunniga med uppdrag att utreda invandras anpassningsproblem m. m.

Med stöd av detta bemyndigande tillkallades samma dag såsom sakkunniga riksdagsledamoten Yngve Möller, tillika ordförande, riksdagsledamoten Hugo Bengtsson, dåvarande riksdagsledamoten Ingrid Diesen, riksdagsledamoten Bengt Fagerlund, dåvarande riksdagsledamoten Nils Kellgren samt riksdagsledamöterna Lennart Mattsson och Rolf Wirtén.

De sakkunniga antog namnet invandrarutredningen.

Den 8.7.1969 erhöll Kellgren begärt entledigande från uppdraget som ledamot samt förordnades byråchefen Ove Jönsson att vara ledamot av utredningen.

Att såsom experter biträda utredningen tillkallades den 5.5.1969 undervisningsrådet Ragnar Israelsson och numera departementsrådet Ossian Larnstedt, den 13.6.1969 byrådirektören Sven Reinans, numera biträdande professorn Harald Swedner och professorn Arne Trankell, den 13.8.1969 generaldirektören Kjell Öberg samt den 3.11.1969 hovrättsassessorn Trygve Hellners.

Till sekreterare åt utredningen förordnades den 23.6.1968 numera biträdande sekreteraren hos riksdagens socialutskott Jan Svedberg och till biträdande sekreterare förordnades den 5.9.1968 numera byrådirektören Jonas Widgren. Den 29.6.1970 förordna-

des Reinans att i stället för expert vara biträdande sekreterare åt utredningen.

Den 2.2.1971 erhöll Svedberg begärt entledigande från uppdraget som sekreterare och förordnades att i stället vara expert åt utredningen. Widgren förordnades samma dag att vara sekreterare och byrådirektören Stig Lundström att vara biträdande sekreterare åt utredningen.

Utredningen får härmed överlämna ett delbetänkande om invandrarernas utbildningssituation med förslag om grundutbildning i svenska för vuxna invandrare.

Reservation har avgivits av ledamoten Diesen och särskilt yttrande av experten Öberg.

Stockholm den 22.6.1971.

Yngve Möller

Hugo Bengtsson

Ingrid Diesen

Bengt Fagerlund

Ove Jönsson

Lennart Mattsson

Rolf Wirtén

Jonas Widgren

Stig Lundström

Sven Reinans

Innehåll

Sammanfattning	9	2.3.1	Antal och förändringsfaktorer	26
Förkortningar	12	2.3.2	Felaktigheter i det redovisade materialet	28
Kapitel 1 <i>Inledning</i>	13	2.3.3	Beskrivning av olika nationalitetsgrupper	29
1.1 IU:s uppdrag	13	2.3.4	Ålder	30
1.1.1 Direktiven	13	2.3.5	Regional fördelning	30
1.1.2 Beslut i övrigt om uppdraget	18	2.3.6	Utbildning	32
1.2 Utredningsarbetet	18	2.3.7	Sysselsättning	33
1.3 Prioritering av utbildningsfrågor	18	2.4	Återutvandringen	34
1.3.1 Tidigare behandling av frågor om utbildning för invandrare och minoriteter	18	2.5	Den framtida invandringen	37
1.3.2 Avgränsningar	20	Kapitel 3	<i>Internationella normer för utbildning för invandrare</i>	39
Kapitel 2 <i>Invandrarna – statistisk redogörelse</i>	22	3.1	Inledning	39
2.1 Inledning, definitioner m. m.	22	3.2	Förenta Nationerna (FN)	39
2.1.1 Begreppet invandrare	22	3.3	Internationella arbetsorganisationen (ILO)	40
2.1.2 Avgränsning mot personer som tillfälligt vistas i Sverige	22	3.4	Unesco	40
2.1.3 IU:s terminologi	23	3.5	Europarådet	41
2.2 Invandringen till Sverige	23	3.5.1	Resolutioner	41
2.2.1 Reglerna för invandringen	23	3.5.2	Vissa förslag	42
2.2.2 Allmän beskrivning av invandringen	23	Kapitel 4	<i>Målgrupper</i>	43
2.2.3 Invandringens omfattning	24	4.1	Barn i förskoleåldern	43
2.2.4 Invandringens variation under året	26	4.2	Barn i skolpliktsåldern	43
2.3 Utlänningarna i Sverige	26	4.3	Ungdom i åldern 16–20 år	44
		4.4	Vuxna invandrare	44
		4.4.1	Invandrare med akademisk utbildning	44
		4.4.2	Invandrare med grundskole- eller gymnasieutbildning	44

4.4.3	Invandrare med ingen eller ringa utbildning . . .	44	7.3	Stödundervisning i gymnasial skola	61	
Kapitel 5 <i>Utbildning för barn i förskoleåldern</i>			45	7.4	Särskilda utbildningsanordningar för invandrarungdom	61
5.1	Tidigare behandling av frågan . . .	45	7.4.1	Gymnasial utbildning . . .	61	
5.2	Invandrarbarn i förskolor	45	7.4.2	Yrkeskurser	62	
5.2.1	Antal invandrarbarn i förskoleåldern	45	7.5	Framförda önskemål	62	
5.2.2	IU:s kommunenkät	46	7.6	IU:s överväganden	63	
5.3	Försöksverksamhet för invandrarbarn i förskolan m. m.	47	Kapitel 8 <i>Nuvarande utbildning för vuxna invandrare</i>			65
5.4	Framförda önskemål	48	8.1	Invandrarna och vuxenutbildningen	65	
5.5	IU:s överväganden	48	8.2	Uppgifter från IU:s intervjuundersökning	65	
Kapitel 6 <i>Utbildning för barn i skolpliktsåldern</i>			50	8.3	Svenskundervisning genom studieförbunden	66
6.1	Tidigare behandling av frågan . . .	50	8.3.1	Gällande bestämmelser . . .	66	
6.2	Antal barn	51	8.3.2	Omfattning	67	
6.3	Stödundervisningen	53	8.3.3	Cirkelledarna och deras utbildning	69	
6.3.1	Gällande bestämmelser . . .	53	8.3.4	Läromedel och läroplan . . .	70	
6.3.2	Mål för stödundervisningen	53	8.3.5	Samhällsorientering	71	
6.3.3	Introduktionsklasser	54	8.3.6	Kontaktkurser för invandrarkvinnor	72	
6.3.4	Invandrade skolpliktiga barn med avslutad skolgång i hemlandet	54	8.4	Svenskundervisning i samband med arbetsmarknadsutbildning	72	
6.3.5	Tvåspråkiga lärare	55	8.5	Företagsbunden svenskundervisning	73	
6.4	Undervisning i modersmålet	55	8.6	Undervisning i utvandringssländerna	75	
6.4.1	Läsinläring på modersmålet	55	8.7	Internatkurser i svenska	76	
6.4.2	Gällande bestämmelser för undervisning i modersmålet	56	8.8	Studiecirklar i samhällskunskap	76	
6.4.3	Omfattning av modersmålsundervisningen	56	8.9	Undervisning av flyktingar	77	
6.5	Framförda önskemål	56	8.10	Analfabetundervisning	77	
6.5.1	Önskemål från finländska invandrarorganisationer	56	8.11	Svenska för utländska studerande	78	
6.5.2	Önskemål från övriga invandrarorganisationer	57	8.12	Utbildning genom radio och TV	79	
6.6	IU:s överväganden	58	Kapitel 9 <i>Önskemål från invandrarorganisationer</i>			80
Kapitel 7 <i>Utbildning för ungdom i åldern 16–20 år</i>			60	9.1	Önskemål från finländska invandrarorganisationer	80
7.1	Tidigare behandling av frågan . . .	60	9.2	Önskemål från övriga invandrarorganisationer	82	
7.2	Antal ungdomar och deras samsättningsättningar	60	9.2.1	Tyska, österrikiska, italienska och ungerska organisationer	82	

9.2.2	Jugoslaviska, grekiska, turkiska, tjeckoslovakiska och arabiska organisationer	82	11.3.3	Förläggning i tiden . . .	98
9.2.3	Polska organisationer	83	11.3.4	Lokaler	98
Kapitel 10 <i>Överväganden om utbildning för vuxna invandrare</i>		84	11.3.5	Social service	99
10.1	Inledning – motiv för svenskundervisning	84	11.4	Avisering om invandrare till kommunerna	100
10.2	Kunskaper i svenska och utbildningsbehov	85	11.5	Uppsökande information	102
10.3	Ny utbildning för invandrare: grundutbildning och fördjupad utbildning	85	11.5.1	Motiv för uppsökande information	102
10.4	Huvudmannaskap för grundutbildningen	86	11.5.2	Organisation av den uppsökande informationen	103
10.5	Kostnadsansvar för grundutbildningen	87	11.6	Premiesystemet	103
10.5.1	Anställda invandrare	87	11.7	Kostnadsfördelning stat-kommun	104
10.5.2	Icke anställda invandrare	91	11.7.1	Nuvarande statsbidragsbestämmelser	104
10.6	Viss nuvarande utbildning	92	11.7.2	IU:s överväganden	104
10.6.1	Svenskundervisning i samband med arbetsmarknadsutbildning.	92	Kapitel 12 <i>Förslag om fördjupad utbildning för vuxna invandrare</i>		106
10.6.2	Undervisning i utvandringsländerna	93	12.1	Fördjupad utbildning inom vuxenutbildningen	106
10.6.3	Försöksverksamhet	93	12.1.1	Kommunal och statlig vuxenutbildning	106
10.6.4	Undervisning av flyktingar	93	12.1.2	Folkhögskolor	107
10.6.5	Svenska för utländska studerande	93	12.1.3	Studieförbund	107
Kapitel 11 <i>Förslag om grundutbildning för vuxna invandrare</i>		95	12.1.4	Kurser i radio och TV	108
11.1	Förslag om grundutbildning	95	12.1.5	Övrig vuxenutbildning	108
11.2	Tillträde till grundutbildningen	96	12.2	Utbildning för invandrade analfabeter	108
11.2.1	Kravet på kyrkobokföring	96	12.2.1	Analfabeter bland invandrarna	108
11.2.2	Undantag för dansk-norsk- och svensktalande invandrare	96	12.2.2	Förslag om alfabetiseringsundervisning	109
11.2.3	Undantag för korttidsanställda	97	12.2.3	Uppläggning	110
11.3	Anordnande av grundutbildningen	97	12.2.4	Huvudmannaskap	111
11.3.1	Huvudmannaskap och samverkan	97	12.2.5	Studiesocialt stöd	111
11.3.2	Gruppstorlek	98	Kapitel 13 <i>Central planering och information</i>		112
			13.1	Central planering och samordning	112
			13.1.1	Läroplaner	112
			13.1.2	Läromedel	113
			13.1.3	Lärare	113
			13.2	Information	113
			13.2.1	Ansvarsfördelning	114
			13.2.2	Likvärdig och målgruppsanpassad information	114

<i>Reservation</i>	116	3.1.2 Det ackumulerade under- visningsbehovet	144
<i>Särskilt yttrande</i>	118	3.2 Alfabetiseringsundervisningen .	145
Bilaga 1 <i>IU:s utredningsverksamhet</i> .	119	3.3 Barn tillsynen	145
1.1 Utfrågningarna	119	3.4 Uppsökande information	146
1.2 Arbetsgruppen för finska in- vandrarfrågor i Sverige	119	3.5 Information kring grundutbild- ningen	146
1.3 EFA:s och IU:s intervjuunder- sökning	121	3.6 Övriga kostnader	146
1.3.1 Bakgrund	121	3.7 Sammanställning av de beräk- nade kostnaderna	147
1.3.2 Teknisk beskrivning	121	Bilaga 4 <i>Lagförslag</i>	148
1.4 Undersökningar i samarbete med vissa universitetsinstitutio- ner	123	4.1 Förslag till Lag om utländsk arbetstagarers rätt till lön vid deltagande i grundutbildning för invandrare	148
1.5 Kommunenkäten	124	4.2 Specialmotivering till lagförsla- get	148
1.5.1 Syfte	124	Bilaga 5 <i>Språkundervisning för in- vandrare i andra länder</i>	152
1.5.2 Urval av kommuner	124	<i>Summary in English</i>	155
1.5.3 Genomförande	125		
1.5.4 Vissa definitions- och kvalitetsfrågor	125		
1.6 Utlandsenkäten	126		
Bilaga 2 <i>Kunskaper i svenska enligt IU:s intervjuundersökning samt beräk- ningar av undervisningsbehovet</i>	127		
2.1 Inledning	127		
2.2 Kunskaper i svenska	127		
2.2.1 Svenskspråkiga bland fin- ländska invandrare	127		
2.2.2 Använda mått på kun- skaper i svenska	127		
2.2.3 Kön och ålder	128		
2.2.4 Vistelsens längd i Sverige	135		
2.2.5 Utbildning	135		
2.2.6 Sysselsättning m. m. . . .	136		
2.2.7 Sammanfattning	138		
2.3 Motivation för studier i svenska	138		
2.4 Sätt att lära sig svenska	139		
2.5 Beräkningar av undervisningsbe- hovet	140		
2.5.1 Den årliga invandringen	141		
2.5.2 Ackumulerat undervis- ningsbehov	142		
Bilaga 3 <i>Kostnadsberäkningar</i>	144		
3.1 Grundutbildningen	144		
3.1.1 Den årliga invandringen	144		

Sammanfattning

IU:s uppdrag är att kartlägga invandrarnas och minoriteternas situation i Sverige och att lägga fram en plan för samhällsåtgärder på olika områden för dessa grupper. IU har valt att i ett första betänkande behandla invandrarnas utbildningssituation, med utgångspunkt från en uppdelning av invandrarna i olika målgrupper.

Invandrarbarn i förskoleåldern

Under slutet av 1960-talet har en rad försök med särskild verksamhet för invandrarbarn i förskoleåldern inletts. Frågan om barnstugeverksamhetens framtida utformning övervägs för närvarande inom 1968 års barnstugeutredning. Den kommer att i sitt arbete även behandla invandrarbarnens situation i förskolan.

- Det är av stor vikt att invandrarbarn, framför allt de med bristande kunskaper i svenska, får tillfälle att delta i förskoleverksamhet. Gruppsamvaron för barn med olika bakgrundsmiljöer påverkar barnens sociala utveckling samtidigt som språkutvecklingen påskyndas.
- Språkträning i svenska för invandrarbarn bör ges redan i förskolan. Samtidigt bör försök med träning i barnens hemspråk snarast inledas. Invandrarbarnen bör redan

i förskolan ges möjligheter att bli tvåspråkiga.

Invandrarbarn i skolpliktsåldern

Statsmakterna fattade 1968 principbeslut om undervisning av barn som tillhör språkliga minoriteter. Invandrarbarn i grundskolan kan få särskild stödundervisning under en introduktionsperiod. De kan även få viss undervisning i det egna modersmålet under ordinarie skoltid. Ett utvecklingsarbete pågår för att föra ut 1968 års beslut i praktiken.

- Det är nödvändigt att undervisningen för invandrarbarn i grundskolan redan i inledningsskedet inriktas på att stimulera barnen att bli tvåspråkiga. En satsning på träning i svenska bör därför ske parallellt med träningen i det egna modersmålet.
- Regler bör utarbetas för statsbidrag till kompletteringsundervisning på det egna modersmålet utanför den schemabundna tiden.
- Läromedelssituationen bör förbättras. Åtgärder motsvarande dem som vidtagits för finskspråkiga barn i Sverige bör komma till stånd även beträffande de andra större språkgrupperna bland invandrarbarnen.
- Särskild utbildning bör ordnas för grundskolans lärare i minoritetsspråk och om pedagogiska metoder för undervisning av invandrare.

Utbildning för invandrarungdom i åldern 16–20 år

Bland invandrarungdomar i dessa åldrar finns många som genomgått hela eller en del av den svenska grundskolan, men de flesta har kommit hit för att förvärvsarbeta. För dem alla krävs särskilda åtgärder på utbildningsområdet.

- För invandrarungdom som vill följa gymnasiestudier i Sverige bör förberedande kurser anordnas.
- För invandrarungdom som vill förvärvsarbeta men som av olika skäl har sysselsättningssvårigheter bör yrkeskurser med svenskundervisning anordnas.
- Invandrarungdom bör ges reella möjligheter till gymnasieutbildning i samma utsträckning som infödda svenska ungdomar.

Vuxna invandrare

De vuxna invandrarna, som har en skiftande utbildningsbakgrund, bör alla ges möjligheter till grundläggande utbildning i svenska och samhällsorientering. De bör även kunna komplettera tidigare utbildning och stimuleras till deltagande i den allmänna vuxenutbildningen. För invandrare med ingen eller ringa skolgång krävs särskild utbildning.

Grundutbildning

- En ny utbildningsanordning öppen för alla invandrare över 16 år bör inrättas. Den bör benämnas grundutbildning för invandrare och inordnas i det allmänna skolväsendet. Den bör vara frivillig.
- Grundutbildningen bör omfatta 240 timmars undervisning och ge invandraren en första kännedom om svenskt vardagspråk och vardagsliv.
- Kommunen bör som huvudman ha att sörja för att grundutbildning anordnas och svara för dess kvalitet. Studieförbundens lokal- och personalresurser för undervisning av invandrare bör kunna användas även framöver.

- SÖ bör få i uppdrag att som central förvaltningsmyndighet svara för planering och samordning av grundutbildningen. I uppgiften ingår att föreslå utbildning av lärare i svenska som främmande språk och att utarbeta läromedel.
- Staten förutsätts genom bidrag till kommunerna svara för merparten av undervisningskostnaderna.
- Arbetsgivare med minst fem anställda föreslås genom lag vara skyldiga att under grundutbildningen betala lön till de invandrare som anställs i Sverige efter 1.1.1973. Arbetsgivarna rekommenderas att betala lön under grundutbildning för nu anställda invandrare. Anställda invandrare bör alltså i möjligaste mån få följa grundutbildningen på betald arbetstid.
- Icke anställda invandrare (t. ex. hemarbetande kvinnor) föreslås få en statlig premie på 700 kr om de fullföljer grundutbildningen. Samma premie bör även invandrare vid företag med mindre än fem anställda kunna få.
- Barnpassning och annan social service bör ordnas i anslutning till grundutbildning för icke anställda invandrare.
- Kommunernas uppgift att organisera grundutbildningen förutsätter att de får en bättre översikt av invandringen. Ett system för avisering om invandrare som bosätter sig i kommunen bör upprättas.
- Aviseringssystemet bör ligga till grund för en lokal uppsökande information till invandrare om grundutbildningen och annan utbildning. Även centrala informationsåtgärder bör vidtas.
- Grundutbildningen beräknas mot bakgrund av vissa antaganden om nuvarande utbildningsbehov och framtida invandring kosta ca 75 milj. kr årligen för stat och kommun.

Fördjupad utbildning

- Inom den kommunala vuxenutbildningen bör inrymmas kompletterande undervisning i svenska för invandrare som bygger på grundutbildningen.

- I folkhögskolornas utbildning bör ingå kurser som särskilt tar sikte på invandrar-
nas utbildningsbehov.
- Studieförbunden bör på bred basis kunna
ordna cirklar för invandrare i framför allt
sammans- och arbetslivsorientering.
- Kurser för invandrare i radio och TV bör
utvecklas som en reguljär del av den
licensfinansierade verksamheten.

Alfabetiseringsundervisning

- En särskild anordning för utbildning av
invandrade analfabeter bör inrättas. An-
talet analfabeter uppskattas till några tu-
sen.
- Alfabetiseringsundervisningen bör helt åvi-
la staten. SÖ och AMS bör få i uppdrag
att tillsammans anordna undervisningen.
- Undervisningen bör vara tvåårig och stu-
diesocialt stöd motsvarande utbildnings-
bidrag bör utgå till deltagarna.
- Undervisningen bör bl. a. omfatta svenska,
matematik, samhällsorientering och yrkes-
träning.
- Om ca 300 personer påbörjar undervis-
ningen varje år beräknas de totala kostna-
derna för första året uppgå till ca 10 milj.
kr och för det andra året och påföljande
år till ca 20 milj. kr.

Förkortningar

ABU	Allmänna beredningsutskottet
ADB	automatisk databehandling
AMS	Arbetsmarknadsstyrelsen
EFA	Expertgruppen för utredningverksamhet i arbetsmarknadsfrågor
IU	Invandrarutredningen
LO	Landsorganisationen i Sverige
SAF	Svenska Arbetsgivareföreningen
SCB	Statistiska centralbyrån
SIV	Statens invandrarverk
SM	Statistiska meddelanden
SOS	Sveriges officiella statistik
SOU	Statens offentliga utredningar
SU	Statsutskottet
SÖ	Skolöverstyrelsen
TCO	Tjänstemännens centralorganisation
UKÄ	Universitetskanslersämbetet

Av staten godkända studieförbund:

ABF	Arbetarnas bildningsförbund
BSF	Blåbandsrörelsens studieförbund
FS	Frikyrkliga studieförbundet
FU	Folkuniversitetet
IOGT	Godtemplarordens studieförbund
KFUK/M	KFUK:s och KFUM:s studieförbund
Mbsk	Studieförbundet Medborgarskolan
NTO	Nationaltemplarordens studieförbund
Sfr	Studieförbundet
SKS	Sveriges kyrkliga Studieförbund
SV	Studieförbundet Vuxenskolan
TBV	Tjänstemännens bildningsverksamhet

1.1 *IU:s uppdrag*

1.1.1 Direktiven

IU:s uppdrag är att kartlägga invandrades och minoriteters problem i Sverige samt att lägga fram en plan för samhällsåtgärder på olika områden för invandrare och minoriteter. Direktiven för IU återfinns i statsrådsprotokollet över inrikesärenden 28.5.1968. I anförande till detta protokoll yttrade dåvarande chefen för inrikesdepartementet, statsrådet Johansson, bl. a. följande:

Sedan början av 1930-talet har Sverige varit ett invandringsland. Under perioden 1931–1965 invandrade närmare 700 000 personer till Sverige, medan utvandringen under perioden omfattade ca 300 000 personer. Det totala invandringsöverskottet fram till mitten av 1960-talet har alltså uppgått till inemot 400 000 personer. Under de första sex åren av 1960-talet invandrade ca 200 000 personer. Invandringsöverskottet under samma tid uppgick till i runt tal 120 000 personer.

Sverige kommer sannolikt att även framtiden vara ett invandringsland. Växlingar i konjunkturen, ländernas invandringspolitik och andra förhållanden som påverkar befolkningsrörelserna mellan länderna kan visserligen återverka på invandringens omfattning, men man torde få räkna med att invandringen till Sverige på längre sikt kommer att förete ungefär samma bild som under efterkrigstiden.

Invandringen till vårt land har till stor del skett från de andra nordiska länderna, främst Finland. Inflyttningen från övriga europeiska länder har emellertid ökat, särskilt under 1960-talet. Nettoinflyttningen från Grekland, Italien, Jugoslavien och Spanien steg sålunda från sammanlagt 2 500 personer under andra hälften av 1950-talet till sammanlagt 15 600 personer under första hälften av 1960-talet. I fråga om de utomeuropeiska länderna har ett tidigare utvandringsöverskott ersatts med ett invandringsöverskott. Under första hälften av 1960-talet uppgick invandringen från andra utomeuropeiska länder än Amerikas förenta stater till ca 5 000 personer.

Antalet i Sverige bosatta utländska medborgare är f. n. ca 300 000. Antalet här bosatta personer som är födda utomlands är emellertid betydligt större. Sedan början av 1940-talet har drygt 150 000 utlänningar fått svenskt medborgarskap genom naturalisation. Totalt torde det därför finnas ca en halv miljon utomlands födda personer i Sverige. Av dessa torde omkring hälften vara nordbor.

Sverige har på både det nationella och det internationella planet verkat aktivt för att förbättra invandrades ställning i vistelselandet. Numera har i vårt land utlänningar och svenska medborgare i huvudsak samma ställning på en rad väsentliga områden. Yttrandefrihet, religionsfrihet och församlingsfrihet tillkommer i princip utlänning i samma mån

som svensk medborgare. Också i fråga om rätt till undervisning och utbildning är utlänning som vistas här jämställd med svensk medborgare, och särskilda åtgärder har vidtagits för att rätten skall kunna utnyttjas fullt ut. I fråga om sociala förmåner kan nämnas att inte bara medborgare i övriga nordiska länder utan också andra utlänningar som slår sig ner i vårt land har i huvudsak samma rätt som svenska medborgare till bl. a. socialhjälp, barnbidrag, allmän tilläggs pension, sjukförsäkring, arbetslöshetsförsäkring, yrkesskadeförsäkring och studiesociala förmåner. Folkpensionsförmåner är i princip förbehållna svenska medborgare men tillkommer enligt konventioner också utlänningar av vissa nationaliteter. Utlänning som har fått arbetstillstånd är i väsentliga avseenden jämställd med svensk medborgare på arbetsmarknaden.

En avgörande olikhet mellan utlännings och svensk medborgares rättsställning föreligger emellertid däri att utlänning inte har ovillkorlig rätt att resa in, vistas och arbeta i Sverige. Regleringen av utlännings rätt i dessa avseenden syftar bl. a. till att anpassa invandringen till förhållandena på vår arbets- och bostadsmarknad. Härigenom skapas vissa garantier för att invandrare i Sverige får sin försörjning tryggad och sitt behov av bostad tillgodosett.

Man torde alltså kunna säga att vårt land har sörgt förhållandevis väl för att utlänning som bosätter sig här blir delaktig av den ekonomiska och sociala standarden i landet, något som utgör grundvalen för att invandrare skall ha möjlighet att finna sig till rätta här, dvs. för deras anpassning i vidare bemärkelse.

Invandrare i Sverige möter emellertid också en rad anpassningsproblem av mera speciell karaktär, som främst har samband med att de talar annat språk, är vana vid andra samhälls- och levnadsförhållanden eller har annan religion. Dessa faktorerers betydelse har blivit alltmer uppenbar efter hand som invandringen från mera avlägsna länder har ökat. De speciella anpassningsproblem som jag här åsyftar har omnämnts av utlännings-

utredningen i dess betänkande "Invandringen" (SOU 1967:18). Utredningens uppdrag omfattade inte frågor om invandrarans anpassning och problemen har därför inte behandlats närmare i betänkandet. Vid remissbehandlingen av betänkandet har emellertid stor uppmärksamhet ägnats åt dessa frågor och från flera håll hävdas att de behöver belysas ytterligare.

I riksdagen har anpassningsproblemen diskuterats i flera sammanhang. Med anledning av motioner (I:137 och II:175) anförde 1967 års riksdag (SU 11, rskr 11) att de principiella riktlinjerna för statsmakternas handlande i fråga om invandrande minoritetsgruppers strävan att bevara sin språkliga, kulturella och religiösa egenart borde belysas så noggrant som möjligt genom kompletterande undersökningar eller särskild utredning. Också vid årets riksdag har frågorna behandlats med anledning av motioner i ämnet (ABU 1968:37). Inom Nordiska rådet har språkproblemen i Norden diskuterats bl. a. mot bakgrund av det stora antalet finskspråkiga personer i Sverige, och rådet har i rekommendation 1966:29 hemställt till regeringarna i de nordiska länderna att utreda förutsättningarna för en lösning av språkproblemen vid kontakter med domstolar och andra myndigheter i annat nordiskt land.

Åtskilliga åtgärder har vidtagits för att lösa invandrarans anpassningsproblem av det slag som jag åsyftar här. Enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande har jag år 1966 tillsatt en arbetsgrupp för invandrarfrågor med uppgift att kartlägga de sociala, kulturella och andra problem som möter invandrare och överväga vilka åtgärder som bör vidtas för att underlätta deras anpassning i det svenska samhället. För att sprida information bland invandrarna om svenska samhällsförhållanden och om utlännings rättsigheter och skyldigheter i Sverige har handböcker på flera utländska språk utarbetats och tillställts invandrare. På förslag av arbetsgruppen för invandrarfrågor utges sedan någon tid en tidskrift som på olika främmande språk lämnar information om svenska förhållanden och om händelser här och i utlandet. Bland andra åtgärder som

har kommit till stånd på arbetsgruppens förslag kan nämnas kurativ verksamhet och biblioteksverksamhet för invandrare. Språk- undervisning för utlänningar anordnas sedan år 1965 avgiftsfritt genom skolöverstyrelsens försorg huvudsakligen av de frivilliga bildningsförbunden. Inom grundskolan ges stöd- undervisning som innefattar undervisning för invandrades barn såväl i svenska och andra läroämnen som i barnens modersmål. Riktlinjer för en verksamhet som syftar fram mot en mera långsiktig lösning av frågan om undervisning av barn, som tillhör språkliga minoriteter, föreslås i prop. 1968:67.

Åtskilligt har sålunda gjorts och görs för att hjälpa invandrare till rätta med deras särskilda anpassningsproblem. Hittills vidtagna åtgärder har emellertid huvudsakligen kommit till stånd från fall till fall för att lösa akuta situationer, då behovet att göra något har framstått som särskilt angeläget. Vår kunskap om de speciella svårigheter som invandrare möter är emellertid begränsad och vi saknar en samlad bild av problemens art och omfattning på både kort och lång sikt. I enlighet med riksdagens önskemål och yrkandena vid remissbehandlingen av utlänningsutredningens betänkande bör en utredning med parlamentarisk förankring nu tillkallas för att göra en kartläggning av dessa anpassningsproblem och för att bedöma vad som ytterligare bör göras från samhällets sida för att ge invandrade utlänningar stöd och hjälp att lösa problemen.

Utredningens kartläggningsuppgift bör omfatta alla särskilda anpassningsproblem som möter utlänningar vilka invandrar till vårt land. Från kartläggningen bör uteslutas sådana problem som möter turister, tillfällighetsarbetare och andra utlänningar som tillhör liknande kategorier. Det bör uppmärksammas att anpassningsfrågorna kan vara olika för invandrare av skilda nationaliteter, t. ex. nordbor och invandrare från mera avlägsna länder, och att anpassningsproblemen kan ändra karaktär efter hand som vistelsen här fortfar och eventuellt övergår till permanent bosättning. Kartläggningen bör omfatta också etablerade etniska och religiösa mino-

riteters problem. Samefrågan bör dock inte behandlas i detta sammanhang. I övrigt bör det ankomma på utredningen att pröva vilka minoritetsproblem som lämpligen bör tas upp i detta sammanhang.

Vid fullgörandet av denna del av uppdraget bör utredningen söka kontakt med olika invandrarorganisationer samt samråda med bl. a. arbetsgruppen för invandrarfrågor och tillgodogöra sig de erfarenheter som arbetsgruppen har samlat.

Ett spørsmål som inte bör förbises är i vad mån en negativ inställning från den inhemska befolkningens sida till invandrare eller här bofasta minoriteter skapar särskilda problem för dessa.

Utredningen bör vidare ge en såvitt möjligt fullständig och aktuell redovisning av vilka möjligheter samhället redan nu erbjuder för att undanröja eller minska anpassningssvårigheterna eller för att på annat sätt tillgodose invandrades speciella behov. Jag har antytt utbildningsområdet, där åtgärder för långsiktiga lösningar redan har vidtagits eller föreslagits. Vidare kan nämnas att särskild rådgivning för utlänningar i sociala och närliggande frågor har anordnats av en del kommuner och bedrivs även av andra organ. I anslutning här till vill jag erinra om att en utredning nyligen har tillsatts med uppgift att göra en allmän översyn av den sociala vårdlagstiftningen med speciell inriktning på att effektivisera den förebyggande vården, bl. a. genom aktiv uppsökande verksamhet. I uppdraget ingår vidare bl. a. att undersöka förutsättningarna för att i anslutning till den kommunala nämndorganisationen skapa socialcentra i kommunerna, dit allmänheten kan vända sig för vård, hjälp, service, råd och upplysning. Härvid skall nämnda utredning beakta möjligheterna till samordning med den verksamhet som bedrivs av landstingen och de allmänna försäkringskassorna och i fråga om informationsverksamheten samråda med den år 1967 tillsatta utredningen om ökad samhällsinformation. Informationsutredningens uppdrag innefattar en allmän översyn av den samhälleliga informationsverksamheten, dess syften och metoder. Den

utredning som jag förordar bör hålla nära kontakt med de båda nyss nämnda och andra utredningar, som behandlar frågor av betydelse för invandrarnas möjligheter att finna sig till rätta här, bl. a. utredningen angående förbud mot rasdiskriminering, och göra sig noga underrättad om i vilken mån utredningarnas kommande förslag kan få betydelse för invandrarnas anpassning.

Som jag har sagt förut har särskilda ansträngningar gjorts från samhällets sida för att nå invandrande utlänningar med information om det svenska samhället och om utlänningsrättigheter och skyldigheter. Där emot saknas mera ingående kännedom om vilken information invandrar- eller minoritetsorganisationer själva lämnar till invandrande landsmän m. fl. I fråga om informationen till invandrare bör särskild uppmärksamhet ägnas åt i vilken utsträckning informationen kan antas nå fram till invandrarerna, dvs. inte bara vilken information som lämnas utan också i vilken mån den verkligen mottas av dem som den riktar sig till. Vidare bör undersökas om den inhemska befolkningen får erforderlig information rörande vår utlänningspolitik.

Utredningen bör klarlägga i vilken mån anpassningssvårigheter kvarstår eller särskilda önskemål inte tillgodoses trots åtgärder som redan har vidtagits eller som kan väntas komma till stånd inom en nära framtid. Härvid bör beaktas bl. a. vad 1967 års riksdag har anfört med anledning av motioner (I:369 och II:460 samt I:671 och II:837) om hälsokontroll av utländsk arbetskraft m. m. (ABU 27, rskr 219).

Jag ämnar senare i år föreslå Kungl. Maj:t att proposition med förslag till riktlinjer för utlänningspolitiken m. m. skall föreläggas riksdagen på grundval av utlänningsutredningens betänkande. I denna proposition, som f. n. förbereds inom inrikesdepartementet, kommer flera frågor av betydelse för den nu förordade utredningens arbete att behandlas. Utredningen bör grunda sina bedömningar på de ställningstaganden från statsmakternas sida som görs i samband med propositionens behandling. T. v. bör utred-

ningen utgå från att invandringen även framtida kommer att regleras med hänsyn bl. a. till förhållandena på vår arbets- och bostadsmarknad. I fråga om anpassningsåtgärdernas inriktning vill jag redan nu anlägga några synpunkter. Diskussionen härom har hittills i stor utsträckning förts omkring begreppen assimilerings, dvs. införlivning av invandrarerna språkligt och kulturellt med befolkningen i övrigt, och integration, varmed avses att invandrarerna passas in i samhället med bevarad språklig och kulturell särart. Frågan om inriktningen av anpassningsåtgärderna bör frigöras från dessa begrepp och i stället behandlas med hänsyn till vad som i varje särskilt fall är ändamålsenligt från skilda synpunkter.

Det måste vara en primär uppgift för samhället att medverka till att en utlänning som bosätter sig här får kunskaper i svenska språket och om det svenska samhällets byggnad och funktion. Åtgärder i detta syfte har redan vidtagits eller föreslagits. Det tar emellertid tid innan utläningen får så goda kunskaper i svenska språket och så djup insikt i samhällsförhållandena här att han kan klara sig på egen hand i alla situationer. Särskilt gäller detta hans kontakter med myndigheter av olika slag, något som betonas bl. a. i Nordiska rådets förut nämnda rekommendation. Samhället bör ta på sig ett ansvar för att utläningen får den särskilda service som sålunda behövs under den första tiden efter hans inflyttning till Sverige.

Anpassningsåtgärder av den art som jag nu har nämnt är uttryck för en naturlig strävan från ett inflyttningslands sida att skapa förutsättningar för invandrares vistelse i landet. Om invandraren avser att bosätta sig i Sverige för gott är det angeläget för såväl honom som samhället att han så till vida smälter in i befolkningen att han i det långa loppet inte känner sig främmande i samhället. Det måste vara ett klart och medvetet mål för samhället att hindra att invandrare av olika nationellt ursprung blir isolerade befolkningsgrupper som avskämmas från befolkningen i övrigt.

En annan sida av anpassningsfrågan är vilket ansvar som bör åvila samhället för att

invandrades önskan att vidmakthålla kontakten med sitt ursprungslands språk och kultur tillgodoses. I detta avseende bör uppmärksammas att åtskilliga invandrare återvänder till sitt hemland eller flyttar till annat land efter något eller några års vistelse här. Man kan därför anta att många invandrare inte från början har tagit ställning till om de skall stanna här. Bl. a. med hänsyn härtill är det väsentligt att de får tillfälle att hålla kontakt med hemlandets språk och kultur. Härigenom behåller de möjligheten till fritt val mellan att stanna här och att återvända.

I vilken mån det svenska samhället bör skapa eller på annat sätt främja möjligheter för invandrare, som bosätter sig här för gott, att bevara sina traditioner och sitt kulturarv i övrigt bör i första hand bedömas mot bakgrund av deras egna önskemål. Initiativ inom detta område bör utgå från dessa grupper själva. En synpunkt som emellertid måste tilläggas betydelse i detta sammanhang är att våra välfärdsanordningar har generell utformning och att utrymmet för speciella anordningar avpassade för särskilda grupper är förhållandevis begränsat, bl. a. av ekonomiska skäl. Den anpassning till välfärdssystemet som därför är nödvändig för den inhemska befolkningen måste gälla även de invandrade grupperna.

Utredningen bör grunda sina förslag på överväganden efter sådana linjer som jag här har angett för anpassningsåtgärdernas inriktning. En ytterligare riktning för utredningens arbete bör vara att samhällets åtgärder för invandrarans anpassning byggs in i samhällets allmänna välfärdsanordningar för befolkningen. Speciella åtgärder enbart för att tillgodose invandrades behov bör inte föreslås utan att andra vägar visar sig stängda.

Som framgår av det föregående bör utredningen klarlägga de speciella anpassningsproblem som möter invandrare i Sverige. Utredningen bör ha frihet att överväga samhällsåtgärder som är ägnade att undanröja förhållanden som försätter invandrare eller dem som tillhör etablerade etniska eller religiösa minoriteter i sämre läge än befolkningen i övrigt. Vid sina bedömningar av

vilka anpassningsåtgärder som kan behöva vidtas bör utredningen emellertid inte ompröva beslut som statsmakterna redan har fattat om långsiktiga lösningar av anpassningsfrågor, bl. a. på undervisningens område.

Frågor om eventuellt stöd åt föreningar med uppgift att tillgodose medlemmarnas intresse att upprätthålla kontakt med visst lands kultur och traditioner bör i huvudsak prövas efter mönster av vad som tillämpas i fråga om samhällets stöd till föreningslivet i allmänhet. En utgångspunkt bör vara att stöd förbehålls föreningar som står öppna för varje intresserad samhällsmedlem och som sålunda bidrar till att kulturella impulser utifrån tillförs det svenska kulturlivet.

Beträffande anpassningsfrågornas handläggning framdeles bör utredningen i avvaktan på statsmakternas ställningstagande utgå från de allmänna principer som föreslås i utlänningsutredningens betänkande. De innebär bl. a. att ansvaret för att åtgärder vidtas på skilda områden för att främja invandrades anpassning i vårt land och i övrigt ge dem stöd och hjälp skall åligga resp. statliga eller kommunala fackmyndigheter. Uppgifterna att fortlöpande uppmärksamma de kulturella och religiösa problem som invandrare möter i Sverige, bevaka utvecklingen inom anpassningsområdet i dess helhet och föreslå åtgärder för att underlätta anpassningen skall ankomma på ett centralt organ, som också skall svara för samordning av insatserna för anpassningen och vara informations- och kontaktorgan för invandrare i Sverige. Det bör åligga utredningen att med dessa utgångspunkter lägga fram en plan för samhällsinsatser på olika områden och för insatsernas samordning.

Utredningen bör söka redovisa i varje fall i stort vilka kostnader som utredningens förslag för med sig för det allmänna. Som jag har sagt tidigare bör anpassningsåtgärder huvudsakligen vidtas inom ramen för samhällets välfärdsanordningar för invånarna i gemen och det ekonomiska ansvaret för åtgärderna alltså vila på de organ som i övrigt svarar för anordningarna. Frågor om kost-

nadsfördelning mellan stat och kommun bör inte prövas av utredningen.

1.1.2 Beslut i övrigt om uppdraget

Kungl. Maj:t beslöt 5.9.1968 att till IU överlämna en skrivelse av den 15.11.1966 från kyrkoherde Sven Norlén, Alvesta, att övervägas i IU:s arbete. I skrivelsen anhölls om en undersökning av behovet av andlig vård bland invandrare som tillhör olika kristna kyrkor samt om åtgärder som en sådan undersökning kan ge anledning till.

Den 13.9.1968 beslöt Kungl. Maj:t – med påpekande om att det ankommer på IU att samråda med företrädare för berörda minoritetsintressen – överlämna en gemensam framställning av den 2.7.1968 från Centralförbundet för Finska Föreningar i Sverige (numera Riksförbundet finska föreningar i Sverige), Föreningen Chinuch, Svenska Samernas Riksförbund och Esternas Representation i Sverige om att representanter för i första hand de större minoritetsgrupperna tillkallas att som experter biträda IU i dess arbete. Med samma påpekande beslöt chefen för inrikesdepartementet 16.10.1968 att till IU överlämna en framställning av den 17.9.1968 från Mosaiska församlingen i Stockholm om att för mosaiska församlingarna i Stockholm, Göteborg och Malmö bli representerad i IU.

1.2 Utredningsarbetet

IU har i syfte att kartlägga invandrarnas och minoriteternas situation inlett följande utredningsverksamhet.

IU har samverkat med den år 1967 tillsatta expertgruppen för utredningsverksamhet i arbetsmarknadsfrågor inom inrikesdepartementet (EFA) i en riksomfattande intervjuundersökning som omfattar både invandrare av olika nationaliteter och svenskar. Vidare pågår på IU:s initiativ undersökningsverksamhet rörande olika invandrargrupper i en storstadskommun (Malmö) och en landsortskommun (Lessebo). IU medverkar även bl. a. i vissa undersökningar av fördomar och disk-

riminering beträffande invandrare och minoriteter.

Genom en enkät till ett 50-tal kommuner har IU sökt kartlägga i vilken utsträckning invandrarna får del av kommunal service, och genom en enkät till statliga myndigheter skall bl. a. frågor om språkkontakt belysas. En annan av IU:s enkäter ger material om invandrarfrågor i ca 15 länder.

IU har vidare genom studieresor, bl. a. en till Helsingfors, och genom ett tjugotal utfrågningar av företrädare för olika invandrar- och minoritetsorganisationer och av företrädare för svenska myndigheter och organisationer inhämtat synpunkter i de aktuella frågorna.

I bilaga 1 redovisas utförligt IU:s utredningsverksamhet.

IU har hittills hållit 60 sammanträden.

Förteckning över IU:s remissyttranden återfinns på sid. 19.

1.3 Prioritering av utbildningsfrågor

1.3.1 Tidigare behandling av frågor om utbildning för invandrare och minoriteter

I olika sammanhang har med anledning av efterkrigstidens invandring till Sverige frågan om särskild utbildning för invandrare och deras barn förts på tal. 1964 års utlands- och internatskoleutredning fick bl. a. i uppdrag att utreda frågan om särskilda utbildningsanordningar för minoriteter och invandrare. I anförande till statsrådsprotokollet 7.2.1964 uttalade chefen för ecklesiastikdepartementet, statsrådet Edenman, följande vad gäller denna del av utredningsuppdraget:

Som jag tidigare nämnt, har riksdagen uttalat sig för att frågan rörande vissa minoriteters skolgång också bör hänskjutas till prövning av sakkunniga. De minoriteter, som därvid avsetts, är huvudsakligen efter kriget från andra länder nyinflyttade grupper, vilkas barn av språkliga eller religiösa skäl kan behöva beredas särskild skolgång. Det gäller således personer av utländsk härkomst, vilkas barn är svenska medborgare, eller eljest förutsättes kvarstanna här i landet under lång tid.

Efter krigsslutet har ett stort antal utlän-

ningar kommit till Sverige som flyktingar eller immigranter och i stor utsträckning assimilerats med det svenska samhället. Utvecklingen synes nu gå mot en minskning av de institutionella hindren för arbetskraftens internationella rörlighet. Det är därför inte orimligt att antaga, att ett betydande antal utlänningar även i framtiden kommer att tillföras den svenska arbetsmarknaden. Mot denna bakgrund kan det vara berättigat att närmare undersöka om dessa grupper kan ha vissa särintressen på undervisningens område och om åtgärder från samhällets sida inom ramen för det allmänna skolväsendet, utöver de redan vidtagna, kan vara motiverade.

1964 års utlands- och internatskoleutredning framhöll i sitt betänkande Skolgång

borta och hemma (SOU 1966:55) att frågan om språkliga och religiösa minoriteters skolgång är ett delproblem i ett mycket större frågekomplex, nämligen invandrarnas anpassning i Sverige. Utredningen ansåg det inte som sin uppgift att överväga den svenska invandringsspolitiken i dess helhet och begränsade därför sina överväganden till att endast omfatta frågor om skolgång för barn och ungdomar som tillhör språkliga och religiösa minoriteter i Sverige. Utredningens konkreta förslag redovisas i detta betänkande i respektive kapitel. Där redovisas även de beslut av Kungl. Maj:t och riksdagen som 1964 års utlands- och internatskoleutred-

Datum för yttrande	Remiss från	Ärendets art
16.2.1969	Inrikesdepartementet	PM om formerna för handläggning av ärenden om utlännings avlägsnande från Sverige avgiven av särskilt tillkallad sakkunnig (Stencil In 1969:3)
25.3.1969	Justitiedepartementet	Betänkande avgivet av utredningen angående förbud mot rasdiskriminering: Lagstiftning mot rasdiskriminering (SOU 1968:68)
18.8.1969	Inrikesdepartementet	PM om organiserad överföring av vissa zigenare utarbetad av en arbetsgrupp inom inrikesdepartementet (Stencil In 1969:1)
6.5.1970	Utbildningsdepartementet	Betänkande avgivet av kommittén för utländska studerande: Studiesocialt stöd till utländska studerande (Stencil U 1969:9)
27.10.1970	Justitiedepartementet	Betänkande avgivet av familjerättskommittén: Internationell äktenskaps- och arvsrätt (SOU 1969:60)
27.10.1970	Inrikesdepartementet	Medlemsförslag inom Nordiska rådet om utbyggnad av TV-samarbetet mellan Finland och Sverige (A 292/k)
18.12.1970	Finansdepartementet	Framställning den 25.9.1970 av kyrkomötet angående anteckning i folkbokföringen för den som ej tillhör Svenska kyrkan
18.12.1970	Inrikesdepartementet	Medlemsförslag inom Nordiska rådet om den finska arbetskraftens förhållanden i Sverige (A 295/s)
15.1.1971	Utbildningsdepartementet	Betänkanden avgivna av kompetensutredningen: Vägar till högre utbildning (SOU 1970:21), Vägar till högre utbildning - organisation och information (SOU 1970:55) samt Behörighet Meritvärdering Studieprognos (SOU 1970:20)
18.2.1971	Inrikesdepartementet	Överenskommelse den 20.11.1970 mellan SAF och LO angående undervisning i svenska för invandrare m. m.
29.3.1971	Inrikesdepartementet	Framställning den 3.12.1970 av statens invandrarverk angående ändring i lagen om svenskt medborgarskap m. m.
2.4.1971	Riksdagens inrikesutskott	Motion nr 45 1971 angående bestridandet av de samhälleliga kostnaderna för utländsk arbetskraft i Sverige

ning ledde till i dessa frågor. Besluten återfinns i prop. 1968:67 och kallas i fortsättningen av IU för 1968 års beslut.

Utlänningsutredningen, som tillsattes 1961, har i uppdrag att göra en översyn av utlänningslagstiftningen m. m. I betänkandet Invandringen (SOU 1967:18) föreslog utredningen mot bakgrund av allmänna överväganden om invandringspolitiken och ansvarsfördelningen för åtgärder på detta område att en permanent central utlänningsmyndighet inrättas. Utredningen, som i första hand utrett handläggningen av kontrollfrågor, föreslog även vissa riktlinjer för fördelningen av ansvaret för åtgärder för invandrarernas anpassning. Utredningen framhöll att de ordinarie myndigheterna i vanlig ordning även bör handha frågor som gäller invandrare – t. ex. SÖ bör ha ansvaret för särskilda utbildningsåtgärder för invandrare. Ansvaret för samordningen av åtgärder för invandrarernas anpassning bör emellertid anförtros den centrala utlänningsmyndigheten, framhöll utredningen.

Utlänningsutredningens förslag behandlades i prop. 1968:142, 1968:158 och 1969:53. Statsmakterna anslöt sig till utredningens förslag att ansvaret för åtgärder för invandrare skall åvila respektive fackmyndighet och att den centrala utlänningsmyndigheten – SIV – skall ha samordnande och initiativtagande uppgifter när det gäller anpassningsåtgärder för invandrare.

I IU:s direktiv uttalas att IU inte bör ompröva beslut om långsiktiga lösningar av frågor rörande invandrarernas anpassning som fattats av statsmakterna. Till dessa beslut kan hänföras 1968 års beslut om undervisning för vissa minoriteter och om riktlinjerna för utlänningspolitiken.

År 1966 tillsatte chefen för inrikesdepartementet en arbetsgrupp för invandrarfrågor med uppgift att kartlägga de sociala, kulturella och andra problem som möter invandrare i Sverige samt att överväga åtgärder som bör vidtas för att underlätta deras anpassning i det svenska samhället. Gruppen överlämnade inga samlade förslag men tog initiativ till försöksverksamhet på olika områden.

Arbetsgruppens uppgifter övertogs 1969 av SIV. SIV:s uppgifter när det gäller utbildning för invandrare kan sägas vara av två slag, dels viss försöksverksamhet i samråd med SÖ m. fl., dels viss kartläggnings- och initiativtagande verksamhet.

År 1967 tillsattes med anledning av förslag i Nordiska rådet finsk-svenska utbildningsrådet. Det är ett för Finland och Sverige gemensamt rådgivande organ med uppgift att verka för att underlätta den i Sverige bosatta finskspråkiga befolkningens utbildningsproblem. Utbildningsrådet har sålunda t. ex. medverkat till rekrytering av tvåspråkiga lärare, viss försöksverksamhet samt företagit en språkundersökning bland finländska barn och ungdomar i Sverige.

Frågor om utbildning för invandrarbarn och invandrarungdom samt om undervisning i svenska och samhällsorientering för vuxna invandrare handläggs centralt av SÖ. Inom SÖ tillsattes i mars 1970 en särskild arbetsgrupp för frågor om utbildning för invandrare. Arbetsgruppens uppdrag omfattar främst förslag beträffande utbildning i framför allt svenska och samhällsorientering men även beträffande undervisning av svenska barn och ungdomar för att öka förståelsen för invandrarerna.

År 1969 tillsattes av chefen för inrikesdepartementet en expertgrupp med uppgift att kartlägga de utomnordiska zigenarnas situation i Sverige samt att ta initiativ till åtgärder för deras anpassning. Gruppen avser att under 1971 lägga fram förslag bl. a. beträffande utbildning för utomnordiska zigenare.

Enligt IU:s direktiv skall IU inte behandla samernas problem. Frågor om åtgärder till stöd för samernas språk och kultur behandlas för närvarande i en särskild statlig utredning tillsatt 1970.

1.3.2 Avgränsningar

Erfarenheterna av i synnerhet de senaste två årens kraftiga invandring visar enligt IU att nuvarande anordningar för utbildning i svenska och samhällsorientering för vuxna in-

vandrare inte räcker till för de akuta behov som föreligger. Dessa anordningar har, med något undantag, av statsmakterna betecknats som försöksverksamhet. Tonvikten i detta delbetänkande ligger därför på förslag om utbildning i svenska och samhällsorientering för vuxna invandrare.

Beträffande undervisning av invandrabarn och invandrarungdom har statsmakterna redan angivit vissa principer som IU enligt sina direktiv inte bör ompröva (se föregående avsnitt). Det saknas emellertid en aktuell översikt av utbildningssituationen för dessa grupper bland invandrarna. Frågor om utbildning för olika ålderskategorier bör ses i ett sammanhang. IU har därför valt att relativt utförligt redovisa förekommande utbildning för invandrabarn och invandrarungdom. Till översikten har IU fogat vissa synpunkter.

I ett senare betänkande avser IU att ta upp frågor om åtgärder för att stödja kulturell och religiös egenverksamhet bland vissa befolkningsminoriteter och frågor om utbildning i och på olika minoritetsspråk. IU berör därför i detta betänkande i princip inte frågor om minoritetsorienterad utbildning.

IU kommer likaledes att senare behandla frågor om invandrarnas situation i arbetslivet. Frågor om yrkesutbildning för invandrare behandlas därför inte i detta betänkande. Vidare behandlar IU här inte postgymnasial utbildning.

2.1 Inledning, definitioner m. m.

2.1.1 Begreppet invandrare

I det allmänna språkbruket använder man benämningen *invandrare* om i Sverige bosatta personer av utländsk härkomst, framför allt då sådana som har kommit till Sverige efter andra världskriget. Till invandrarna räknas vanligen även i Sverige födda utlänningar. Ibland avser man med invandrare alla i Sverige bosatta utländska medborgare, ibland räknar man även in naturaliserade svenska medborgare.

Det är svårt att på ett entydigt sätt definiera begreppet invandrare. Bland de utländska medborgarna i vårt land finns t. ex. även sådana som är av svenskt ursprung och som är födda här. Dessa kan inte anses vara invandrare i den betydelsen man vanligen lägger i ordet. Å andra sidan kan det i en del sammanhang vara befogat att bland invandrarna räkna in i Sverige födda barn till naturaliserade svenskar. Enligt IU:s mening är det inte heller nödvändigt med en alldeles entydig definition av begreppet när man behandlar utbildningsfrågor. I flertalet fall torde begreppet inte kunna missförstås.

I den officiella statistiken avses med invandrare alla personer som under någon viss tidsperiod kyrkobokförts i Sverige som inflyttade från utlandet. Bland invandrarna ingår i detta fall även svenska medborgare. En person som under perioden kyrkobokförts som inflyttad från utlandet två gånger ingår i statistiken som två invandrare.

2.1.2 Avgränsning mot personer som tillfälligt vistas i Sverige

Med invandrare avser man personer som mera varaktigt bosätter sig i Sverige. Någon skarp gräns mot tillfälliga besökare, turister eller personer som arbetar här en kortare tid är svår att dra.

Folkbokföringsförordningen innehåller inga bestämmelser om vistelsens längd i Sverige för att kyrkobokföring skall få äga rum. Enligt praxis krävs dock i regel att den avsedda vistelsen i riket är minst ett halvt år. Personer som har för avsikt att stanna i Sverige kortare tid än ett halvt år blir således inte kyrkobokförda även om de begär det.

IU anser att en avsikt om viss tids vistelse i riket måste föreligga för att en person skall kunna anses vara invandrare. Det är dock troligt att en del invandrare själva vid flyttningen till Sverige inte vet hur lång tid de skall stanna. Det är likaså vanskligt att pröva en lämnad uppgift om den avsedda vistelsens längd. IU anser att den prövning av vistelsens längd som sker vid kyrkobokföringen är en lämplig avgränsning av den grupp personer som utredningens arbete avser. Enligt folkbokföringsförordningen skall kyrkobokföringen ske inom två veckor efter inflyttningen. Många utlänningar som avser att bosätta sig mera varaktigt i Sverige blir emellertid kyrkobokförda först en längre tid efter den verkliga inflyttningen.

2.1.3 IU:s terminologi

Termen *invandrare* används i dess allmänna icke närmare definierade betydelse, dock med den avgränsning som framgår av avsnitt 2.1.2.

Om *invandrare under en viss tidsperiod* anges, avses invandrare enligt den officiella statistikens definition, dvs. under tidsperioden som inflyttade från utlandet kyrkobokförda personer. Om även personer överförda från obefintligregister avses, anges detta särskilt.

Med *utlänning* avses personer som saknar svenskt medborgarskap, dvs. medborgare i utländska stater och statslösa. Med i Sverige bosatta utlänningar avses utlänningar som är kyrkobokförda i Sverige.

Med *utvandrare* avses personer som avregistrerats i folkbokföringen som utflyttade till utlandet. Om även personer överförda till obefintligregister avses, anges detta särskilt.

2.2 Invandringen till Sverige

2.2.1 Reglerna för invandringen

Medborgare i de nordiska staterna är sedan 1943 befriade från skyldighet att ha arbetstillstånd för att ta anställning i Sverige. Sedan den fria nordiska arbetsmarknaden infördes 1954 behövs medborgare i Danmark, Finland, Island och Norge inga tillstånd för att bosätta sig och ta anställning i Sverige. I princip eftersträvas att arbete i annat nordiskt land söks genom den offentliga arbetsförmedlingen. I praktiken är det dock endast en mindre del av invandringen som slussas genom de officiella kanalerna.

För medborgare i andra länder gäller att de måste ha uppehållstillstånd för att vistas i Sverige längre tid än tre månader, samt att de måste — med vissa undantag, bl. a. för anställning i husligt arbete — ha *arbetstillstånd* för att förvärvsarbeta i Sverige. Den stora invandringen åren 1965 och 1966 medförde att den fria invandringen ifrågasattes alltmera. Som motiv för en begränsning av invandringen anfördes bl. a. bostadsbristen i

Sverige och den dåliga bostadsstandard i invandrarna ofta tvingades acceptera, liksom oron för en kommande arbetslöshet.

Från mars 1967 reglerades invandringen hårdare med krav att arbetstillstånd måste sökas *före* ankomsten till Sverige. De nya bestämmelserna följdes av en mycket kraftigt minskning av invandringen av utomnordisk arbetskraft under åren 1967 och 1968. Däremot har vissa nära anhöriga till tidigare invandrare kunnat flytta till Sverige, och dessa har även regelmässigt getts arbetstillstånd.

Man har försökt styra utvecklingen mot i första hand organiserad kollektiv invandring. I praktiken har endast en del av invandringen skett på detta sätt. De flesta invandrare har även efter 1967 kommit individuellt. Kontakten mellan den invandrande arbetstagaren och arbetsgivaren i Sverige förmedlas i flertalet fall av tidigare invandrare.

2.2.2 Allmän beskrivning av invandringen

För en allmän beskrivning av invandringen till Sverige är det klagörande att skilja på olika typer av invandring.

Arbetskraftsimmigrationen. Den vanligaste orsaken för flyttning till Sverige har varit bättre möjligheter att erhålla arbete och/eller högre löner. En sådan invandring från ett visst land börjar med att ett begränsat antal personer får arbete i Sverige. Den första invandringen omfattar övervägande förvärvsarbetande: gruppen har ett stort inslag av ogifta unga män eller gifta män som kommer utan sina familjer. Den första invandringen initierar följdinvandring av två slag. För det första sprids genom gruppen information om det nya utvandringslandet i hemlandet, vilket medför en ökad invandring av arbetssökande. För det andra kommer de först anlända att efter någon tid ta över även sina familjer till Sverige. I början av invandringen består gruppen således övervägande av män, men efter några år börjar könsfördelningen jämnas ut. Flyttningen till Sverige sker ofta utan att invand-

raren vet om han eller hon vill stanna i vårt land för gott eller återutvandra till hemlandet eller annat land.

Arbetskraftsimmigrationen från ett visst land försiggår ofta under en lång tidsperiod. Den styrs förutom av informationsspridningen i utvandringslandet av konjunkturutvecklingen i såväl Sverige som utvandringslandet, liksom naturligtvis av de legala möjligheterna för migrationen. Återutvandringen går nästan helt till hemlandet och är tämligen hög inom några år efter invandringen för att sedan minska. Det är möjligt att utvandringen efter ett antal år åter kommer att stiga.

Flyktimmigrationen. Den primära orsaken till invandringen är i detta fall inte arbetsmarknadsmässiga eller ekonomiska utan politiska skäl. Sådan immigration sker vanligen under en begränsad tidsperiod i samband med politiska omvälvningar i utvandringslandet. Efter den första stora vågen avstannar invandringen nästan helt. Återutflyttningen är låg och den utflyttning som sker går ofta till andra länder än ursprungslandet. Exempel på invandring som kan beskrivas med denna modell är flykten från Estland och Lettland 1944, överföringen av ungrare 1956–1957 och den tjeckiska invandringen 1968–1969.

Den organiserade överföring som sker av vissa flyktingar från läger i Syd- och Mellanuropa avser ofta mindre grupper. Modellen passar inte för att beskriva denna invandring.

Specialistimmigrationen. Invandrarna från vissa länder består av tekniker med specialistutbildning, affärsmän och representanter för företag, studerande m. m. Dessa grupper är små, invandringen sker kontinuerligt utan dramatisk stegring. Återutvandringen är hög och går till ganska stor del till andra länder än hemlandet.

En del av invandringen låter sig inte beskrivas enligt någon av ovanstående modeller. Det gäller t. ex. personer som flyttar till Sverige i samband med giftermål med svenskar. En mycket speciell grupp av invandrare är hemvändande utlandssvenskar, särskilt svenskamerikaner, som i utlandet har förvärvat utländskt medborgarskap och behåller det

även i Sverige av främst ekonomiska skäl.

För vissa nationaliteter kan invandringen till Sverige inte beskrivas genom endast en av ovanstående modeller. Den tyska invandringen till Sverige torde t. ex. under 1950- och början av 1960-talet ha varit övervägande arbetskraftsimmigration, medan numera en stor del av denna invandring är specialistimmigration.

2.2.3 Invandringens omfattning

Antalet invandrare till Sverige har varierat kraftigt. År 1969 registrerades totalt 64 503 invandrare, samtidigt som 20 360 personer utvandrade. Nettoinvandringen detta år var således 44 143, dittills den största som registrerats under ett år. Två år tidigare, 1967, var nettoinvandringen 10 004 personer. År 1959 var den endast 3 482 personer. Både in- och utvandringen översteg 1970 alla tidigare siffror. Enligt preliminära uppgifter invandrade detta år till Sverige 77 355 personer medan 28 645 personer registrerades som utvandrare.

Ovanstående siffror gäller personer som har registrerats i kyrkobokföringen som in- respektive utvandrare. I realiteten registreras dock en del in- respektive utvandrare såsom överförda från respektive till obefintligregistret (före år 1968 bok över obefintliga). Till 1967 överfördes alla personer som saknat känd hemvist vid två påföljande mantalskrivningar till bok över obefintliga. Från och med 1968 gäller, att utländsk medborgare som enligt vad man kan anta ej längre är bosatt i Sverige, och svensk medborgare som enligt säkra upplysningar vid två mantalskrivningar i följd är stadigvarande bosatt i utlandet, skall avregistreras såsom utvandrad.

Man kan anta att så gott som alla personer som blir överförda till obefintligregistret i verkligheten har lämnat landet. Om en sådan person återvänder till Sverige blir han inte registrerad som invandrad utan som överförd från obefintligregister.

In- och utvandringen av utländska medborgare inklusive överförda till och från obefintligregister för åren 1964–1969 visas i

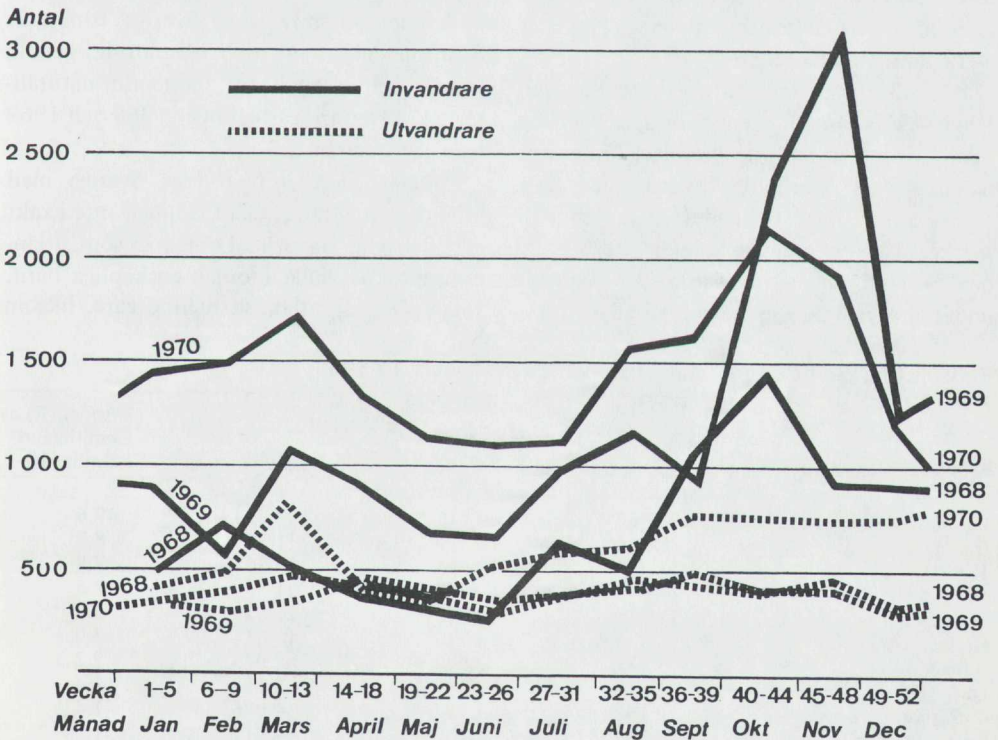
Tabell 2.1 In- och utvandringen av utländska medborgare inklusive överförda till och från obefintligregister åren 1964–1969.

År	Registrerad			Överförda		Justerad		
	Invandring	Utvandring	Nettoinvandring	Från obefintligregister	Till obefintligregister	Invandring	Utvandring	Nettoinvandring
1965	46 528	11 349	35 179	423	1 357	46 951	12 706	34 245
1966	43 874	14 445	29 429	349	1 718	44 223	16 163	28 060
1967	27 075	14 529	12 546	294	2 006	27 369	16 535	10 834
1968	32 852	17 244	15 608	280	1 475	33 132	18 719	14 413
1969	60 775	14 434	46 341	372	440	61 147	14 874	46 273
1965–1969	211 104	72 001	139 103	1 718	6 996	212 822	78 997	133 825

Källa: SOS, Folkmängdens förändringar respektive Befolkningsförändringar för angivna år samt råtabeller hos SCB.

tabell 2.1. Den årliga redovisade invandringen ändras som synes obetydligt genom en sådan justering (ökningen är under 1 procent).

Antalet överförda till obefintligregister är emellertid – t. o. m. 1968 – stort i förhållande till antalet registrerade utvandrare. För femårsperioden 1965–1969 blir utvandring-

Figur 2.1 In- och utvandringen per månad åren 1968–1970. Med in- resp. utvandringstidpunkten avses vecka då flyttningen registrerades i länsstyrelsernas dataregister. Registreringen i kyrkobokföringen ligger erfarenhetsmässigt 1–2 veckor tidigare och den verkliga in- resp. utvandringen kan ha skett avsevärd tid före registreringen. Flyttningen är känd endast med hänsyn till registreringsvecka men uppgifterna sammanförs i statistiken till månader, varvid den första månaden i varje kvartal anses omfatta 5 registreringsveckor och de övriga månaderna fyra veckor.

Källa: Råtabeller hos SCB.

en 3,0 procent större om man tar hänsyn även till överföringarna. Den justerade nettoinvandringen blir därför lägre – för den redovisade perioden är minskningen 3,8 procent, men för vissa år är minskningen över 10 procent.

Utöver de till obefintligregister överförda har troligen ett avsevärt antal här kyrkobokförda utlänningar flyttat från Sverige under senare år utan att detta har registrerats i den svenska kyrkobokföringen. (Se avsnitt 2.3.2.)

2.2.4 Invandringens variation under året

Invandringen till Sverige har under 1960-talet visat en säsongvariation på så sätt att en mycket stor del av invandringen har registrerats under höstmånaderna medan den registrerade invandringen under sommaren har varit lägre. Utvandringen har varit mycket mera jämn under hela året.

I fig. 2.1 visas in- och utvandringen åren 1968–1970. Under den perioden översteg utvandringen invandringen endast under månaderna mars–juni 1968. Invandringens koncentration till höstmånaderna var särskilt markerad 1969 medan under 1970 konjunkturdämpningen medförde att ökningen under hösten inte blev så markerad i förhål-

lande till den redan tidigare under året mycket stora invandringen.

2.3 Utlänningarna i Sverige

2.3.1 Antal och förändringsfaktorer

Vid årsskiftet 1969/1970 fanns medborgare från 120 länder registrerade som bosatta i Sverige. För de flesta nationaliteterna är dock antalet personer mycket lågt – 34 länder har mindre än 10 personer och endast 21 nationalitetsgrupper omfattar minst 1 000 personer. De femton största grupperna framgår av tabell 2.2.

Av alla i Sverige kyrkobokförda utlänningar var i början av 1970 66,1 procent medborgare i de nordiska länderna. Finländarna ensamma utgjorde hälften av alla utlänningar. De tio största grupperna utgjorde nästan 90 procent av samtliga.

Antalet utlänningar i Sverige förändras förutom genom in- och utvandring, genom födsler och dödsfall, liksom genom naturalisering. Förändringarna under 1968 och 1969 framgår av tabell 2.3.

Antalet barn som föds i Sverige med utländskt medborgarskap framgår inte exakt av tillgänglig statistik. Ovan har som utlänningar räknats alla inomäktenskapliga barn, vars fader var utländsk medborgare, liksom

Tabell 2.2 De största utlänningsgrupperna i Sverige 31.12.1969.

Medborgarskapsland	Män	Kvinnor	Summa	Andel (%) av samtliga utlänningar
Finland	91 569	89 415	180 984	49,6
Danmark	18 314	13 517	31 831	8,7
Jugoslavien	15 764	12 543	28 307	7,8
Norge	13 575	13 778	27 353	7,5
Tyskland	11 830	9 849	21 679	5,9
Grekland	6 315	4 716	11 031	3,0
Italien	5 131	2 942	8 073	2,2
USA	2 818	2 299	5 117	1,4
Österrike	3 199	1 787	4 986	1,4
Storbritannien	2 709	2 202	4 911	1,3
Ungern	2 599	1 588	4 187	1,1
Spanien	2 381	1 524	3 905	1,1
Polen	1 676	1 713	3 389	0,9
Turkiet	2 272	1 046	3 318	0,9
Tjeckoslovakien	1 811	1 465	3 276	0,9

Källa: SM Be 1970:4.

Tabell 2.3 Förändringarna i antalet utlänningar i Sverige åren 1968 och 1969.

Förändringsfaktor	1968	1969
Invandring	+ 32 852	+ 60 775
Utvandring	- 17 244	- 14 434
Överföring		
från obefintligregister till obefintligregister	+ 280	+ 372
Födelse	+ 8 893	+ 9 112
Dödsfall	- 870	- 887
Naturalisering	- 10 317	- 12 736
Hela förändringen	+ 12 119	+ 41 762

Källa: Råtabeller hos SCB.

alla utomäktenskapliga barn vars moder var utländsk medborgare vid barnets födelse. (Barn vars moder är svensk medborgare och fader statslös, och barn som enligt lagarna i faderns medborgarskapsland vid födelsen inte får det landets medborgarskap, erhåller enligt svensk lag svenskt medborgarskap vid födelsen.) I tabell 2.3 har vidare hänsyn inte tagits till eventuella medborgarskapsbyten

från svenskt till utländskt medborgarskap. De statistiska uppgifter om sådana nationalitetsförändringar som finns är mycket osäkra.

Uppgifter om antalet utlänningar i Sverige kan även erhållas från sjukförsäkringsstatistiken och statistiken över arbetsanmälda utlänningar.¹ Dessa uppgifter är inte direkt jämförbara med uppgifterna från folkbokföringen.

Uppgifter om i försäkringskassan inskrivna utlänningar finns för slutet av 1967. Då var 243 500 utlänningar som fyllt 16 år inskrivna. Villkoren för inskrivning i försäkringskassan är inte desamma som gäller för kyrkobokföring. I jämförelse med kyrkobokföringen från samma tid visar sjukförsäkringsstatistiken ett högre antal utlänningar.

¹ För en diskussion om dessa uppgifter i jämförelse med befolkningsstatistiken enligt folkbokföringen se Eskil Wadensjö, Immigrationens ekonomiska konsekvenser (preliminär version, januari 1971).

Tabell 2.4 Jämförelse mellan arbetsanmälda utlänningar 1.10.1967 och antalet kyrkobokförda utlänningar 1.11.1967 efter nationalitet.

Medborgarskapsland	Arbetsanmälda 1.10.67	Hela antalet kyrkobokförda 1.11.1967	Beräknat antal vuxna	$\frac{\text{Arbetsanmälda}}{\text{Beräknat antal}} \times 100$
Danmark	18 816	31 384	18 435	102,1
Norge	12 882	26 833	17 925	71,9
Finland	71 510	138 823	92 075	77,7
Grekland	5 913	8 576	6 616	89,4
Tyskland	16 295	22 731	16 220	100,5
Italien	5 418	8 724	6 125	88,5
Ungern	2 475	3 607	2 440	101,4
Storbritannien	2 116	4 002	2 827	74,8
Nederländerna	1 486	2 840	1 717	86,5
Spanien	3 185	3 737	2 732	116,6
Österrike	3 907	5 271	3 778	103,4
Jugoslavien	13 417	22 491	16 607	80,8
Övriga	14 548	26 557	19 853	73,3
Samtliga	171 968	305 576	207 350	82,9
därav män	117 423	164 695	115 582	101,6
kvinnor	54 545	140 881	91 768	59,4

Källa: SOS Befolkningsförändringar 1967, del 3 samt kvartalsstatistik från Statens utlänningskommission.

Uppgift om åldersfördelningen av utlänningarna efter nationalitet eller kön saknas för 1.11.1967. Beräkningen utgår ifrån den hushållsstatistik som finns och där familjer med resp. utan barn redovisas. Från hela antalet personer i en viss nationalitet har dragits samtliga redovisade barn (personer under 18 år som ej är registrerade som huvudpersoner). Hela antalet utlänningar över 16 år var 210 235, dvs. ca 3 000 mer än vad beräkningen visar.

Statistiken över arbetsanmälda utlänningar sammanställs av SIV fyra gånger årligen på grundval av de arbetsanmälningar som arbetsgivarna är skyldiga att insända för varje anställd utlänning över 16 år. I denna statistik ingår således även personer som är anställda men inte kyrkobokförda i Sverige. Däremot ingår inte utlänningar som är egna företagare (2 450 personer år 1960). Bland de arbetsanmälda finns personer som arbetar i Sverige men är bosatta i något grannland liksom personer som vistas i Sverige en kortare tid än vad som krävs för kyrkobokföring. Även statistiken över arbetsanmälda visar ett högre antal utlänningar i Sverige än befolkningsstatistiken. I tabell 2.4 visas en jämförelse mellan antalet arbetsanmälda respektive kyrkobokförda utlänningar hösten 1967. Den 1.4.1971 var 224 128 utlänningar arbetsanmälda.

2.3.2 Felaktigheter i det redovisade materialet

Vid intervjuundersökningar under de senaste åren har man kunnat konstatera att relativt många utlänningar som är kyrkobokförda i landet i verkligheten har återutvandrat eller vistas utomlands.

I den intervjuundersökning IU har utfört erhöles ett stort bortfall på grund av att

personerna har emigrerat eller vistades utomlands (se tabell 2.5). Som emigranter har endast antecknats personer om vilka säkra upplysningar om stadigvarande bosättning i utlandet erhöles.

Intervjuundersökningen avsåg endast vissa nationaliteter och vidare endast personer i vissa åldrar invandrade 1961–1968. Det går således inte att utan vidare uttala sig om hur stor andel av samtliga utlänningar i Sverige som har lämnat landet. Det förefaller dock vara fullt möjligt att uppåt 10 procent av i Sverige skrivna utlänningar i verkligheten har återutvandrat.

Detta tyder på att antalet i Sverige bosatta utlänningar är lägre än vad den officiella statistiken visar. Som tidigare har påpekats visar dock annan tillgänglig statistik – statistiken över försäkrade i försäkringskassan och arbetsanmälda – ett större antal utlänningar i Sverige än folkbokföringen.

Vid intervjuundersökningar där SIV:s register över arbetsanmälda har använts som urvalsram har man – liksom fallet var i fråga om urval från folkbokföringen – erhölet mycket stora bortfall på grund av att de utvalda personerna har lämnat landet. I brist på närmare undersökningar i denna fråga går det dock inte för närvarande att bestämt uttala sig om storleken i de felaktigheter som finns i de statistiska uppgifterna om utlänningarna i Sverige.

Tabell 2.5 Bruttourval och bortfall på grund av emigration eller vistelse i utlandet i IU:s intervjuundersökning.

Bruttourval m m	Nationalitetsgrupp				
	Jugoslavier	Italiener	Tyskar	Finländare	Svenskar
Bruttourval	600	1 160	1 106	1 157	1 027
därav:					
emigranter	57	218	139	59	4
% emigranter	9,5	18,8	12,6	5,1	0,4
vistas utomlands	15	41	36	23	3
% vistas utomlands	2,5	3,5	3,3	2,0	0,3
Andel kyrkobokförda i urvalet som troligen ej var bosatta i Sverige(%)	10–12	19–22	13–16	5–7	0–1

Källa: Intervjuundersökningen. Se bilaga 1.

Tabell 2.6 Gifta utländska män 1.11.1967 efter samboende med hustrun och hustruns medborgarskap.

Nationalitetsland	Antalet gifta män 1.11 1967	Därav registrerade såsom samboende med hustrun %	Andelen (%) bland de samboende som var gifta med svensk medborgare
Finland	25 703	90,2	12,2
Grekland	2 499	79,7	8,9
Italien	2 371	86,0	37,2
Jugoslavien	6 024	76,6	10,1
Tyskland	4 984	91,8	53,0
Turkiet	975	34,1	22,9
Samtliga utländska medborgare	66 288	86,9	29,6
Svenska medborgare	1 838 355	97,6	—

Källa: SOS, Befolkningsförändringar 1967, del 3, tabell 1.11.

2.3.3 Beskrivning av olika nationalitetsgrupper

Om man tillämpar de i avsnitt 2.2.2 beskrivna modellerna på de större invandrargrupperna kan man som typiska "arbetskraftsimmigranter" peka ut invandrarna från Finland, Jugoslavien, Grekland, Italien och Turkiet. Invandringen från Finland och Italien har skett kontinuerligt sedan början av 1950-talet medan invandringen från Grekland började 1964 och från Jugoslavien och Turkiet 1965.

Som typiska för "flyktimmigrationen" kan betraktas polacker, tjecker och ungrare. De stora grupperna flyktingar från Estland och Lettland har nästan genomgående blivit svenska medborgare. Som typisk "specialistimmigration" kan betraktas invandringen från USA, Storbritannien och Frankrike.

Man måste dock hålla i minnet att stora variationer förekommer mellan olika nationaliteter även om de kan föras till samma typ av invandring.

I tabell 2.6 visas antalet gifta män inom de större grupperna av "arbetskraftsimmigranterna" 1.11.1967, samt hur stor del av dessa män som då var registrerade som boende tillsammans med sin hustru. Vidare anges i hur många fall hustrun var svensk medborgare. För jämförelsens skull anges andelen samboende av alla gifta män som var svenska medborgare.

Bland de gifta svenska medborgare som inte sammanbodde med sin hustru finns de som ligger i hemskillnad. Denna grupp finns naturligtvis även bland utlänningarna. Fler-talet inte sammanboende bland utlänningarna är dock säkerligen sådana som har sin familj i hemlandet. Av de grupper som började invandra till Sverige i större utsträckning från mitten av 1960-talet hade jugoslaverna och grekerna 1967 redan i stor utsträckning återförenats med sin hustru (eller kommit till Sverige tillsammans med hustrun) medan endast en minoritet bland de turkiska männen hade sina hustrur i Sverige.

När invandringsbestämmelserna skärptes för utomnordisk arbetskraft avstannade invandringen av ny arbetskraft från Sydeuropa nästan helt under 1967 och 1968. Däremot kunde familjeinvandringen i princip fortsätta utan hinder från dessa länder, och invandringen från Finland steg kraftigt till följd av arbetskraftsbristen i Sverige i kombination med akut arbetslöshet speciellt i norra Finland.

Detta återspeglas i könsammansättningen av invandrarna från dessa länder (tabell 2.7).

Då samtidigt männen har varit i majoritet bland utvandrarna har följden blivit en ökad könsutjämning bland invandrarna från Sydeuropa (tabell 2.8).

Antalet kvinnor per tusen män har ökat för alla de länder där arbetskraftsinvand-

Tabell 2.7 Andelen kvinnor bland invandrarna från Grekland, Jugoslavien och Finland åren 1962–1969. Procent.

År	Utvandringsland		
	Grekland	Jugoslavien	Finland
1962	32,9	60,1	51,2
1963	30,4	57,3	50,1
1964	31,2	47,3	45,3
1965	34,3	35,1	45,3
1966	43,0	42,8	47,5
1967	51,6	57,7	49,8
1968	53,2	62,1	47,6
1969	48,1	52,5	44,8

Källa: Se tabell 2.1.

ringen började i mitten av 1960-talet, medan den har sjunkit något för finländarna till följd av den ökade finska arbetskraftsinvandringen under samma period. Variationerna för övriga länder är tämligen små.

2.3.4 Ålder

I figur 2.2 visas ålderssammansättningen bland in- och utvandrarerna 1968. De flesta migranterna återfinns i åldrarna kring 20 år och andelen åldringar är låg för nästan alla nationaliteter utom för amerikanska medborgare där hemvändande svenskamerikaner

Tabell 2.8 Antalet kvinnor per tusen män i vissa nationalitetsgrupper 1.11 1967, 31.12. 1968 och 31.12.1969.

Medborgarskapsland	År		
	1967	1968	1969
Danmark	733	736	738
Finland	1 025	1 021	976
Norge	1 008	1 024	1 015
Grekland	665	721	747
Italien	549	564	573
Jugoslavien	689	759	796
Spanien	583	623	640
Storbritannien	846	838	813
Tyskland	866	856	833
Ungern	634	615	611
Österrike	561	566	559
Turkiet	345	408	460
USA	845	845	816

Källa: SOS, Befolkningsförändringar 1967, del 3, SM Be 1969:8 och 1970:4.

utgör en betydande grupp. Ett stort antal barn i förskoleåldern återfinns bland såväl in- som utvandrarerna, medan antalet barn i tonåren är lågt för de flesta grupperna. Ålderssammansättningen bland utvandrarerna är nästan densamma som för invandrarna för flera grupper. För vissa nationaliteter kan skönjas en viss förskjutning på så sätt att utvandrarerna är något äldre än invandrarna.

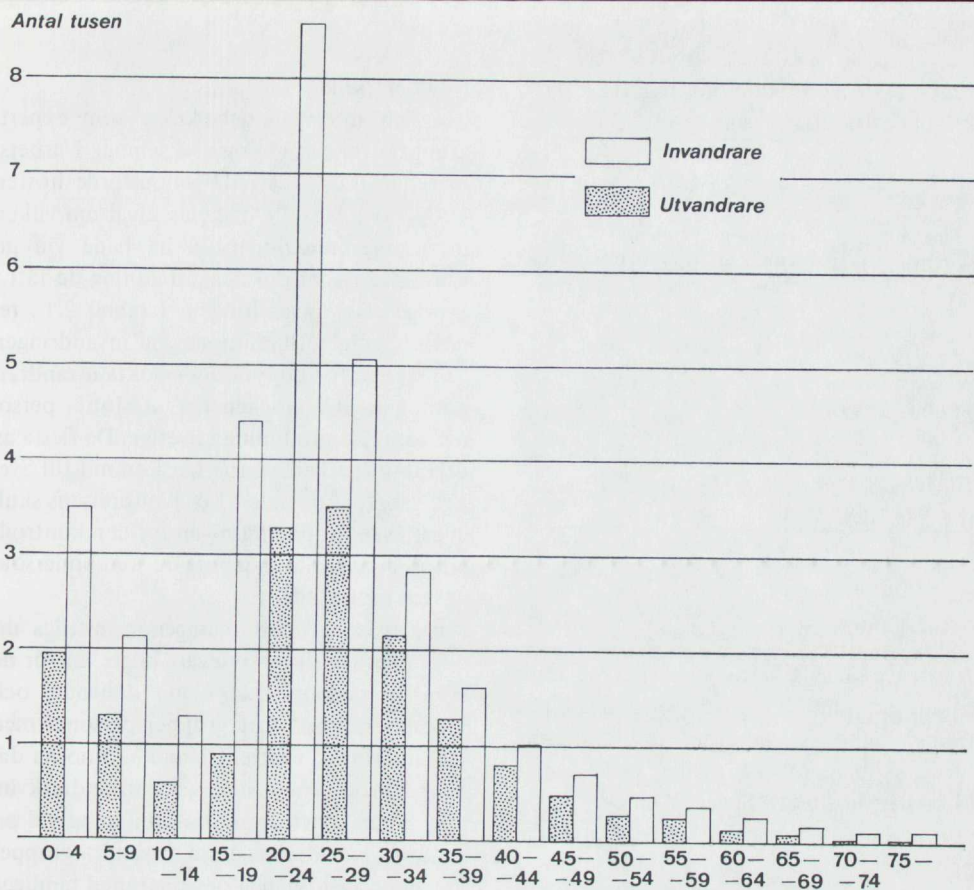
Genom att invandrarna således i övervägande grad är unga och genom att grupperna ökas med födda i Sverige har utlänningarna i Sverige en från de svenska medborgarna helt avvikande ålderssammansättning. Skillnaden blir dock – eftersom utlänningarna trots allt utgör en begränsad grupp – inte så stor mellan hela befolkningens och de svenska medborgarnas ålderssammansättning. Se tabell 2.9.

2.3.5 Regional fördelning

Invandrarna i Sverige är koncentrerade till tätorterna. Således bodde 41,5 procent av de utrikes födda enligt folkräkningen 1960 i städer med över 50 000 invånare mot 29,2 procent för hela befolkningen. Samtidigt bodde 62 procent av utlänningarna i städer och hela 86 procent i tätorter.

I början av 1970 var 105 239 utlänningar (28,8 procent av samtliga) bosatta i Stockholms län. Ett stort antal utlänningar bodde även i de andra storstads länen, liksom i Västmanlands län, som hade den högsta andelen utlänningar – 9,2 procent – av samtliga län. Få utlänningar återfanns emellertid i skogsläna i Norrland, liksom på Gotland där endast 403 (0,8 procent) utlänningar då var bosatta.

Vissa skillnader finns i den regionala fördelningen för olika nationaliteter. De enda nationaliteter som i större utsträckning förekommer i Norrlands länen är finländare och norrmän; danskar är i stor utsträckning bosatta i södra Sverige medan tyskarna och invandrarna från Sydeuropa med undantag av grekerna återfinns i storstäderna. Ett stort antal greker är bosatta i bruksorter i Småland.

Figur 2.2 Åldersfördelningen för in- och utvandrade utländska medborgare år 1968. Källa: råtabeller hos SCB.

Antalet i början av 1970 kyrkobokförda utlänningar per kommunblock framgår av tabell 2.10.

Endast 77 av landets 275 kommunblock har således minst 1 000 utlänningar kyrkobokförda. Relativt sett flest utlänningar före-

kommer i kommunblock med 10 000–30 000 invånare. I tabell 2.11 anges andelen utlänningar i kommunblocket efter hela antalet invånare i blocket. Högsta andelen utlänningar i sin befolkning hade Surahamars kommunblock med 19,5 procent.

Tabell 2.9 Hela befolkningens, de svenska medborgarnas och de i Sverige bosatta utlänningarnas relativa ålderssammansättning 31.12 1969. Procent.

Ålder	Hela befolkningen	Svenska medborgare	Utländska medborgare	Andel (%) utlänningar i åldersklassen
0-6 år	10,3	9,9	17,7	7,8
7-17 år	14,7	14,6	15,8	4,9
18-24 år	11,2	10,9	16,4	6,7
25-44 år	24,9	24,2	39,5	7,2
45-66 år	27,5	28,3	9,4	1,6
67- år	11,5	12,0	1,1	0,4
Summa	100	100	100	4,6

Källa: SM Be 1970:4.

Tabell 2.10 Kommunblocken 1.1.1970 efter antal bosatta utlänningar.

Antal utlänningar	Antal kommunblock med vidstående antal utlänningar	Antal kommunblock med <i>minst</i> vidstående antal utlänningar
— 99	35	275
100— 199	44	240
200— 499	66	196
500— 999	53	130
1 000—1 999	36	77
2 000—4 999	32	41
5 000—9 999	5	9
10 000—	4	4
Samtliga	275	—

Källa: SM Be 1970:6.

2.3.6 Utbildning

Av den officiella statistiken eller de undersökningar som har gjorts om invandrarna framgår inte invandrarnas utbildningsnivå. Stora skillnader finns mellan invandrare av olika nationaliteter. Speciellt en del flyktinggrupper har stora inslag av högt utbildade personer.

En undersökning¹ som utfördes med hjälp av material från 1960 års folk- och bostadsräkning visade att 11,5 procent av alla personer med akademisk utbildning i Sverige 1960 var födda i utlandet medan endast 4,0 procent av hela befolkningen var utrikes födda. Andelen personer med akademisk utbildning var i flertalet invandrargrupper större än i

totalbefolkningen.

I den intervjuundersökning som expertgruppen för utredningsverksamhet i arbetsmarknadsfrågor och IU genomförde hösten 1969 (se bilaga 1) frågades såväl om vilken utbildning intervjupersonerna hade vid invandringen som om den utbildning de fått i Sverige efter invandringen. I tabell 2.12 redovisas antal utbildningsår vid invandringen till Sverige för de fyra undersökta invandrargrupperna. Ur tabellen har uteslutits personer som fått utbildning i Sverige. De flesta av de uteslutna personerna har kommit till Sverige i skolpliktig ålder. För jämförelsens skull anges även utbildningsnivån för den kontrollgrupp av svenska medborgare som undersökningen omfattade.

De tyska invandrarnas genomsnittliga utbildningsnivå ligger avsevärt högre än för de svenska medborgarna. Bland italienare och jugoslaver finns stora grupper personer med låg utbildning, speciellt bland kvinnorna där över hälften av de italienska invandrarkvinnorna har högst 5 års skolutbildning vid invandringen. Men i dessa invandrargrupper återfinns även många personer med tämligen lång utbildning.

Utförligare uppgifter om invandrarnas ut-

¹ G. Friberg, Antalet med högre utbildning i Sverige invandrade från utlandet, Kommittén för forskningsorganisation och forskningsekonomi, Meddelande Nr 34.

Tabell 2.11 Kommunblocken 1.1 1970 efter befolkningens storlek och andel utlänningar i befolkningen.

Hela befolkningen	Andel utlänningar i procent							Summa
	—0,9	1,0—1,9	2,0—2,9	3,0—4,9	5,0—9,9	10,0—14,9	15,0—	
— 9 999	22	24	8	5	9	4	—	72
10 000—14 999	10	13	11	13	16	1	1	65
15 000—19 999	3	7	6	7	6	3	2	34
20 000—29 999	3	9	5	11	6	3	1	38
30 000—49 999	3	6	6	8	12	2	—	37
50 000—99 999	3	5	2	5	2	2	—	19
100 000—	—	1	1	3	4	1	—	10
Samtliga	44	65	39	52	55	16	4	275

Källa: Se tabell 2.10.

Tabell 2.12 Antal utbildningsår vid ankomsten till Sverige för immigranter som inte fått utbildning inom folkskola, grundskola, realskola och/eller gymnasium i Sverige och för svenskar i november 1969.

Grupp	Utbildningsår					
	-5	6-7	8-9	10-12	13-	
Finländare	Totalt	4,3	22,7	59,3	11,6	2,2
	Män	4,5	26,8	58,9	9,0	0,8
	Kvinnor	4,2	19,2	59,6	13,7	3,3
Italienare	Totalt	39,5	19,2	21,3	9,9	10,0
	Män	31,1	20,6	25,2	12,2	11,0
	Kvinnor	58,6	16,2	12,7	4,8	7,7
Jugoslaver	Totalt	24,1	11,3	35,3	22,9	6,4
	Män	18,4	10,9	35,8	25,8	9,1
	Kvinnor	32,5	11,9	34,6	18,6	2,5
Tyskar	Totalt	0,6	3,0	54,2	31,8	10,4
	Män	0,4	2,3	60,0	26,1	11,3
	Kvinnor	0,9	4,0	45,5	40,5	9,0
Svenskar	Totalt	1,2	54,6	22,6	15,5	6,5
	Män	1,5	55,1	21,7	15,0	6,6
	Kvinnor	0,9	54,1	23,6	15,9	6,5

Källa: E. Wadensjö, a.a. kap. 5.

bildningsnivå kommer att finnas i 1970 års folk- och bostadsräkning.

2.3.7 Sysselsättning

Utlänningarna i Sverige visade sig såväl vid 1950 som 1960 års folkräkning förvärvsarbe-

ta i högre grad än den svenska totalbefolkningen. De skillnader som fanns dessa år kan dock förklaras av den olika ålders-, köns- och civilståndssammansättning utlänningar hade i förhållande till den totala befolkningen. (Se t. ex. SOU 1967:18, kapitel 2.)

I tabell 2.13 visas huvudsaklig sysselsätt-

Tabell 2.13 Huvudsaklig sysselsättning för vissa invandrargrupper och svenskar oktober 1969.

Kön och ursprungsland	Huvudsaklig sysselsättning						
	Förvärvsarbete	Arbetslöshet	Omskolning	Studier	Hemmafru/man	Pensionär	Annat
Män:							
Finland	92,5	1,4	1,6	3,5	-	0,2	0,9
Italien	92,7	1,6	1,0	4,0	-	0,2	0,5
Jugoslavien	92,8	1,1	1,4	3,5	-	-	1,2
Tyskland	90,9	1,0	1,1	6,5	-	-	0,5
Sverige	79,0	0,9	0,7	9,4	0,2	5,5	4,4
Kvinnor:							
Finland	64,5	2,2	0,9	4,5	27,0	0,1	0,8
Italien	64,6	1,3	-	3,5	28,7	0,1	1,8
Jugoslavien	79,1	2,9	-	0,7	15,1	0,7	1,4
Tyskland	41,8	0,3	0,5	5,0	50,8	1,4	0,2
Sverige	46,1	0,9	-	8,1	36,9	3,6	4,5
Båda könen:							
Finland	77,3	1,9	1,2	4,0	14,6	0,1	0,8
Italien	84,0	1,5	0,7	3,9	8,8	0,2	0,9
Jugoslavien	87,2	1,8	0,9	2,4	6,2	0,3	1,3
Tyskland	71,3	0,7	0,8	5,9	20,3	0,5	0,4
Sverige	62,8	0,9	0,3	8,7	18,7	4,5	4,4

Källa: E. Wadensjö, a.a. kap. 7.

Tabell 2.14 Förvärvsintensitet bland kvinnor efter civilstånd och ålder. (Talen i procentenheter.)

Ursprungsland	Civilstånd		Ålder			
	ogifta	gifta	16-25	26-35	36-45	46-67
Finland	81,7	57,6	71,2	60,3	73,7	71,4
Italien	67,4	64,1	64,3	62,2	81,0	53,6
Jugoslavien	92,2	81,8	89,1	82,4	80,2	40,5
Tyskland	85,4	30,0	53,5	42,8	29,5	37,3
Sverige	55,9	43,0	50,0	44,9	51,2	44,2

Källa: Se tabell 2.13.

ning hösten 1969 för fyra invandrargrupper och för svenska medborgare i Sverige enligt den tidigare refererade intervjuundersökningen.

Bland männen hade samtliga invandrargrupper högre förvärvsintensitet än den svenska kontrollgruppen. Bland kvinnorna hade invandrarna från Finland, Italien och Jugoslavien en väsentligt högre förvärvsintensitet medan de tyska kvinnorna förvärvsarbetade i mindre utsträckning än svenskorna. Dessa skillnader kvarstår om man delar upp materialet efter civilstånd eller ålder. Se tabell 2.14.

Flertalet invandrare är sysselsatta i tillverkningsarbete och en tämligen stor grupp återfinns i serviceyrken. I tab. 2.15 visas de arbetsanmälda utlänningarna 1.1 1971 efter yrkesområde och kön. Som framgår av tabell 2.16 finns det dock stora variationer mellan

de olika nationaliteterna i fördelningen på olika yrkesområden. De grupper som har haft en särskilt stor invandring under 1960-talet, jugoslaver, greker och finländare, återfinns i större utsträckning än andra i tillverkningsyrken. Invandrare från Sydeuropa – spanjorer och greker – förekommer ofta i serviceyrken.

2.4 Återutvandringen

Den endå publicerade undersökningen av återutvandringen från Sverige avser 1950-talet¹ och bygger på ett tämligen litet material. Undersökningen visade att ca 40 procent av invandrarna hade återutvandrat efter 9 år

¹ Ture Widstam, Invandringen till Sverige och återutvandringen under 1950-talet. Statistisk tidskrift, 1962.

Tabell 2.15 Arbetsanmälda utlänningar 1.1 1971 efter yrkesområde och kön.

Yrkesområde	Män		Kvinnor		Båda könen	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Tekn., naturv., humanistiskt arbete m m	10 563	7,0	10 274	13,2	20 837	9,1
Administrativt arbete	414	0,3	43	0,1	457	0,2
Kameralt- o. kontorstekniskt arbete	1 734	1,1	4 511	5,8	6 245	2,7
Kommersiellt arbete	1 596	1,1	1 892	2,4	3 488	1,5
Lantbruks-, skogs- o. fiskeriarbete	8 114	5,4	504	0,6	8 618	3,8
Gruv- o. stenbrytningsarbete m m	1 189	0,8	116	0,1	1 305	0,6
Transport- o. kommunikationsarbete	8 275	5,5	1 476	1,9	9 751	4,3
Tillverkningsarbete, maskinskötsel m m	102 757	67,9	37 248	47,9	140 005	61,1
Servicearbete	14 706	9,7	21 168	27,2	35 874	15,7
Arbetskraft ej hänförlig till annat yrkesområde	2 056	1,4	481	0,6	2 537	1,1
Summa	151 404	100	77 713	100	229 117	100

Källa: Kvartalsstatistik från SIV.

Tabell 2.16 Arbetsanmälda utlänningar 1.1 1971 efter yrkesområde och medborgarskap. Procent.

Yrkesområde	Medborgarskapsland											Övriga	Samtliga			
	Danmark	Finland	Norge	Grekland	Italien	Jugoslavien	Polen	Spanien	Storbri- tannien	Tjecko- slovakien	Turkiet			Tyskland	Ungern	Österrike
Tekn., naturv., humanistiskt arbete	10,6	6,1	18,9	1,4	8,5	2,7	23,6	6,0	34,0	30,6	3,8	15,6	14,3	12,3	19,4	9,1
m m																
Administrativt arbete	0,3	0,0	0,4	0,0	0,2	0,1	0,2	0,1	1,9	0,2	0,0	0,5	0,2	0,4	0,8	0,2
Kameralt- o. kontors- tekniskt arbete	1,8	2,4	4,7	0,3	2,7	0,5	2,7	0,7	8,1	4,2	0,6	7,3	3,1	3,7	4,3	2,7
Kommerciellt arbete	2,2	1,1	3,3	0,6	1,6	0,4	1,5	0,9	3,8	1,0	0,9	3,5	1,2	2,5	2,2	1,5
Lantbruks-, skogs- o. fiskeriarbete	6,0	5,1	6,2	0,1	0,3	0,3	1,6	0,0	1,1	0,7	0,3	2,4	0,7	3,1	1,4	3,8
Gruv- o. stenbryt- ningsarbete m m	0,8	0,8	0,6	0,0	0,0	0,3	0,0	-	0,1	0,5	0,1	0,3	0,2	1,4	0,1	0,6
Transport- o. kom- munikationsarbete	7,7	2,9	9,1	2,0	3,8	1,5	5,0	17,2	6,0	2,6	3,4	5,8	3,2	3,7	7,8	4,3
Tillverkningsarbete, maskinskötsel m m	56,7	68,9	43,9	71,0	60,8	74,9	45,8	30,6	22,5	46,2	53,9	39,7	62,9	41,5	37,9	61,1
Servicearbete	13,3	11,8	12,0	23,8	20,5	18,7	18,0	43,3	18,1	11,5	36,0	23,9	13,2	25,5	23,3	15,7
Arbetskraft ej hän- förbar till annat yrkesområde	0,6	0,8	0,9	0,8	1,5	0,5	1,7	1,1	4,4	2,6	0,9	1,2	1,0	6,7	2,8	1,1
Summa	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal	18 899	113 788	14 017	8 498	4 621	22 573	2 827	2 749	2 358	2 173	2 394	14 050	2 958	3 659	13 553	229 117

Källa: Se tabell 2.15.

samt att återutvandringen var störst under de tre första åren efter invandringen.

För den tidigare omnämnda intervjuundersökningen bland fyra invandrargrupper användes som urvalsram hålkort avseende samtliga invandrare åren 1961–1968. Därifrån drogs slumpmässigt ett antal individer som vid invandringstillfället var finska, tyska, italienska respektive jugoslaviska (endast åren 1964–1968) medborgare. Dessa individer söktes sedan i det totala befolkningsregistret som finns hos SCB.

I tabell 2.17 visas dels antalet individer som ingick i det ursprungliga urvalet, dels antalet och andelen personer som hösten 1969 återfanns registrerade som boende i Sverige. Personer som ej återfanns kunde antas ha återutvandrat eller avlidit.

Urvalet drogs så att samtliga personer vid urvalsdragningen var i åldern 16–66 år. De olika invandringsåren omfattar således något olika åldersklasser. Denna skillnad torde dock inte inverka på resultatet då majoriteten av invandrarna är i 20-årsåldern och denna grupp finns med i samtliga årgångar. Ett större fel följer av att registreringen av återutvandringen är behäftad med fel. Vissa av de individer som i tablan ovan har angetts

som kvarboende har nämligen i själva verket återutvandrat, men kvarstår som boende i Sverige i registreringen. Detta fel kan för vissa nationaliteter och år uppgå ända till 20 procent av de kvarboende. Det förefaller således troligt, att ungefär hälften av invandrarna från 1960-talets första år kan ha lämnat Sverige.

I intervjuformuläret ingick ett flertal frågor som avser att belysa om personen avser att stanna i Sverige eller återutvandra. I tabell 2.18 visas andelen (procent) i de olika grupperna som uppgav att de tänkte utvandra respektive stanna (för finländare, italiennare och tyskar gäller uppgiften för invandrade åren 1961–1968, för jugoslaver invandrade åren 1964–1968).

Endast för tyskarna uppger majoriteten att de avser att stanna i Sverige (då bör man dock observera att en stor del av de ursprungliga tyska invandrarna från de aktuella åren redan har lämnat Sverige) medan italienare är mest inställda på att återvända och en stor grupp av samtliga nationaliteter inte har några bestämda planer.

Av dem som uppger avsikt att återutvandra anger endast några procent att de tänker utvandra under det närmaste året, medan

Tabell 2.17 Antalet invandrare i urvalet och kvarboende 1969 efter invandringsår och nationalitet i IU:s intervjuundersökning.

Ursprungsland	Invandringsår							
	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968
Finland								
I urvalet	262	258	252	252	254	246	251	252
Kvarboende 1969	142	185	183	176	166	172	214	231
Andelen kvarboende (%)	54	72	73	70	65	70	85	92
Tyskland								
I urvalet	257	266	258	248	249	249	247	254
Kvarboende 1969	132	136	126	138	145	180	207	216
Andelen kvarboende (%)	51	51	49	56	58	72	82	85
Italien								
I urvalet	287	254	246	250	255	240	250	208
Kvarboende 1969	152	165	180	153	168	190	210	192
Andelen kvarboende (%)	53	65	73	61	66	79	84	92
Jugoslavien								
I urvalet				178	175	175	173	176
Kvarboende 1969				144	152	154	160	172
Andelen kvarboende (%)				81	87	88	92	98

Källa: Se bilaga 1.

Tabell 2.18 Invandrarna från vissa länder efter avsikt att återutvandra resp. stanna i Sverige hösten 1969.

Nationalitet	Avser att återutvandra till		Avser att stanna i Sverige	Vet ej, har ej bestämt sig
	hemlandet	annat land		
Finländare	14,7	1,5	39,7	44,1
Tyskar	4,6	3,3	59,0	33,1
Italienare	24,5	2,2	33,5	39,9
Jugoslaver	16,5	1,5	40,5	41,5

Källa: E. Wadensjö, a.a. kap. 4.

flertalet har mycket obestämd mening om när återutvandringen skall ske.

Den faktiska utvandringen under ett år tycks dock snarast vara högre än vad intervjuvaren kan ge vid handen (se tabell 2.19).

Som medelfolkmängder har använts genomsnittet för antalet personer av viss nationalitet 1.11.1967, 31.12.1968 och 31.12.1969.

Det föreligger mycket klara skillnader mellan olika typer av invandrare. Flyktinggrupperna – dvs. polacker och ungrare i tablån ovan – har de lägsta utvandringssiffrorna medan "specialistimmigranterna" – dvs. medborgare i USA, Storbritannien och Frankrike – visar en hög årlig återutvandring. Italien har en i förhållande till andra sydeuropeiska länder mycket hög andel utvandrare.

Det är möjligt att andra sydeuropeiska invandrargrupper – framför allt då greker och turkar – kommer att uppvisa en lika hög återutvandring om några år när en något längre tidsperiod har gått sedan den första stora invandringen.

När nyinvandringen av arbetskraft från Italien avstannade genom regleringen 1967 påverkades inte återutvandringen medan invandringen sjönk. Följden har blivit att utvandringen av italienska medborgare från Sverige de senaste åren har överstigit invandringen (tabell 2.20).

2.5 Den framtida invandringen

Någon prognos i egentlig mening om den framtida invandringens omfattning till Sverige finns inte och det saknas underlag för en

sådan.

De befolkningsprojektioner som SCB har utfört – och som även har använts av långtidsutredningarna – med antaganden om en fortsatt nettoinvandring av 10 000 eller 20 000 personer per år är att betrakta som räkneexempel på vad en sådan invandring skulle innebära. De är inte avsedda att vara en förutsägelse om invandringens verkliga omfattning.

Att en prognos om den framtida invandringen är vanskelig att göra framgår också av tidigare försök att förutsäga utvecklingen. Så ansåg t. ex. 1959 års långtidsutredning i sitt betänkande Svensk ekonomi 1960–1965 (SOU 1962:10) att antagandet om en fortsatt nettoinvandring av 10 000 personer per år snarast var i överkant. Även 1960 års arbetsmarknadsutredning baserade sina för-

Tabell 2.19 Utvandrare per 1 000 personer i medelfolkmängd åren 1968 och 1969 för vissa nationaliteter.

Medborgarskapsland	1968	1969
Danmark	51,6	50,5
Finland	42,5	35,4
Frankrike	82,5	76,1
Grekland	71,1	43,7
Italien	88,5	62,2
Jugoslavien	31,6	24,5
Norge	76,4	61,0
Polen	20,6	15,7
Storbritannien	98,2	73,4
Turkiet	53,4	37,1
Tyskland	59,9	42,3
Ungern	12,5	10,0
USA	137,6	96,2
Samtliga utlänningar	53,1	41,0

Källa: Råtabeller hos SCB.

Tabell 2.20 In- och utvandring av italienska medborgare åren 1960–1969.

	År									
	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
Invandrare	564	967	643	516	750	1 246	1 169	465	268	331
Utvandrare	225	291	372	442	358	271	361	555	795	509
Nettoinvandringen	+ 339	+ 676	+ 271	+ 74	+ 392	+ 975	+ 808	- 90	- 527	- 178

Källa: Se tabell 2.1.

slag i betänkandet Arbetsmarknadspolitik (SOU 1965:9) på antagandet att nettoinvandringen till Sverige skulle sjunka. Den verkliga nettoinvandringen under 1960-talet har blivit väsentligt större, dock med stora variationer mellan olika år.

Utvandringen från Sverige, som under 1950-talet och början av 1960-talet var tämligen konstant med ca 15 000 personer per år, har ökat under de senaste åren, och det förefaller troligt att den – med hänsyn till den mycket stora arbetskraftsinvandringen under senare år – kan komma att stiga kraftigt. Detta kan innebära att vi även med oförändrad bruttoinvandring kan få en sjunkande nettoinvandring.

Den framtida invandringen kommer att bli beroende av konjunkturutvecklingen och politiska beslut i både Sverige och utvandringsländerna. IU saknar underlag för att uttala sig om den framtida invandringens omfattning men baserar sina förslag på antagandet om fortsatt invandring till Sverige.

3 Internationella normer för utbildning för invandrare

3.1 Inledning

Under årens lopp har genom olika internationella organ tillkommit konventioner och rekommendationer med stadganden om rätt till utbildning för migrerande arbetare, utländska medborgare, flyktingar och statslösa. Dessa normer kan sägas ange minimikrav när det gäller utbildning för invandrare. I det följande ges en översiktlig redogörelse för sådana internationella normer.

Som framgår av avsnitt 1.3.2 kommer IU att först i ett kommande betänkande ta upp frågor om s. k. minoritetsorienterad utbildning. I detta kapitel ingår därför inte en redogörelse för internationella normer för utbildning med minoritetsskyddande syften.

Allmänna utfalanden om rätt för envar till utbildning återfinns i FN:s förklaring om de mänskliga rättigheterna av den 10.12.1948 och i FN:s konvention av den 26.12.1966 om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. Denna konvention har undertecknats men ännu inte ratificerats av Sverige (dvs. godkänts av statsmakterna så att den blir bindande). En föreskrift om rätt till utbildning för envar ges även i Europarådets konvention av den 4.11.1950 om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (prop. 1953:32). Sverige har ratificerat ett tilläggsprotokoll till konventionen. Denna har sedermera kompletterats med den europeiska sociala stadgan av den 18.10.1961, vilken ratificerats av Sverige

(prop. 1962:175). Stadgan innehåller bl. a. föreskrifter om rätt för envar till yrkesutbildning. I Europarådets s. k. bosättningskonvention av den 13.12.1955 behandlas rätten för konventionsstaternas medborgare att erhålla undervisning i offentliga läroanstalter på samma villkor som landets medborgare. Konventionen har ratificerats av Sverige (prop. 1971:26).

3.2 Förenta Nationerna (FN)

I början av 1950-talet tillkom inom FN två konventioner som reglerar rättigheter och förmåner för flyktingar och statslösa. Den ena är konventionen av den 28.7.1951 ang. flyktingars rättsliga ställning och den andra konventionen av den 28.9.1954 ang. statslösa personers rättsliga ställning. Både flyktingkonventionen (prop. 1954:134) och statslöshetskonventionen (prop. 1964:170) har ratificerats av Sverige. Enligt art. 22 i både flyktingkonventionen och statslöshetskonventionen skall de fördragsslutande staterna tillerkänna flyktingar och statslösa samma behandling som statens egna medborgare i fråga om undervisning i grundskolan. När det gäller annan undervisning skall de fördragsslutande staterna tillerkänna flyktingar och statslösa en så förmånlig behandling som möjligt och i alla händelser inte mindre förmånlig än den som tillkommer utlänningar i allmänhet under samma förhållanden.

Den 21.12.1965 antog FN:s generalförsamling en internationell konvention om avskaffande av alla former av rasdiskriminering. Konventionen trädde i kraft 4.1.1969. Den har godkänts av riksdagen men ännu inte ratificerats av Sverige (prop. 1970:87). Enligt art. 5 förbinder sig konventionsstaterna att tillförsäkra envar, utan åtskillnad grundad på ras, hudfärg eller nationellt eller etniskt ursprung, likhet inför lagen, särskilt i vad avser åtnjutande av bl. a. rätten till undervisning och utbildning.

3.3 *Internationella arbetsorganisationen*

(ILO)

I prop. 1950:188 anmäldes för riksdagen vissa vid ILO:s allmänna konferens år 1949 antagna konventioner och rekommendationer. Bland dessa var en konvention (nr 97) ang. migrerande arbetare samt en därtill ansluten rekommendation (nr 86) i samma ämne. Enligt konventionen förbinder sig medlemsstaterna att låta lagstiftningen om social trygghet få en sådan utformning att invandrarna inte blir sämre ställda än landets egna medborgare. För vissa fall lämnas dock möjligheten öppen till särbestämmelser beträffande den utländska arbetskraften.

I konventionen definieras migrerande arbetare som envar, som utvandrar från ett land till ett annat i syfte att erhålla arbete för annans räkning, och som i vederbörlig ordning mottagits såsom migrerande arbetare (i fortsättningen kallar IU migrerande arbetare för invandrare, om inget annat anges). I art. 6 förbinder sig medlemsstaterna att utan åtskillnad med hänsyn till nationalitet, ras, trosbekännelse eller kön behandla invandrare, som lagligen vistas inom dess territorium, inte mindre förmånligt än egna medborgare beträffande bl. a. lärlingskap och annan yrkesutbildning.

I rekommendationen föreskrivs (avsnitt III 10) att migration bör underlättas genom lämpliga åtgärder bl. a. i form av yrkesutbildning, och genom att göra utbildning tillgänglig för invandraren och hans familj. Till

rekommendationen har fogats ett normalavtal. Detta avtal rekommenderas till beaktande då medlemsstaterna vill komplettera konventionen och rekommendationen genom bilaterala avtal. Enligt art. 9 i normalavtalet skall kurser för invandrare omfatta allmänna upplysningar om invandringslandet, undervisning i landets språk samt yrkesutbildning. I art. 17 finns en föreskrift om likabehandling för invandraren och hans familj i förhållande till landets egna medborgare beträffande bl. a. tillgång till undervisning, lärlingskap och skolor eller kurser för yrkesutbildning och teknisk utbildning.

Vid ILO:s allmänna konferens år 1962 antogs en rekommendation angående yrkesutbildning (nr 117; prop. 1963:29) som innehåller ILO:s principer för yrkesutbildning. I punkt 2.4 sägs att utbildning bör vara fri från varje form av diskriminering på grund av ras, hudfärg, kön, religion, politisk uppfattning, nationell härstamning eller socialt ursprung.

3.4 *Unesco*

Generalkonferensen för Unesco (FN:s organisation för utbildning, vetenskap och kultur) antog 14.12.1960 en konvention mot diskriminering inom undervisningen. Enligt art. 3 i konventionen förbinder sig de fördragsslutande staterna att avskaffa och förhindra sådan diskriminering som avses i konventionen. Bl. a. uttalas att utländska medborgare, bosatta inom de fördragsslutande staternas territorium, skall ges tillgång till undervisning på samma villkor som de egna medborgarna.

Enligt art. 5 tillerkänns nationella minoriteter rätt att på vissa villkor bedriva egen undervisningsverksamhet samt användning av deras eget språk. Konventionen, som trädde i kraft 22.5.1962, har ratificerats av Sverige (prop. 1967:36).

3.5 Europarådet

3.5.1 Resolutioner

Sedan 1953 finns hos Europarådet en särskild representant för frågor ang. nationella flyktingar och överbefolkning. På initiativ av denne har Europarådets ministerkommittés ställföreträdare under senare år antagit en rad resolutioner som syftar till att förbättra invandrades materiella, sociala, rättsliga och psykologiska situation.

I resolution (68) 2 av den 26.1.1968 ang. socialt bistånd till invandrare uppmanas medlemsstaternas regeringar bl. a. att underlätta invandrades och deras familjers anpassning i invandringslandet genom att ge dem möjlighet att lära sig eller förbättra kunskaperna i landets språk och tillförsäkra invandrarnas barn samma utbildning som de inhemska barnen får. Vid behov bör denna utbildning kompletteras med specialundervisning för att göra det möjligt för invandrabarnen att följa de ordinarie kurserna.

Ett i förevarande sammanhang centralt dokument är resolution (68) 18 av den 26.6.1968 ang. språkundervisning för invandrare (prop. 1969:27). Medlemsregeringarna uppmanas i denna resolution att

- a) göra större insatser för att göra det möjligt för alla invandrare som så önskar att lära sig invandringslandets språk,
- b) erbjuda hustrur och barn till invandrare möjligheter att lära sig invandringslandets språk genom för dem lämpliga anordningar,
- c) vidta nödvändiga åtgärder som främjar samarbete mellan myndigheterna i utvandrings- och invandringsländerna och de allmänna eller enskilda institutioner där språkkurser för invandrare ordnas för att insatserna på bästa sätt skall samordnas och få största effekt, samt
- d) om möjligt kombinera språkundervisningen i invandringslandet med yrkesutbildning som gör det möjligt för invandrare att skaffa sig yrkesfärdigheter eller att öka deras kvalifikationer.

I inledningen av resolutionen framhålls att

det primära syftet med undervisningen i invandringslandets språk är att invandrare skall kunna uttrycka sig på detta språk och att de därför bör kunna utnyttja sådana studiemetoder som leder till snabba resultat. Vidare framhålls att utvandringsländerna, invandringsländerna samt de offentliga eller privata organ eller företag som har invandrare anställda skall ge allt bistånd till dem som vill lära sig invandringslandets språk och se till att den mest effektiva språkundervisningen kommer till användning. I inledningen påpekas att minst 200 timmars undervisning krävs för att kunna föra ett samtal på ett nytt språk. Detta uttalande får ses mot bakgrund av att viss försöksverksamhet föregått resolutionen. På initiativ av Europarådet har nämligen under några år pågått försöksverksamhet med språkundervisning i såväl utvandrings- som invandringsländer.

I anvisningar 10.10.1968 i anslutning till resolutionen framhålls att de insatser som rekommenderas i resolutionen kan nås t. ex. genom anordnande av intensivkurser i hemlandet eller i invandringslandet eller i båda länderna. Kurserna kan t. ex. börja i hemlandet och avslutas i invandringslandet. Sådana kurser bör särskilt avse grundkunskaper som behövs i vardagslivet, på arbetsplatsen och i samhället så att invandrarna och deras familjer så snart som möjligt kan uttrycka sig på invandringslandets språk. I anvisningarna påpekas också att lärare med kännedom om vuxenutbildningens metodik och om audiovisuella hjälpmedel bör anlitas i undervisningen och att adekvata hjälpmedel bör användas.

Utbildningsfrågan tas även upp i en resolution (69) 7 ang. invandrades återvändande till sitt hemland (Kungl. Maj:ts skr. 1970:39). I denna resolution rekommenderas utvandringsländerna och invandringsländerna att sluta avtal som syftar till att i möjligaste mån ge invandrare tillgång till yrkesutbildning såväl före utvandringen som under vistelsen i invandringslandet.

3.5.2 Vissa förslag

Under behandling inom Europarådet är för närvarande bl. a. ett förslag till en resolution ang. skolutbildning för invandrabarn samt ett förslag till en resolution ang. skyddsfrågor för invandrare i industriellt arbete.

Enligt förslaget till resolution ang. skolutbildning för invandrabarn skall medlemsstaterna a) genom lag eller annan författning garantera invandrabarn rätten till skolutbildning samt b) vidta erforderliga åtgärder för att nå sexton särskilt angivna mål, alla med syfte att underlätta barnens skolgång utan att de därför förlorar sitt kulturella och språkliga arv. Bland dessa mål kan följande nämnas:

I områden, där det bor ett tillräckligt antal invandrarfamiljer, bör särskilda kurser ordnas som kan göra det lättare för barnen att successivt inlemmas i de ordinarie klasserna, särskilt genom att ge dem hjälp att lära sig invandringslandets språk. Barnen bör emellertid delta i dessa särskilda kurser under kortast nödvändiga tid.

Full integration i de ordinarie klasserna i syfte att utveckla ömsesidig förståelse – efter en i varje enskilt fall lämplig anpassningsperiod – skall främjas. Omedelbar integration i skolan i vissa ämnen, som t. ex. teckning, gymnastik, slöjd, bör uppmuntras.

Lästillfällena under handledning bör ordnas efter skolarbetet för att barnen skall få den hjälp i skolarbetet som de inte får hemma.

Invandrarföräldrarna skall uppmuntras att följa med i skollivet i barnens skola.

Kulturella föreningar som bildas av invandrare bör uppmuntras att ge barnen undervisning om ursprungslandets kultur och språk. Barn som får sådan undervisning bör få ett betyg eller intyg på modersmålet om den nivå som uppnåtts.

I förslaget till resolution ang. arbetarskyddsfrågor för invandrare framhålls språkundervisning som en åtgärd ägnad att främja arbetarskyddet.

År 1966 beslöt Europarådets ministerkommitté att i sitt arbetsprogram ta upp behandlingen av en föreslagen stadga om invandrades rättsliga ställning. En särskild kommitté som består av experter från samtliga medlemsstater fick i uppdrag att arbeta

på en sådan stadga. Avsikten är att stadgan skall få formen av en konvention. Experterna har våren 1971 avslutat sitt uppdrag, som skall underställas ministerkommittén.

I ett utkast till stadgan (preliminary draft european convention on the legal status of migrant workers) definieras migrerande arbetare som en medborgare i ett medlemsland vilken av annat medlemsland medgivits uppehålla sig inom detta lands territorium för att där ta avlönad anställning. I utkastet sägs att migrerande arbetare och deras familjemedlemmar, som i vederbörlig ordning mottagits i en medlemsstat, skall vara berättigade – på samma grunder och under samma villkor som inhemska arbetare – till allmän utbildning, lärlingskap och yrkesutbildning samt omskolning. De skall även vara tillförsäkrade tillgång till högre utbildning och för tillträde skall enbart de individuella meriterna vara avgörande. För att underlätta tillträdet till allmänna skolor, yrkesskolor och omskolningscentra förbinder sig avtalsparterna att förbättra undervisningen i invandringslandets språk för migrerande arbetare och deras familjemedlemmar.

Samhällets generella utbildningsanordningar är i princip öppna för invandrare och invandrare bör stimuleras att utnyttja dem. Speciella åtgärder inom utbildningens område för invandrare är motiverade i den mån de allmänna anordningarna inte lämpar sig för de behov som invandrare har. Så är fallet främst med grundläggande undervisning i svenska och elementär information om det svenska samhället. Ett inte oväsentligt syfte med undervisning i svenska och samhällsinformation bör vara att göra det möjligt för invandrare att utnyttja samhällets generella utbildningsvägar.

Invandrarernas utbildningssituation varierar kraftigt, både med hänsyn till tidigare utbildning och till utbildningsmöjligheter i Sverige. Invandrarbarn i skolpliktig ålder slussas genom skolan automatiskt in i det svenska utbildningssamhället medan det för vuxna invandrare kan vara förenat med stora svårigheter att få adekvat utbildning.

För en meningsfull diskussion om utbildning för invandrare måste enligt IU:s uppfattning en uppdelning av invandrarerna i målgrupper ske. IU har för sin del valt att arbeta med följande målgrupper.

4.1 *Barn i förskoleåldern*

En första målgrupp är invandrarbarn i förskoleåldern. Förskoleverksamhet kan medföra en önskvärd förbättring beträffande alla barns möjligheter att få en allsidig utveck-

ling. För invandrarbarn skärps emellertid kravet på att förskoleverksamheten blir ett medel att bryta tendenser till isolering.

Målet att förbereda för skolgång bör få konkreta uttryck när det gäller invandrarbarn. De bör redan i förskolan ges systematisk träning i svenska språket. Vidare bör i förskoleverksamheten betonas åtgärder som vidmakthåller invandrarbarnens emotionella anknytning till bakgrundsmiljön. Den mest betydelsefulla åtgärden av detta slag är träning i föräldrarnas modersmål.

4.2. *Barn i skolpliktsåldern*

En andra målgrupp utgör invandrarbarn i skolpliktsåldern (7–16 år). Samtliga invandrarbarn i dessa åldrar som varaktigt vistas i Sverige är enligt skollagen skolpliktiga. I skollagen anges målet för undervisningen i grundskolan bl. a. vara att i samarbete med hemmet främja elevernas utveckling till harmoniska människor och till dugliga och ansvarskännande samhällsmedlemmar.

Introduktionen i skolan är särskilt viktig för invandrarbarnen. En intensiv och effektiv undervisning i svenska är här nödvändig då klassens gemensamma aktiviteter sker på svenska. I grundskolan gäller vidare ett särskilt mål för invandrarbarnen: de kan få möjlighet till regelbunden undervisning i och på föräldrarnas modersmål och om det gamla hemlandets historia, geografi och kultur.

4.3 Ungdom i åldern 16–20 år

En tredje målgrupp är invandrarungdom i åldern 16–20 år. Om de invandrat i lägre ålder har de gått i skola här och i regel hunnit få åtminstone viss undervisning i svenska och samhällsorientering.

Bland ungdomar som kommit hit efter fyllda 16 år finns en del som påbörjat en gymnasial utbildning i hemlandet och vill fortsätta den här. De behöver då särskild hjälp och förberedelse för att kunna följa undervisningen i den svenska gymnasieskolan.

Andra som kommit hit efter fyllda 16 år har invandrat i avsikt att omedelbart få arbete och inkomst. Många av dem har svårigheter att få varaktig anställning på grund av bristande kunskaper i svenska. De bör få både undervisning i svenska och förberedande yrkesorientering, yrkesträning och yrkesprovning.

4.4. Vuxna invandrare

En fjärde målgrupp utgör de vuxna invandrarna. De har en mycket skiftande utbildningsbakgrund. För dem alla gäller emellertid att de bör erbjudas en grundläggande utbildning i svenska och samhällsorientering. Denna grundläggande utbildning kan följas av en fördjupad utbildning dels i form av påbyggnadskurser i svenska, dels inom ramen för den allmänna vuxenutbildningen. De vuxna invandrarna kan med hänsyn till utbildningsbakgrund indelas i följande undergrupper.

4.4.1 Invandrare med akademisk utbildning

Invandrare med akademisk och motsvarande utbildning har i allmänhet goda språkkunskaper och gynnsamma studieförutsättningar. Målet för deras utbildning i svenska kan sättas relativt högt. De är ofta väl motiverade för fortsatt utbildning inom de allmänna utbildningsanordningarna.

4.4.2 Invandrare med grundskole- eller gymnasieutbildning

Bland vuxna invandrare med i hemlandet genomgången skol- eller gymnasieutbildning finns många utbildningsnivåer företrädda: från 4–5 års till 10–12 års sammanlagd utbildning. Motivation och förutsättningar för studier varierar. Alla bör emellertid genom olika åtgärder tillförsäkras vissa minimikunskaper. Möjligheterna för dem att följa den allmänna vuxenutbildningen bör bredas.

4.4.3 Invandrare med ingen eller ringa utbildning

Invandrare med ingen eller ringa utbildning utgör en för de svenska skolmyndigheterna särskilt krävande grupp. De har i allmänhet endast några års skolutbildning bakom sig. Deras kunskaper i läsning och skrivning är ofta bristande och ibland obefintliga. De följer ofta sin analfabetism och löper risk att bli allvarligt isolerade i samhället.

För dem bör särskild koncentrerad utbildning i läsning, skrivning, samhällsorientering och matematik ordnas under en längre tid. Deras försörjning måste tryggas under utbildningen. Om det är praktiskt möjligt bör läsinläringen ske på det egna modersmålet. Annars kan läsinläringen ske på svenska. Målet för deras utbildning bör vara att ge kunskaper så att de hjälpligt kan klara sig i samhället.

5.1 Tidigare behandling av frågan

1964 års utlands- och internatskoleutredning ansåg det vara bäst om i Sverige bosatta barn med annat modersmål än svenska lär sig svenska redan innan de kommer upp i skolåldern. Samtidigt framhöll utredningen i sitt betänkande Skolgång borta och hemma (SOU 1965:55) att pedagogiska skäl talar för att den första läsundervisningen om möjligt sker på det språk som barnet använder lättast för att bilda nya begrepp på, dvs. i vanliga fall föräldrarnas hemspråk.

För att tillgodose dessa bägge önskemål föreslog utredningen att möjligheter skapas att samla icke svenskspråkiga barn redan i förskoleåldern till delvis skolmässig undervisning. Genom att i denna tidiga ålder inlemmas i en svensk kamratkrets skulle barnen lära sig tala svenska utan större besvär. Redan i förskolan skulle också läsundervisning anordnas för icke svenskspråkiga barn, dock först från femårsåldern. Denna läsundervisning skulle ske på modersmålet för att barnen inte skulle få den första kontakten med det skrivna språket via ett främmande språk. Enligt utredningens förslag skulle kommunens skolstyrelse vara huvudman för undervisningen.

I prop. 1968:67 framhölls att det genom försöksverksamhet borde prövas hur läsundervisning på minoritetsspråk bäst anordnas för barn i förskoleåldern. Därvid skulle dock beaktas de svårigheter som ofta kan föreligga att finna lärare för sådan undervisning.

I Kungl. brev 25.7.1968 med anledning av riksdagens ställningstagande i frågan uppdrogs åt SÖ bl. a. att anordna försöksverksamhet med läsundervisning på minoritetsspråk för barn i förskoleåldern.

5.2 Invandrabarn i förskolor

5.2.1 Antal invandrabarn i förskoleåldern

Vid årsskiftet 1969/70 var 64 589 utländska medborgare i åldern 0–6 år kyrkobokförda i Sverige. Antalet utländska barn i åldern 5–6 år – den ålder för vilka åtgärder inom förskolans ram är särskilt aktuella – torde ha varit ca 17 000 (7,2 procent av samtliga barn i den åldern). Om man frånräknar barn som är norska eller danska medborgare samt ett uppskattat antal finländska barn som har svenska till modersmål, torde den återstående gruppen ha uppgått till ca 12 000 barn. Man bör dock observera att de flesta av dessa barn är födda i Sverige och att barnens mödrar i en del fall är infödda svenska medborgare. Å andra sidan finns, förutom de barn som är utländska medborgare, ett stort antal barn som är svenska medborgare men vars mödrar är utländska medborgare eller föräldrarna naturaliserade svenskar.

Antalet utländska barn i åldrarna 5–6 år som invandrade under 1968 uppgick till 1 015 och de som invandrade 1969 till 2 160. Om man räknar bort danska och norska medborgare samt ett uppskattat antal

finländare med svenskt modersmål återstår för 1968 ca 800 och 1969 ca 1 750 barn i åldern 5–6 år som invandrade dessa år och som förmodligen inte kunde klara sig på svenska.

Enligt finsk-svenska utbildningsrådets språkundersökning från 1968¹ kunde 56 procent av de finländska 3–6 åringarna i Sverige tala svenska obehindrat (40 procent) eller tämligen bra (16 procent). Ungefär lika många – 60 procent – kunde tala finska obehindrat eller tämligen bra. Undersökningen visar också att 12 procent av de finländska 3–6 åringarna gick i lekskola eller daghem.

Flertalet invandrarbarn i 5–6 års åldern torde kunna svenska. En stor grupp är tvåspråkig. Icke svenskspråkiga barn återfinns främst bland de nyligen invandrade samt bland barnen i bostadsområden där det utländska inslaget är mycket stort. Detta gäller framför allt vissa områden i storstadsregionerna.

5.2.2 IU:s kommunenkät

I IU:s kommunenkät, som omfattade ett 50-tal kommuner (se bilaga 1), ingick ett antal frågor till barnavårdsnämnden om barnstugeverksamheten i kommunen. Frågor ställdes om antal sökande till respektive utnyttjande av lekskola, daghem, fritidshem och familjedaghem med uppdelning på svenska medborgare och utlänningar. Vidare frågades om genomförda eller planerade åtgärder för att informera invandrare om barnstugeverksamheten samt om hur invandrarbarnens behov av barnstugeplatser tillgodoses. Om speciella grupper av invandrarbarn hade förekommit i barnstugeverksamheten begärdes en särskild beskrivning.

Ungefär en tredjedel av kommunerna lämnade inte uppgifter om utnyttjande av barnstugeplatser efter medborgarskap. I de fall man motiverar att man underlåtit lämna uppgifter anger man att någon registrering av barnens medborgarskap inte förekommer. Även de kommuner som har lämnat uppgifter om barnens medborgarskap torde i vissa fall ha haft svårigheter med att få fram

tillförlitliga uppgifter. Man kan inte utesluta möjligheten att t. ex. barn som är utländska medborgare men behärskar svenska väl, har ett svenskt namn e. dyl, inte har räknats med bland utlänningarna.

Barnstugeverksamheten är mycket olika utvecklad i de kommuner som har besvarat enkäten. På grund av det stora partiella bortfallet av svaren på frågorna samt svårigheterna att särskilja utlänningarna bland barnen är en exakt redovisning av materialet av mindre värde. Det allmänna intrycket är, om man jämför andelen utländska barn i barnstugorna med andelen utlänningar i hela befolkningen, att de utländska barnen förekommer i mindre utsträckning i barnstugorna än svenska barn. Detta synes gälla samtliga former av verksamheten. Det finns dock stora variationer mellan olika kommuner och olika former av barnstugor inom samma kommun. Om man däremot jämför antalet sökande respektive barn i barnstugorna som är svenska medborgare med motsvarande antal uppgivna utländska medborgare kan man inte urskilja någon prioritering av någondera gruppen.

Ungefär en tredjedel av kommunerna uppger att särskild information till invandrare förekommer om barnstugeverksamheten. Sådan information förekommer i alla de fyra undersökta grupperna av kommuner. Informationen är vanligast på finska.

Flera kommuner uppger att man prioriterar invandrarbarn vid intagning till främst lekskola. Detta uppges bl. a. av Stockholm, Göteborg, Malmö, Västerås, Sundbyberg, Österåker och Luleå. I flera fall anmärks att prioriteringen gäller icke svensktalande barn som en förberedelse för grundskolan.

Särskilda förskolor för invandrarbarn eller särskild träning för invandrarbarn i förskolan förekommer endast i undantagsfall i de tillfrågade kommunerna, t. ex. Olofström (se avsnitt 5.3). Dessutom har i några kommuner förekommit barnpassning för barn vars mödrar har följt svenskundervisning.

¹ Språkundersökning bland finländska barn och ungdomar i Sverige, Rapport av finsk-svenska utbildningsrådet 1969 (SOU 1970:44).

5.3 Försöksverksamhet för invandrabarn i förskolan m. m.

Sådan försöksverksamhet med läsundervisning på minoritetsspråk för barn i förskoleåldern som SÖ 1968 fick i uppdrag att anordna har inte igångsatts. En viktig orsak härtill har varit svårigheten att anskaffa lämpliga lärare. Däremot har under de senaste åren på ett tiotal orter inletts försöksverksamhet med särskild språkträning för invandrabarn i förskolan. Syftet med denna försöksverksamhet är att pröva om man kan påskynda invandrabarnens språkanpassning till svenska genom att bygga ut de vanliga aktiviteterna i förskolan med en speciell språkträning. Denna är emellertid endast inriktad på att förstå svenskt tal och att kunna uttrycka sig på vardaglig svenska. Någon läs- och skrivinläring är det således inte fråga om.

Försöksverksamhet inleddes i Olofström under våren 1970 med ett 20-tal invandrabarn i sexårsåldern som samtliga skulle börja sin grundskoleutbildning i årskurs 1 höstterminen 1970. En småskollärare anställdes genom anslag från SÖ för att handha språkträningen. Ett väsentligt syfte med försöket var också att arbeta fram en lämplig metod för verksamheten och ett material för systematisk språkträning för invandrabarn i förskolan. Utöver språkträningen skulle de aktiviteter som normalt ingår i förskoleverksamheten förekomma. Invandrabarnen skulle bilda en egen förskolegrupp.

I den grupp av barn som deltog ingick flera olika nationaliteter. Barnen kom med i språkträningen genom en uppsökande verksamhet (delvis bekostad av SIV) och genom direkta kontakter med de enskilda föräldrarna. Samtliga vidtalade föräldrar ställde sig positiva till erbjudandet och att döma av den höga närvaroprocenten stödde föräldrarna aktivt verksamheten. Avsikten var från början att språkträningen för barnen skulle samordnas i första hand med språkundervisning för deras mödrar, anordnad av studieförbund. Detta kunde emellertid inte genomföras på grund av att föräldrarna ofta var

förvärvsarbetande och sysselsatta i skiftarbete på tider som inte sammanföll med förskolans tider. Vidare hade man svårighet att ordna barn tillsyn för övriga minderåriga barn i familjen.

Erfarenheten av försöken i Olofström har vid en första utvärdering visat att elevernas kunskaper i svenska var så goda att de vid starten av undervisningen i årskurs 1 i grundskolan kunde följa denna utan större svårigheter och utan att man omedelbart behövde anordna stödundervisning. Det allmänna intrycket var emellertid att resultaten skulle blivit ännu bättre och barnens allmänna anpassning till skolmiljön ytterligare förstärkts om barnen hade inplacerats i förskolan med svenska barn. En integrering i den allmänna förskolan med språkträning inom den reguljära verksamheten var på grund av platsbrist inte möjlig under våren 1970.

I fortsättningen av försöksverksamheten har man därför spridit invandrabarnen på de olika förskolorna i kommunen och på så sätt skapat möjligheter till gruppssamvaro. Språkträningen sker som särskild undervisning inom den reguljära barnstugeverksamheten.

En motsvarande försöksverksamhet har hösten 1970 inletts i Trollhättan. Även denna stöds genom anslag från SÖ och bedrivs i stort sett efter samma riktlinjer som i Olofström. Liknande försök med språkträning för invandrabarn i förskolan förekommer därutöver på ett tiotal orter.

Särskild barnpassning för invandrabarn förekommer på flera håll i samband med svenskundervisning för deras mödrar i studieförbundens regi. Sagostunder för invandrabarn med inriktning på olika invandrarpråk ordnas på en del bibliotek.

Ett flertal nationella eller konfessionella organisationer och institutioner anordnar särskild barnstugeverksamhet med inriktning på språkinläring på minoritetsspråk, t. ex. en del estniska organisationer, katolska församlingar och Föreningen Chinuch i Stockholm och Malmö. Även t. ex. Tyska och Franska skolorna i Stockholm har barnstugeverksamhet. Socialstyrelsen har för IU:s räkning gått igenom samtliga anmälningar till

styrelsen av barnstugor i syfte att uppskatta antalet barnstugor med nationella eller konfessionella organisationer eller institutioner som huvudman. Antalet barnstugor speciellt avsedda för invandrabarn är uppskattningsvis högst 30, varav de flesta med annan huvudman än kommun.

Socialstyrelsen har tagit initiativ till bildandet av en för hela barntillsynsområdet representativ informations- och referensgrupp som skall ge förslag till åtgärder som förbättrar invandrabarnens situation. Gruppen skall särskilt uppmärksamma förskolebarnens behov av språkträning och bl. a. utveckla lämpliga pedagogiska program.

Allmänna arvsfonden har deltagit i förberedelsearbetet för referensgruppen, och fonden kommer att ställa ekonomiska resurser till förfogande för enskilda projekt som t. ex. språklekskolor. Såväl kommunala som enskilda huvudmän av typen invandrarorganisationer (både nationella och konfessionella), frivilliga hjälporganisationer och andra avses kunna få stöd. Därigenom kan möjligheter skapas till en systematisk utvärdering av åtgärder för invandrabarn i förskoleåldern.

5.4 Framförda önskemål

De önskemål beträffande utbildning för invandrabarn i förskoleåldern som under senare tid förts fram i debatten uppvisar rätt stor enhetlighet. Man har understrukt vikten av att invandrabarnen så snart som möjligt kommer med i förskoleverksamheten och att särskilda utbildningsåtgärder vidtas för dem inom ramen för denna verksamhet.

Önskemål som betonats vid IU:s utfrågningar med invandrar- och minoritetsorganisationer är förtur åt invandrabarn vid kommunernas fördelning av platser för barntillsyn. Önskemålen gäller även särskild utbildning för invandrabarn i förskolan, såväl systematisk träning i svenska språket som en förberedelse för grundskolan som åtgärder som syftar till att kontakten med föräldrarnas språk och kulturbakgrund bevaras. Det har framhållits att träningen i svenska och i

föräldrarnas modersmål bör drivas parallellt och att åtgärderna får ses som komplement till varandra och som viktiga medel för att ge barnen en harmonisk utveckling.

Företrädare för etablerade språkliga minoriteter i Sverige har särskilt starkt betonat vikten av att undervisning i minoritetsgruppens språk ges redan i förskolan, även om barnen ofta tidigt av föräldrarna tränas att bli tvåspråkiga. En passus i en skrivelse 4.6.1969 från Estniska kommittén till IU kan citeras:

”Som framhållits tidigare är de estniska föräldrarna i Sverige starkt intresserade av att deras barn förblir tvåspråkiga, dvs. att de förutom svenska även kan estniska på ett fullvärdigt sätt. Det har visat sig mycket krävande av föräldrarna att lära barnen ett språk på ett fullödigt sätt utan ordnad undervisning utanför hemmet. Den kunskap i sitt modersmål som barnen tillägnat sig i hemmet tenderar att bli — speciellt om föräldrarna saknar högre utbildning — ett tämligen torftigt ”hemmaspråk”. Det starka engagemang esterna i Sverige har visat i skol- och undervisningsfrågor förklaras just av en vilja att barnens språkkunskaper skall utvecklas i så hög grad, att de blir i stånd att ta del av de kulturvärden som har skapats på estniska.

En möjlighet till sådan utbildning — som även rekommenderades av 1964 års utlands- och internatskoleutredning — vore undervisning inom förskolans ram. Lättast kunde detta anordnas i speciella förskolor, men man kunde även tänka sig grupper av barn i vanliga förskolor.”

5.5 IU:s överväganden

Under slutet av 1960-talet har en rad försök med särskild verksamhet för invandrabarn i förskoleåldern inletts. Det är troligt att dessa försök får större omfattning under de närmaste åren.

Frågan om barnstugeverksamhetens framtida utformning, bl. a. även frågan om vilken myndighet som skall vara huvudman för verksamheten, övervägs för närvarande inom

1968 års barnstugeutredning. Utredningen kommer att i sitt arbete även behandla invandrarbarnens situation i förskolan. Bl. a. planeras viss försöksverksamhet för invandrarbarn även från barnstugeutredningens sida. Utredningen har i en diskussions-PM om innehåll och metoder i förskoleverksamheten (mars 1971) påpekat vikten av att invandrarbarnen kommer med i förskoleverksamheten.

Mot denna bakgrund finner IU det lämpligt att i avvaktan på en systematisk utvärdering av pågående försöksverksamhet endast ange vissa principiella synpunkter på frågor om invandrarbarn i förskolan. IU kan emellertid finna anledning att återkomma till här aktuella frågor i ett kommande betänkande.

IU anser att förskolan kan medföra en önskvärd förbättring beträffande barnens möjligheter att få en allsidig utveckling. Den kan medverka till att eliminera skillnader hos barn som kommer från en mera stimulerande hemmiljö och hos dem som kommer från miljöer som är såväl språkligt som socialt understimulerande. Detta gäller såväl invandrarbarn som andra barn. Gruppsamvaron för barn med olika bakgrundsmiljöer påverkar barnens sociala utveckling samtidigt som språkutvecklingen påskyndas. IU vill därför kraftigt understrika vikten av att invandrarbarn, framför allt sådana med bristande kunskaper i svenska, får tillfälle att delta i förskoleverksamhet.

IU anser det väsentligt att speciell språkträning för invandrarbarn med bristande kunskaper i svenska ges redan i förskolan i likhet med vad som sker i den beskrivna försöksverksamheten. Det är därför viktigt att resurser ställs till förfogande för särskild förskoleverksamhet för invandrarbarn.

Inom ramen för försöksverksamheten bör olika former av lokal uppsökande information till invandrare om förskoleverksamhet prövas. Förskolans personal bör ha mycket nära kontakt med barnens föräldrar. Berörda centrala myndigheter som socialstyrelsen, SÖ och SIV bör ge kommunerna service när det gäller information till invandrare på de-

ras egna språk om verksamheten.

Särskild orientering i invandrarfrågor bör förekomma i förskollärarytbildningen.

Det är väsentligt att ett reguljärt samråd om invandrarbarn etableras mellan huvudmannen för förskolan och kommunens skolstyrelse.

Utöver en betydande utvidgning av de inledda försöken med språkträning för invandrarbarn i förskolan bör även de försök med träning i minoritetsspråk som SÖ har i uppdrag att genomföra snarast igångsättas. IU vill understrika vikten av att den stimulans för de icke enbart svensk-språkiga barnens intellektuella och emotionella utveckling som ligger i att barnen blir helt tvåspråkiga beaktas i förskolan. IU utgår från att i de försök som planeras bl. a. av socialstyrelsen och barnstugeutredningen ingår även träning i minoritetsspråk.

6 Utbildning för barn i skolpliktsåldern

6.1 Tidigare behandling av frågan

1964 års utlands- och internatskoleutredning behandlade invandrarbarnens skolgång i betänkandet Skolgång borta och hemma. Utredningens förslag avsåg dels nybörjarundervisning i skolan, dels introduktion av inflyttade barn i det svenska skolväsendet (där ibland stödundervisning i svenska) samt kompletterande undervisning av språkliga minoriteters barn.

Utredningen ansåg det lämpligt att icke svenskspråkiga barn som börjar skolan i Sverige erhåller den första läsundervisningen på sitt modersmål (jfr avsnitt 5.1). Utredningen föreslog att SÖ skulle få i uppdrag att genom försöksverksamhet utvärdera i vilken utsträckning sådan undervisning kan ordnas inom den sammahållna klassens ram. Sedan 1966 utgår statsbidrag till det kommunala skolväsendet för stödundervisning för invandrarbarn under högst sex veckotimmar per undervisningsgrupp. Stödundervisningen avser vanligen svenska. 1964 års utlands- och internatskoleutredning fann denna bestämmelse tillfyllest och föreslog ingen ändring däri. Utredningen konstaterade att försök med särskilda introduktionsklasser för invandrade icke svenskspråkiga barn hade gjorts i flera kommuner men att erfarenheterna av denna form av inskolning i det svenska skolväsendet skiftar. Utredningen ansåg det värdefullt om sådan försöksverksamhet kunde fortsätta.

För elever i högstadieåldern föreslog ut-

redningen särskilda introduktionskurser. Redan tidigare fanns möjlighet att i delvis finskspråkiga kommuner på högstadiet välja finska språket i tillvalsgrupp. Utredningen föreslog att samma möjlighet skulle gälla andra språk där erforderliga förutsättningar finns samt att statsbidrag skall utgå till sådan undervisning när tre barn har anmält sig.

För att tillfredsställa önskemålen om undervisning i modersmålet och ursprungslandets historia, geografi etc. föreslog utredningen att den ordinarie undervisningen upp till två veckotimmar per årskurs får bytas ut mot sådan undervisning. Dessutom föreslog utredningen att utöver den tid av upp till två veckotimmar per årskurs som skall motsvaras av den schemabundna tiden bör få anordnas ytterligare upp till två veckotimmars frivillig undervisning utanför den schemabundna tiden.

1964 års utlands- och internatskoleutrednings förslag togs upp i prop. 1968:67. I den framhölls att sedan utredningen lagt fram sina förslag hade åtgärder vidtagits beträffande stödundervisningen i bl. a. svenska varför denna fråga fått en tillfredsställande lösning. Beträffande förslagen om läsundervisning på modersmålet föreslogs att SÖ skulle få i uppdrag att genomföra försöksverksamhet av detta slag. I Kungl. brev 25.7.1968 fick SÖ i uppdrag att

1. anordna försöksverksamhet med läsundervisning på minoritetsspråk för barn i förskol- och grundskoleåldern

2. till Kungl. Maj:t inkomma med plan för försöksverksamhet med speciella introduktionsåtgärder för till Sverige nyinflyttade elever samt med förslag till bestämmelser om statsbidrag för verksamheten

3. till Kungl. Maj:t inkomma med förslag till bestämmelser om statsbidrag till försöksverksamhet med kompletterande undervisning för språkliga minoriteter samt, efter samråd med företrädare för de olika minoriteterna, anordna försöksverksamhet med sådan undervisning

4. undersöka behovet och utformningen av en pedagogisk utbildning för personer som skall tjänstgöra som lärare vid språkundervisning för språkliga minoriteter

Såsom närmare framgår av avsnitt 6.3 och 6.4 har utlands- och internatskoleutredningens förslag om kompletterande undervisning delvis lösts i den nya läroplanen för grundskolan. Viss försöksverksamhet med läsundervisning på barnens modersmål har även inletts.

6.2 *Antal barn*

Den 31.12.1969 fanns 57 774 utländska barn i åldern 7–17 år kyrkobokförda i Sverige. Det saknas exakta uppgifter om antalet skolpliktiga utländska barn. Antalet torde läsåret 1970/71 ha varit ca 50 000–60 000 barn. Detta antal avser barn som är utländska medborgare. Flertalet av dessa barn är födda i Sverige. Antalet invandrabarn i betydelsen barn med minst en förälder inflyttad, liksom antalet barn i Sverige med annat modersmål än svenska, kan med tillgängliga statistiska uppgifter inte beräknas.

Under 1968 och 1969 invandrade 2 454 respektive 5 221 utländska barn i åldern 7–14 år till Sverige. Om man räknar ifrån norska och danska medborgare samt ett antaget antal svenskspråkiga finländare kvarstår ungefär 1 950 respektive 4 350 under dessa år invandrade barn som förmodligen inte kunde klara sig på svenska. Under 1968 intogs i den svenska grundskolan således drygt 2 000 barn som inte behärskade svenska medan motsvarande antal 1969 är i storleken 4 500–5 000 barn. De flesta invandrade skolpliktiga barn är i låg- och mellanstadie-

åldrarna.

I finsk-svenska utbildningsrådets undersökning belyses kunskaperna i såväl finska som svenska för barn och ungdom som 1968 var finska medborgare. Se tabell 6.1. För andra grupper av invandrabarn saknas sådana uppgifter.

Språksvårigheterna vad gäller svenska är för de finländska barnen vanligast i lågstadiet åldern där ungefär 10 procent av barnen kan svenska endast hjälpligt eller inte alls. Kunskaperna i finska är dock sämre: ungefär 40 procent uppges kunna tala finska hjälpligt eller inte alls. En tämligen stor del av de finländska barnen i Sverige kan betecknas som tvåspråkiga. Kunskaperna i finska är dock kvalitativt sämre än kunskaperna i svenska. För dem som förstår och talar svenska obehindrat anges en väsentligt större andel kunna skriva och läsa svenska obehindrat än andelen som kan skriva och läsa finska av dem som förstår eller talar finska obehindrat. I tabell 6.2 visas detta beträffande skrivförmåga. Förmågan att läsa och skriva finska är högre i äldre åldersklasser där en större andel barn tidigare har gått i skola i Finland.

Andelen barn i den redovisade undersökningen som inte alls kan tala finska är av ungefär samma storlek som andelen finländare med svenskt modersmål i IU:s intervjuundersökning, dvs. 23 procent (jfr bilaga 2).

1964 års utlands- och internatskoleutredning gjorde en enkät till samtliga kommuner om bl. a. barn med bristande kunskap i svenska. Enligt denna enkät fanns det 2 467 barn i den svenska grundskolan år 1964 med så bristande kunskaper i svenska att rektorn ansåg att speciell undervisning behövdes. Av dessa erhöll 1 902 (77 procent) stödundervisning. I endast fyra kommuner uppgavs fler än 50 barn ha bristande kunskaper i svenska. I den enkät till 52 kommuner som IU gjort har uppgivits sammanlagt 4 558 barn som läsåret 1969/70 erhöll stödundervisning i svenska enbart i dessa undersökta kommuner. I över 20 kommuner uppgavs att minst 50 barn erhöll stödundervisning i svenska. I Stockholm redovisades år 1964 100 elever

Tabell 6.1 Finländska barn i Sverige efter förmåga att tala svenska resp. finska enligt finsk-svenska utbildningsrådets undersökning 1968. Procent.

Ålder	Obehindrat	Tämligen bra	Hjälpligt	Inte alls	Uppgift saknas	Summa	Antal populationsindivider
<i>7-9 år</i>							
Talar svenska	65	19	9	2	5	100	8 484
Talar finska	45	15	11	26	4	100	8 484
<i>10-12 år</i>							
Talar svenska	80	13	4	0	3	100	6 916
Talar finska	37	23	10	27	3	100	6 916
<i>13-16 år</i>							
Talar svenska	80	14	3	0	3	100	6 680
Talar finska	39	23	11	25	2	100	6 680

Källa: SOU 1970:44, tab. 4.16 och 4.18.

med bristande kunskaper i svenska, läsåret 1969/70 var motsvarande antal 609. I Malmö var motsvarande siffror 110 och 445.

Den mycket stora ökningen av antalet barn som erhåller stödundervisning i svenska sammanhänger med den ökande invandringen av familjemedlemmar under 1960-talets senare del. Delvis förklaras ökningen även av en ökad uppmärksamhet på problemet från myndigheternas sida.

En grov uppskattning leder till att antalet barn i grundskolan som har så uppenbart bristande kunskaper i svenska att stödundervisning anordnas motsvarar ungefär en tiondel av hela antalet skolpliktiga barn som är utländska medborgare. Andelen är större i lägre årsklasser och mindre i mellan- och högstadiet.

Flera kommuner i utredningens enkät på-

pekar dock att det finns ett "dolt" språkproblem, dvs. att det finns en grupp invandrarbarn som behärskar det svenska språket så pass väl att deras svårigheter inte omedelbart märks. Hemmets språkmiljö ger dem emellertid ett för litet svenskt ordförråd. Det föräldiska är att detta förhållande inte lätt upptäcks, eftersom de kan samtala om praktiska ting på felfri svenska.

En undersökning i Södertälje har bl. a. belyst detta förhållande. Man kom fram till att en stor grupp "invandrarbarn som till synes besitter en god språkfärdighet i svenska icke med behållning kan läsa text i skolans läroböcker". Behovet av stödundervisning bedömdes som mycket stort. Barnets kunskaper i modersmålet utvecklas ofta inte heller - t. ex. det abstrakta tänkandet, användningen och utökningen av ordförrådet.

Tabell 6.2 Finländska barn som förstår svenska resp. finska obehindrat efter sin förmåga att skriva dessa språk enligt finsk-svenska utbildningsrådets undersökning 1968. Procent.

Ålder språk	Skriver svenska resp. finska					Summa	Antal populationsindivider
	Obehindrat	Tämligen bra	Hjälpligt	Inte alls			
<i>7-12 år</i>							
Förstår svenska obehindrat	69	17	4	10	100	11 017	
Förstår finska obehindrat	8	12	33	47	100	6 605	
<i>13-16 år</i>							
Förstår svenska obehindrat	88	10	2	0	100	5 419	
Förstår finska obehindrat	45	22	23	10	100	2 833	

Källa: SOU 1970:44, tab. 4.17 och 4.19.

Från flera kommuner påpekas att man i många fall måste räkna med "halvspråkighet" av varierande grad och varaktighet bland invandrabarnen. Något underlag för en kvantitativ bedömning av detta problem finns dock för närvarande inte.

6.3 Stödundervisningen

6.3.1 Gällande bestämmelser

Frågan om statsbidrag till stödundervisning för invandrade elever inom den obligatoriska skolan är reglerad i Kungl. brev 16.6.1966, vari medges att statsbidrag enligt bestämmelserna i kungörelsen 1958:665 om statsbidrag till det allmänna skolväsendet kan utgå under högst sex veckotimmar per undervisningsgrupp. Kungl. Maj:t uppdrog samtidigt åt SÖ att meddela närmare föreskrifter om sådan undervisning.

Med anledning härav har SÖ utfärdat följande anvisningar.

1. Anordnandet av stödundervisning för elever som avses ankommer på skolstyrelsen.

2. Stödundervisningen har till mål att bereda eleverna bästa möjliga förutsättning för skolgång i svensk skola. Undervisningen bör därför syfta till

att genom en god introduktion, vilken omfattar elementär undervisning i att förstå och tala svenska samt orientering i den nya miljön, underlätta elevens ankomst till skolan,

att där så är möjligt genom studiehandledning och med hjälp av studiemateriel på elevens modersmål förhindra att elevens studietid förspills på grund av hans bristande kunskaper i svenska.

Det förutsätts vidare

att särskild handledning ges för erforderlig samordning av lärogången i visst ämne, t. ex. engelska, i den avlämnande och mottagande skolan,

att skolans elevvårdande åtgärder verkar för elevens goda sociala anpassning i skola och kamratkrets. Information till och regelbunden kontakt med hemmet är därför av stor betydelse.

3. Elever med olika modersmål kan utan olägenhet undervisas gemensamt i svenska. Undervisningen bör ges av svensk lärare.

Undervisningsgrupperna bör vara små (3–5 elever) och i möjligaste mån homogena med avseende på ålder och färdighet i svenska.

I kommuner med tillräckligt antal elever av här avsett slag kan det vara lämpligt att för undervisningen i svenska inrätta en permanent språkklinik med en halv eller en hel lärartjänst. Den differentiering av undervisningen med korta, ofta återkommande övningspass, som är önskvärd i detta sammanhang och som kliniken kan erbjuda, kan eljest vara svår att uppnå i de fall då stödundervisningen i svenska ges av annan lärare än klassläraren.

4. Stödundervisning kan även innebära studier på modersmålet under ett par veckotimmar med handledning av lärare som behärskar elevens modersmål och med användande av studiemateriel på elevens modersmål, vilken godkänts av skolstyrelsen.

Undervisningsgrupperna kan vid denna undervisning vara större och åldersmässigt mer heterogena än vid undervisning, som avses i punkt 3.

Studiemateriel på modersmålet kan utnyttjas av eleven även vid hans självständiga arbete i den vanliga klassen.

Även i yrkesskola, fackskola och gymnasium kan stödundervisning i svenska ges åt från utlandet komna elever, enligt nu gällande bestämmelser i skolstadgan 1962:439 11 kap. 27 § och 20 kap. 25 §. Skulle särskilda skäl föreligga att utöka stödundervisningen över den i stadgan angivna tiden, äger länskolnämnden medge stödundervisning i större utsträckning än som sagts. Som särskilt skäl räknas bl. a. stödundervisning i svenska för utländska elever.

I IU:s kommunenkät har en del kommuner framfört önskemål om utvidgade möjligheter att anordna stödundervisning, t. ex. genom att antalet bidragsberättigade veckotimmar per undervisningsgrupp höjs. I många fall tycks dock råda en viss oklarhet om vad bestämmelserna egentligen innebär, och i många kommuner utnyttjas inte det antal timmar som står till förfogande med de nuvarande bestämmelserna.

6.3.2 Mål för stödundervisningen

Målet för stödundervisningen i svenska enligt SÖ:s anvisningar i ett supplement till grund-

skolans läroplan¹ är att få invandrareleverna att förstå tal och själva kunna tala samt att efter hand lära sig läsa och skriva svenska. Läs- och skrivinläringen skall därvid grundas på det ordförråd eleven muntligt behärskar. För att detta mål skall nås så snart som möjligt och elevens allmänna anpassning underlättas bör eleven vid flera tillfällen varje dag erhålla systematisk språkträning. Det har bedömts lämpligt att ge en koncentrerad stödundervisning den första skoltiden för att senare successivt minska denna undervisning som ges vid sidan av den vanliga undervisningen i den klass eleven tillhör. I allmänhet ordnas undervisningen i klinikform på så sätt, att eleven under tiden för stödundervisning hänvisas till en särskild lärare som handhar denna undervisning. Undervisningen bedrivs då i mindre grupper om 3–5 elever. I övningsämnen samt i de flesta fall även i ämnena matematik och engelska följer eleven undervisningen i sin klass. Tid för stödundervisningen tas alltså i första hand från svenska och orienteringsämnena.

6.3.3 Introduktionsklasser

I kommuner med många invandrabarn har inrättats s. k. förberedelseklasser där all slags undervisning förekommer men med tonvikten lagd på den särskilda språkträningen i svenska. Så snart dessa elever bedöms kunna följa undervisningen i den vanliga klassen överförs de dit men erhåller vid behov fortsatt stödundervisning i första hand i svenska men också i andra ämnen där de kan behöva stöd och hjälp. Det kan nämligen inte undvikas att det i en rad ämnen uppkommer luckor i undervisningen under introduktionstiden, vilken form man än tillämpar för stödundervisningen.

Introduktionen i skolan blir särskilt besvärlig för invandrade elever på grundskolans högstadium. SÖ har i det nämnda supplementet till grundskolans läroplan gett rekommendationer om lämpliga anordningar för sådana åtgärder. Dessa innebär bl. a. att de utländska barnen vid ankomsten till den svenska skolan placeras i en förberedelseklass

under några veckor, varefter överflyttning sker till den klass där de skrivits in. I förberedelseklassen skall eleverna få intensivundervisning i svenska med syfte att i första hand träna hörförståelse och tal samt en på praktisk väg förmedlad information om den nya miljön. Bekantskapen med den svenska skolan, dess sätt att fungera och dess personal skall göras under ledning av läraren som också under upprepade studiebesök orienterar eleverna i samhället. Rutinundersökningar hos dispensär och skolläkare utförs under denna period. Läraren söker i möjligaste mån kartlägga elevernas skolbakgrund bl. a. genom kontakt med föräldrarna. Samarbete med lärare i de vanligaste klasserna bör eftersträvas och det är fördelaktigt att efter hand låta eleverna delta i undervisningen i vissa ämnen där språksvårigheterna spelar mindre roll. För viss handledning och tolkning kan medverkan av lärare som talar elevens modersmål vara värdefull, dock bör en svensk lärare svara för huvudparten av undervisningen under denna period. En av fördelarna med detta är att elever med skilda modersmål kan ingå i gruppen. Med en sådan kurs bakom sig kan eleverna då de anländer till den klass de skall tillhöra från första dagen förstå och göra sig förstådda av lärare och kamrater och lättare inordna sig i klassens rutin. En fortsatt stödundervisning dels i svenska, dels i form av studiehandledning på modersmålet bör dock för de flesta följa på en sådan förberedande undervisning.

6.3.4 Invandrade skolpliktiga barn med avslutad skolgång i hemlandet

En grupp elever för vilka särskilda åtgärder behöver vidtas utöver dem som beskrivits är de som kommer till Sverige med i hemlandet fullgjord skolplikt. De är ofta helt omedvetna om att skolplikten här är nioårig. Enligt skollagen är alla barn som varaktigt vistas i Sverige skolpliktiga upp till fyllda 16 år. Svenska skolmyndigheter har betraktat

¹ Läroplan för grundskolan Lgr 69, supplement om undervisning av invandrabarn m.fl., SÖ 1970.

det som angeläget att dessa ungdomar tas in i den svenska skolan för i första hand undervisning i svenska. Bland dessa ungdomar finns elever som är svagt motiverade för fortsatt skolgång och som har svårt att tillgodogöra sig den vanliga undervisningen. Följden kan bli beteendestörningar, skolfrånvaro och låg motivation för fortsatt utbildning.

För att underlätta inskolningen av denna grupp har SÖ startat försöksverksamhet med en för dem tillrättalagd studiegång. I denna ingår förutom intensiv undervisning i svenska kompletterad med samhällsorientering även undervisning i skolans övriga ämnen. En omfattande del av undervisningstiden skall ägnas åt såväl teoretisk som praktisk yrkesorientering. Avsikten med dessa åtgärder är således bl. a. att öppna möjligheter till någon form av yrkesutbildning.

6.3.5 Tvåspråkiga lärare

Ett sätt att underlätta introduktionen till den svenska skolan är att ge handledning på elevens eget modersmål. Detta förutsätter emellertid tillgång till tvåspråkiga lärare. När det gäller de finskspråkiga eleverna, som utgör den största delen av de invandrade eleverna, har tvåspråkiga finländska lärare kunnat rekryteras efter överenskommelse med de finländska skolmyndigheterna. Finsk-svenska utbildningsrådet tog för ett par år sedan initiativ till rekrytering av tvåspråkiga lärare. Hittills har ca 150 sådana lärare anställts i kommuner som har haft stor invandring från Finland. Lärarna avlönas av medel som utgår till stödundervisning enligt de grunder som tidigare angivits.

De tvåspråkiga lärarna medverkar framför allt i inskolningen där de på olika sätt kompletterar de svenska lärarna med viss undervisning på elevernas modersmål. De handhar dessutom den särskilda undervisning på finska för vilken tid anslagits på schemat. En mycket viktig uppgift är elevvårdande insatser och de rent kurativa uppgifter som åvilar dessa lärare och för vilka de har en nedsättning i den fastställda undervisningsskyldigheten. I den kurativa uppgiften ingår att

medverka vid skolans kontakter med hemmen och därvid hjälpa såväl föräldrar som elever att få information om skolförhållandena. Lärarna tjänstgör även som tolkar åt skolan.

Samma förutsättningar att rekrytera tvåspråkiga lärare föreligger inte när det gäller övriga invandragrupper, främst på grund av att särskild undervisning i svenska krävs. Man har därför varit hänvisad att vända sig till personer bland invandrarna i Sverige som hunnit lära sig svenska och som har intresse av att undervisa. Antalet lärarutbildade icke nordiska invandrare är relativt sett litet, men varierar från grupp till grupp. Bland vissa större icke nordiska invandragrupper som t. ex. jugoslaver kan finnas åtskilliga med utbildning över gymnasienivå som är lämpliga för uppgiften.

I samband med att SÖ 1968 fick i uppdrag att bl. a. anordna försöksverksamhet med läsundervisning på minoritetsspråk fick även länsarbetsnämnderna i uppdrag att i samarbete med länskolnämnderna upprätta register över personer som är lämpade som lärare för undervisning av barn och ungdom från de olika språk- och kulturgrupperna. En sådan inventering har emellertid hittills endast skett i mycket begränsad omfattning.

Totalt har hittills ca 250 lärare registrerats av länsarbetsnämnderna.

6.4 Undervisning i modersmålet

6.4.1 Läsinlärning på modersmålet

I Kungl. brev 25.7.1968 uppdrogs åt SÖ bl. a. att bedriva försök med läsläring på minoritetsspråk i grundskoleåldern. Sådan läsundervisning har hittills anordnats endast i begränsad omfattning. Parallellt med undervisningen på modersmålet får barnen öva svensk hörförståelse och svenskt tal. Läs- och skrivinlärningen på svenska uppskjuts tills grunderna i läsinlärning på modersmålet lagts. Avsikten med försöket är att undersöka om läsinlärningen sker snabbare om den första läsundervisningen sker på det egna språket.

6.4.2 Gällande bestämmelser för undervisning i modersmålet

Följande bestämmelser återfinns i supplement till Lgr II om undervisning av invandrabarn m. fl.

I kommun med även finskspråkig befolkning får skolstyrelsen besluta att ämnet finska i följande ordning kan ingå i undervisningen för elever med finska som modersmål (hemspråk).

Undervisningen i finska får omfatta högst två veckotimmar under varje årskurs. Samundervisning skall i möjligaste mån anordnas mellan elever i olika klasser och årskurser.

På låg- och mellanstadiet är finska ett kompletterande obligatoriskt ämne som ersätter undervisningen i andra ämnen som rektor bestämmer efter samråd med elevens föräldrar.

På högstadiet är finska ett kompletterande tillvalsämne som ersätter annat tillvalsämne eller obligatoriskt ämne som rektor bestämmer efter samråd med eleven.

I andra minoriteters språk än finska får anordnas undervisning enligt de grunder som anges ovan, om behov och förutsättningar föreligger enligt skolstyrelsens bedömning.

6.4.3 Omfattning av modersmålsundervisningen

Möjligheten att anordna modersmålsundervisning under två veckotimmar öppnades först läsåret 1970/71. Tidigare fanns en liknande möjlighet enbart för finska språket, men sådan undervisning förekom endast i ringa omfattning.

I IU:s kommunenkät ingick frågor om önskemål om undervisning i modersmålet och vilka möjligheter kommunen ansåg att det fanns att anordna sådan undervisning. Av de tillfrågade kommunerna uppgav ca två tredjedelar att önskemål om modersmålsundervisning hade framförts och ungefär hälften bedömde möjligheterna som stora för att undervisning i finska skulle komma till stånd. (Som framgår av bilaga 1 avsåg enkäten dels alla kommuner med över 50 000 invånare, dels ett urval av mindre kommuner med hög andel utlänningar i befolkningen.) Övriga språk för vilka önskemål om undervisning

har framförts är serbokroatiska, grekiska, ungerska samt i enstaka fall italienska, spanska, turkiska, makedonska och tjeckiska. Möjligheterna att ordna undervisning i dessa språk har av kommunerna vanligen bedömts som relativt små.

Förmodligen är många såväl elever som föräldrar okunniga om de möjligheter som nu finns att få undervisning i modersmålet i grundskolan. Bl. a. av denna anledning är det för närvarande svårt att bedöma vilken omfattning denna undervisning kan få i framtiden. Behovet av information om undervisningen är således påtagligt.

6.5 Framförda önskemål

6.5.1 Önskemål från finländska invandrarorganisationer

Arbetsgruppen för finska invandrarfrågor i Sverige (se bilaga 1) har överlämnat ett särskilt utlåtande till IU om "De finska invandrabarnens ställning i den svenska skolorganisationen". Nedan redogörs kortfattat för arbetsgruppens synpunkter och förslag beträffande utbildning för barn i skolpliktsåldern.

Allmänt

De förslag till åtgärder för att underlätta invandrabarnens skolgång som riksdagen antog 1968 har inte systematiskt genomförts i praktiken.

De finska invandrabarnen bör betraktas som en särskild grupp i den svenska skolan. Finska språket har gamla anor som minoritetsspråk i Sverige, vilket även kommit till uttryck i läroplanerna för det nya gymnasiet och fackskolan. Undervisning enligt läroplanerna har emellertid endast kommit igång i blygsam omfattning.

Ett av skälen till att undervisningen har en så förhållandevis liten omfattning är att både många lärare och föräldrar har en attityd som går ut på att barnens möjligheter att lära sig svenska försvåras av att samtalspråket i familjen är finska och av att undervisning i

finska ges i skolan. I flera skolor har man t. o. m. ifrågasatt värdet av stödundervisning på finska. Undersökningar som utförts i Unescos regi visar emellertid att tvåspråkighet är till nytta för individens utveckling.

Många gånger tror klassföreståndare m. fl. att de finska barnen kan tala svenska om de kan uttrycka sig i helt alldagliga situationer. Man märker inte att barnen inte på samma sätt som sina svenska kamrater förmår uttrycka sig om abstrakta problem.

Det händer ofta att ett invandrarbarn som har kontakt- och språksvårigheter placeras i hjälpklass utan att de närmare orsakerna till svårigheterna blivit undersökta.

De finska invandrarna känner ofta inte till vilken betydelse Hem och Skola-föreningarna har i Sverige. Det är bristande kontakter mellan skolan och föräldraföreningarna å den ena sidan och invandrarföräldrarna å den andra.

De lärare som arbetar med stödundervisning i finska får alltför lite information om hur de skall lägga upp undervisningen och om vad undervisningens syfte är.

Arbetsgruppens förslag

Introduktionskliniker. Barn från finsktalande hem bör när de börjat grundskolan placeras i en särskild introduktionsklinik som bör finnas inom varje rektorsområde. I kliniken bör barnen testas av skolpsykologer som behärskar finska språket. Tiden vid kliniken bör variera alltefter de individuella förutsättningarna att gå över till den ordinarie klassen. En elev kan behöva följa undervisning i introduktionskliniken i två terminer medan en annan kan gå över till den ordinarie klassen redan efter några veckor. Vid introduktionskliniken bör både svensk- och finskspråkiga lärare tjänstgöra.

Stödundervisning. Enligt nuvarande bestämmelser kan invandrarbarn få stödundervisning i högst sex timmar per vecka. Oftast är detta inte tillräckligt. Stödundervisningens omfattning och uppläggning bör kunna varieras efter barnens behov. En övre gräns kunde vara 10 timmar, under förutsättning att barnet fått grundundervisning vid introduktionsklinik.

Läraryrket. Bland de lärare som medverkar i stödundervisningen på finska finns flera

vilkas kunskaper i finska är helt otillräckliga. Mera systematiska åtgärder för utbildning och rekrytering av lärare för stödundervisningen på finska bör komma till stånd.

Det krävs även en allmän utbildning i invandrarfrågor för lärare i de svenska grundskolorna. Vid lärarhögskolorna bör i kursen i pedagogik ingå en föreläsningsserie om undervisning av utländska barn och om invandrarfrågor i allmänhet. Även vid studiedagar för grundskolans lärare bör invandrarfrågorna tas upp.

Läromedel. I ett stort antal skolor där stödundervisningen på finska förekommer råder en skriande brist på finskspråkigt undervisningsmaterial. En starkare central styrning av läromedelsproduktion- och distribution för undervisningen på finska bör åstadkommas.

I de allmänna läromedlen på svenska bör invandrarfrågor tas upp i särskilda avsnitt i syfte att främja förståelsen för invandrararnas situation.

Informationsfrågor. Det informationsmaterial som sänds från skolorna till hemmen bör regelmässigt översättas till finska, liksom för alla skolor gemensamma blanketter m. m.

Tvåspråkiga föräldramöten i områden med finsktalande föräldrar bör ordnas minst en gång varje termin.

I alla sammanhang bör man stimulera föräldrar till invandrarbarn att samverka i föräldraarbetet och komma med synpunkter på uppläggnings- och undervisnings- och på andra åtgärder inom skolans område.

6.5.2 Önskemål från övriga invandrarorganisationer

Vid IU:s utfrågningar av övriga invandrarorganisationer har följande synpunkter förts fram beträffande utbildning för barn i skolpliktåldern.

Tyska, österrikiska, ungerska och italienska organisationer

Barn som tillhör invandrargrupper där merparten bott en längre tid i Sverige som t. ex. tyskar, österrikare, ungrare och italienare, anses i regel klara sig utan större problem i grundskolan. Problemen uppges inte avvika särskilt mycket från de problem som gäller för grundskolebarn i allmänhet. Vissa fall av

trakasserier ("mobbing") omnämns emellertid. Önskemål om att skolorna i högre grad än hittills startar undervisning i föräldrarnas modersmål framhålls genomgående.

Jugoslaviska, grekiska, turkiska, tjeckoslovakiska, arabiska och polska organisationer

Jugoslaviska invandrarorganisationer framhöll att invandrabarnen har det lättast i tredje till sjätte klasserna i grundskolan, dvs. de klasser då kraven på läxhjälp i hemmet inte är stora. Vid uppläggning av särskilda stödåtgärder för invandrabarn bör man således beakta att särskilt de sista åren i grundskolan ur flera synpunkter kan bli kritiska för invandrabarn.

I många jugoslaviska invandrarhem arbetar föräldrarna ofta mer än åtta timmar om dygnet, vilket innebär att barnen lätt förlorar kontakten med föräldrarnas språk och att därigenom klyftor mellan föräldrar och barn lätt kan uppstå. Skolorna bör därför på ett mera aktivt sätt än hittills driva stödundervisning i minoritetsspråken. När det gäller barn från Jugoslavien är det viktigt att skolorna och utbildningsmyndigheterna får fullständig information om språksituationen i Jugoslavien: tre större språk varav ett har två varianter (serbokroatiska/kroatoserbiska, slovenska och makedonska) och därutöver ett stort antal minoritetsspråk som t. ex. ungerska och albanska. Målet bör vara att möjliggöra undervisning på det språk (språkvariant) som talas i barnens hem.

Grekiska organisationer betonade vikten av att de grekiska invandrabarnen ges möjligheter att bli genuint tvåspråkiga. Stödundervisningen i invandrabarnens modersmål bör stå öppen även för intresserade svenska barn. På så sätt kan den ömsesidiga förståelsen mellan barnen främjas. Undervisningen i minoritetsspråken kan därigenom bli ett naturligt inslag i skolarbetet.

Turkiska, tjeckoslovakiska, arabiska och polska invandrarorganisationer betonade önskemålen om utökad stödundervisning i minoritetsspråken men framställde därutöver inga särskilda önskemål.

Danska och norska organisationer

Danska och norska organisationer framhöll att anordningen för stödundervisning i minoritetsspråk kan erbjuda intressanta möjligheter för barn från dansk- och norskspråkiga hem i Sverige.

Estniska organisationer

I skrivelser till IU har estniska organisationer både beträffande undervisning på grundskolnivå och övrig undervisning för språkliga minoriteter här visat till Unescos konvention om diskriminering inom undervisningen som Sverige har anslutit sig till (se avsnitt 3.4).

6.6 IU:s överväganden

De beslut om åtgärder för invandrabarn på utbildningens område som fattades av 1968 års riksdag skall enligt IU:s direktiv ingå bland de allmänna utgångspunkterna för IU:s arbete. Som framgår av avsnitt 1.3.2 tolkar IU denna begränsning av utredningsuppdraget så, att IU utan att ompröva grunderna i 1968 års beslut ändå kan ange vissa principiella synpunkter på hithörande frågor.

Inom ramen för de bestämmelser om undervisning av invandrabarn som meddelats av Kungl. Maj:t och de anvisningar och kommentarer som SÖ utfärdat i det särskilda supplementet till grundskolans läroplan finns enligt IU möjligheter att tillgodose önskemål som förts fram av invandrar- och minoritetsorganisationer. Informationen om de olika möjligheterna till särskild undervisning för invandrabarn synes dock ännu inte helt ha trängt igenom. Det är därför av vikt att SÖ och länskolnämnderna genom olika åtgärder stimulerar kommunerna att utnyttja de resurser som står till förfogande.

Ett självklart mål för skolans anpassningsåtgärder bör vara att alla invandrabarn tillförsäkras goda kunskaper i svenska. Flertalet invandrabarn som nu går i den svenska skolan kommer med stor sannolikhet att stanna i vårt land och goda kunskaper i

svenska är en förutsättning för att de skall få lika villkor med infödda svenska barn på arbetsmarknaden och i den fortsatta utbildningen. En sådan satsning på undervisning i svenska varken behöver eller får innebära att man omöjliggör för dessa barn att bibehålla och utveckla sitt hemspråk. Det är enligt IU:s uppfattning även ett samhällsintresse att invandrarbarnen ges goda möjligheter att bli tvåspråkiga.

I 1969 års läroplan för grundskolan förutsätts att kompletteringsundervisning i modersmålet skall ske på schematid inom skolans ram. Som framgått av den tidigare redovisningen har sådan undervisning kommit till stånd i ringa omfattning. En av svårigheterna därvid är att föräldrarna är ovilliga att låta modersmålsundervisningen ske på bekostnad av annan undervisning. Kompletteringsundervisning i modersmålet har anordnats även utanför den schemabundna tiden. Som speciellt värdefullt har därvid upplevts att många barn av samma nationalitet samlas för denna undervisning och på så sätt får uppleva en naturlig och positiv grupptillhörighet. IU anser det värdefullt att sådan kompletteringsundervisning utanför den schemabundna tiden kan fortsätta tills ytterligare erfarenheter har vunnits av modersmålsundervisningen och att regler om statsbidrag utarbetas för denna verksamhet.

Stora krav ställs idag på läromedel och lärare för invandrarbarn i den svenska grundskolan. Ett betydande samarbete i läromedels- och lärarfrågor har etablerats mellan Finland och Sverige, främst genom finsksvenska utbildningsrådets försorg. Samarbetet har gett konkreta resultat på en rad punkter. IU vill understryka vikten av att motsvarande åtgärder kommer till stånd åtminstone även beträffande de andra större språkgrupperna bland invandrarna. Målet bör vara att så långt det är praktiskt möjligt erbjuda alla invandrarbarn lika villkor beträffande lärare och läromedel med inriktning på minoritetsspråk.

IU vill i detta sammanhang understryka vikten av att det uppdrag som 1968 gavs åt länsarbetsnämnderna och länskolnämnderna att upprätta register över personer som är

lämpade som lärare för minoritetsspråkundervisning utförs löpande. Uppgifter om utbildningsnivån bland vissa invandrargrupper och allmänna erfarenheter tyder på att det finns ett stort antal invandrare som skulle kunna ifrågakomma för sådan verksamhet. Särskild utbildning bör anordnas för lärare i minoritetsspråk.

I lärarhögskolornas kurser bör som reguljära inslag förekomma dels allmän orientering om invandringen och invandrarna, dels pedagogiska metoder för undervisning av invandrare. Även i utbildningen av annan skolpersonal som t. ex. skolkuratorer, skolpsykologer och skolsköterskor bör invandrarfrågor beröras.

Det är särskilt viktigt att god kontakt etableras mellan lärare och invandrarbarnens föräldrar. Skolan har här tillsammans med Hem och Skola-föreningarna och elevorganisationerna en viktig uppgift.

Särskild information på invandrarbarns egna språk bör ges till invandrarbarnens föräldrar om utbildningsmöjligheter och skolans organisation och funktion. I informationen till föräldrarna bör bl. a. uppmärksammas möjligheten till undervisning på modersmålet. En annan viktig målgrupp för sådan information är invandrar- och minoritetsorganisationerna.

Även om invandrare numera bor i alla delar av Sverige är de långt ifrån jämnt spridda över landet. En stark koncentration av dem till de ekonomiskt och befolkningsmässigt mest expansiva delarna av landet har skett. Detta har medfört att kraven på skolans flexibilitet där har ökat. Lärarnas pedagogiska skicklighet har ställts på nya prov och de har inte sällan fått överta även kurators roll. Invandrarbarnen delar visserligen många av sina svårigheter med andra barn, t. ex. barn som byter skola. Invandrarbarnens svårigheter kompliceras emellertid inte bara av deras i början bristfälliga förmåga att språkligt kommunicera utan även av att de möter nya regler, obekanta umgängesformer, andra matvanor och traditioner. Deras situation såväl i som utanför skolan kommer därför att under överskådlig framtid kräva särskild uppmärksamhet.

7 Utbildning för ungdom i åldern 16–20 år

7.1 Tidigare behandling av frågan

Frågan om utbildning för invandrarungdom i åldern 16–20 år har hittills uppmärksamats endast i liten utsträckning. 1964 års utlands- och internatskoleutredning föreslog dock i sitt betänkande att nyinflyttade ungdomar som är inriktade på intellektuellt krävande gymnasial skolgång bör få tillfälle att under en aklimatiseringsperiod följa undervisningen på en lämplig gymnasieförberedande linje av årskurs 9. Deras gymnasieintagning bör sedan enligt utredningen ske på grundval av de betyg de erhållit i årskurs 9, varvid behörighetskraven dock inte bör tillämpas rigoröst. Om deras allmänna förutsättningar av intagningsnämnden bedöms som goda bör de kunna intas som extra elever trots undermeritering i enstaka ämnen.

Under 1970 startade SÖ försöksverksamhet med yrkeskurser för invandrade ungdomar (se avsnitt 7.4.2) och anhöll i skrivelse 23.11.1970 till Kungl. Maj:t att liknande kurser generellt skulle få anordnas i kommuner där behov av sådan undervisning föreligger. Kungl. Maj:t har funnit att det inom ramen för gällande bestämmelser är möjligt att anordna sådan undervisning.

7.2 Antal ungdomar och deras sysselsättning

Invandringen av utlänningar i åldern 15–19 år under 1968 och 1969 framgår av tabell 7.1. Ungefär tre fjärdedelar av dessa invand-

rare var finländare. Det saknas aktuella uppgifter om hela antalet i Sverige bosatta utländska medborgare i åldern 16–20 år.

Enligt finsk-svenska utbildningsrådets undersökning 1968 bland finländska barn och ungdomar i Sverige hade en stor del av ungdomarna i åldern 17–19 år, i motsats till de finländska barnen, invandrat åren närmast före undersökningen. Medan 24 procent av barnen i åldern 13–16 år var födda i Sverige och endast 9 procent hade kommit under 1966 eller 1967 var av 17–19 åringarna endast 11 procent födda i Sverige och 24 procent hade kommit 1966 eller 1967. En stor del av de aktuella ungdomarna har kommit till Sverige som ensamstående för att söka arbete här. Motsvarande torde gälla även för ungdomar från andra länder.

I finsk-svenska utbildningsrådets undersökning finns även vissa uppgifter om de finländska ungdomarnas sysselsättningsförhållanden, se tabell 7.2. För andra nationaliteter saknas motsvarande uppgifter. Som framgår av tabellen befann sig en fjärdedel av dessa ungdomar i någon utbildning vid undersökningstillfället, medan majoriteten var yrkesverksamma. Hela 11 procent uppgav dock att de saknade sysselsättning. Detta är ungefär dubbelt så många som motsvarande andel av Sveriges totalbefolkning enligt arbetskraftsundersökningen hösten 1968.

Sammanlagt 15 procent av de finska ungdomarna i åldern 17–19 år gick i gymnasial skola vid intervjutillfället. Motsvarande andel

Tabell 7.1 Invandrade utlänningar i åldern 15–19 år under 1968 och 1969.

Ålder	1968	1969
15–17	1 589	3 100
18–19	2 818	4 965
Summa	4 407	8 065

Tabell 7.2 Sysselsättningsförhållanden för finländska medborgare i åldern 17–19 år i Sverige hösten 1968. Procent.

Sysselsättning	%
Går i grundskola	1
Går i gymnasium	5
Går i fackskola	2
Går i yrkesskola	8
Går på universitet eller högskola	1
Annan utbildning	9
Är yrkesverksam	56
Är utan sysselsättning	11
Uppgift saknas	7
Summa	100
Antal populationsindivider	5 039

Källa: SOU 1970:44, tab. 4.1.

för den svenska totalbefolkningen i den åldern var enligt uppgifter från SCB ca 40 procent. Dessa andelar är dock inte jämförbara då 18 och 19-åringarna torde vara proportionellt flera i den finländska gruppen medan 17-åringarna normalt oftare går i någon gymnasial skolform. Av undersökningen framgår inte hur stor andel av de finländska ungdomarna som har genomgått utbildning efter grundskolenivå. För övriga nationaliteter saknas uppgifter om utbildningsbakgrund för dessa åldersklasser.

Av tillgängliga uppgifter kan inga slutsatser dras om hur stor andel av invandrarbarnen som fortsätter sin utbildning i gymnasium, fackskola eller yrkesskola. Stora variationer föreligger mellan olika nationaliteter. Ett allmänt intryck är dock att andelen invandrarbarn som fortsätter sin utbildning efter grundskolan är väsentligt lägre än motsvarande andel av samtliga barn i Sverige.

7.3 Stödundervisning i gymnasial skola

De särskilda bestämmelser som gäller för stödundervisning i svenska för invandrarbarn i grundskolan är inte tillämpliga för det gymnasiala skolväsendet. Där gäller endast skolstadgans allmänna bestämmelser om stödundervisning i fackskola, yrkesskola och gymnasium, vilka innebär att det kan anordnas stödundervisning vid sidan av den vanliga undervisningen för elever som har svårigheter att tillgodogöra sig undervisningen. I av SÖ utfärdade anvisningar anges när sådan stödundervisning kan förekomma. De invandrade eleverna nämns inte särskilt utan får anses ingå i andra angivna grupper.

För stödundervisning disponerar kommunens skolstyrelse 0,5 veckotimmar per 30-tal elever i fackskola och gymnasium och i de teoretiskt inriktade kurserna i yrkesskolan, dock minst 2,5 veckotimmar per kommun. I de yrkesinriktade linjerna i yrkesskolan är tilldelningen 0,5 veckotimmar per sextontal elever. I jämförelse med vad som gäller för grundskolan är denna tilldelning för de gymnasiala skolformerna liten. Det sägs dock i SÖ:s anvisningar att om särskilda skäl föreligger att utöka stödundervisningen kan länskolnämnden medge stödundervisning i större utsträckning än vad som normalt gäller. Som särskilt skäl räknas bl. a. behov av stödundervisning i svenska för invandrade elever.

7.4 Särskilda utbildningsanordningar för invandrarungdom

7.4.1 Gymnasial utbildning

För att hjälpa finska ungdomar som kommit till Sverige efter påbörjad gymnasieutbildning i hemlandet eller som i hemlandet skaffat sig behörighet för att vinna inträde i gymnasium och som i Sverige önskar fullfölja en sådan utbildning, startade SÖ hösten 1970 efter förslag från finsk-svenska utbildningsrådet en försöksverksamhet för finska gymnasieelever vid Malungs folkhögskola i Kopparbergs län. Avsikten med denna för-

söksverksamhet är att förbereda eleverna så att de efter hand kan placeras i svenskt gymnasium och där få en fullständig gymnasieutbildning. Utbildningen omfattar två läsår. Meningen är att deltagarna därefter skall kunna gå över direkt till tredje årskursen i gymnasiet. Studiesocialt stöd utgår till deltagarna enligt gällande bestämmelser.

Till en början bedrivs undervisningen på finska. Undervisningen koncentreras i det inledande skedet till endast en del av skolans ämnen. Man tillämpar således samma system som gäller för den kommunala vuxenutbildningen på gymnasienivå. Redan från början insätts en ganska omfattande svenskundervisning som efter hand skall kunna leda till en övergång till undervisning på svenska. En viss samordning med den finska uppläggningsen av gymnasieutbildning har skett, bl. a. för att kunna utnyttja finska läroböcker i den inledande undervisningen.

Kursen har förlagts till en folkhögskola på grund av internatmöjligheterna, då eleverna har stor geografisk spridning. Att kursen förlagts till Malungs folkhögskola beror på att man där har tillgång till kvalificerade finskspråkiga lärare. Möjligheter finns att utnyttja även andra folkhögskolor för sådana kurser, finansierade som folkhögskolornas ämneskurser.

Hösten 1970 antogs 15 elever till kursen. En ny kurs, även den för 15 elever, startar hösten 1971.

7.4.2 Yrkeskurser

Majoriteten av invandrarungdomarna över skolpliktig ålder torde vara inriktade på att så snabbt som möjligt få ett inkomstbringande arbete. Som tidigare framhållits var dock hösten 1968 en väsentligt större andel av de finländska invandrarungdomarna i Sverige arbetslösa än motsvarande andel av totalbefolkningen i den åldern.

SÖ har bedömt det som viktigt att även dessa ungdomar får viss utbildning som i första hand är inriktad på undervisning i svenska och samhällsorientering men också på någon form av yrkesinriktad utbildning.

Många av dessa ungdomar behöver också det sociala stöd som en skolmässig utbildning kan ge.

För att hjälpa sådana invandrarungdomar tillrätta i arbetsliv och samhälle har SÖ startat en försöksverksamhet vid Västberga yrkesskola i Stockholm. I samarbete med Stockholms skoldirektion har en kurs utarbetats som omfattar 20 veckor. Tonvikten i kursen läggs på en effektiv svenskundervisning och samhällsorientering. Därutöver ingår kompletterande undervisning i andra ämnen som har betydelse för kommande yrkesutövning och en förlängd yrkesutbildning. I kursen ingår också yrkesorientering med viss yrkesprövning och yrkesträning. I den kurs som påbörjades under hösten 1970 deltar ett 40-tal elever. Nya kurser planeras för 1971. Till deltagarna i dessa kurser utgår studiehjälp enligt gängse bestämmelser.

I den tidigare nämnda skrivelsen 23.11.1970 från SÖ till utbildningsdepartementet har SÖ anhållit att sådana kurser för invandrare i åldern 16–20 år skall få ordnas generellt så snart behov av dem föreligger. Som framgår av avsnitt 7.1 har Kungl. Maj:t funnit att SÖ inom ramen för gällande bestämmelser äger möjlighet att anordna sådan undervisning.

7.5 Framförda önskemål

Vid IU:s utfrågningar med invandrar- och minoritetsorganisationer har önskemål om särskilda åtgärder för invandrarungdom i åldern 16–20 år förts fram endast i begränsad omfattning. Man har bl. a. betonat vikten av att de förvärvsarbetande ungdomarna inte blir socialt isolerade. Man har även uttalat önskemål om att undervisning ordnas på gymnasienivå även i andra minoritetsspråk än finska.

Arbetsgruppen för finska invandrarfrågor har i två av sina utlåtanden berört bl. a. dessa frågor. I ett utlåtande om sociala problem bland finländare i Sverige understryker man invandrarfrågornas karaktär av ungdomsproblem eftersom en mycket stor del av de fin-

ländska invandrarna i Sverige är ungdomar. Arbetsgruppen delar upp invandrarungdomarna i tre problemgrupper: "Man kan då först nämna de ungdomar, som på eget initiativ inflyttat till storstäderna. Problemen hos denna grupp anknyter i huvudsak till storstadsungdomarnas allmänna problem, där man som exempel kan nämna bostadsfrågan, kontaktsvårigheterna samt alkohol- och narkotikaproblemen. Från denna grupp skiljer sig mycket tydligt den ungdom som hamnat i barackbostäder på mindre industriorter och som icke har möjligheter till fritidssysselsättning. Den tredje gruppen omfattar invandrarfamiljernas ungdomar. Denna grupp är utsatt för tryck från flera olika håll. Föräldrarnas ofta rätt auktoritära uppfattning om uppfostran kolliderar med frisinnade svenska ideal osv. I utredningar som genomförts på olika håll (USA, Israel) har man konstaterat att denna grupp, dvs. den andra invandragenerationen, har särskilt lätt för att reagera utpräglat asocialt. Risken för en sådan utveckling bör även i Sverige vara föremål för allvarlig uppmärksamhet."

7.6 IU:s överväganden

Bland invandrarungdomar i åldern 16–20 år finns dels många som antingen är födda här eller har kommit till Sverige tillsammans med föräldrarna i så tidig ålder att de har genomgått hela eller en stor del av den svenska grundskolan, dels många ensamstående ungdomar som har kommit hit i avsikt att söka förvärvsarbete. Antalet ungdomar i den aktuella åldern som kommer hit i avsikt att genomgå gymnasial utbildning torde vara litet.

Invandrarungdomar som har genomgått hela eller en stor del av grundskolan i Sverige torde inte ha direkta språkliga hinder för fortsatt utbildning i gymnasial skola. För övriga invandrarungdomar som vistas i Sverige tillsammans med sin familj och som är inriktade på utbildning vid gymnasium bör möjligheter till en förberedande undervisning skapas. Denna bör kunna läggas upp med ledning av erfarenheter från den försöksverk-

samhet som bedrivs vid Malungs folkhögskola för invandrade finska gymnasieelever. Sådana förberedande kurser kan även läggas i anslutning till ett gymnasium under förutsättning att man kan ordna inackordering för vissa elever från andra orter än gymnasieorten. Innan eleverna behärskar svenska i sådan omfattning att de kan delta i undervisning på svenska är det nödvändigt att man vid dessa förberedande kurser har tillgång till lärare som talar elevernas eget språk. Undervisningen bör från början ha sådan inriktning att eleverna så snart detta är möjligt kan överföras till gymnasieskolan för att där kunna fullfölja en fullständig svensk gymnasie- eller fackskoleutbildning.

Även om elever som deltagit i sådan förberedande undervisning fått relativt omfattande träning i svenska visar erfarenheterna att vissa kunskaper i svenska ytterligare behöver förstärkas. Efter det att de överförts till ett gymnasium behöver de med all säkerhet fortsatt stödundervisning i svenska. Den timtilldelning för stödundervisning som gymnasiet förfogar över kan inte anses tillräcklig för att svara mot de speciella behov som förekomsten av ett antal invandrarelever medför. Länskolnämnderna har emellertid möjligheter att ge extra tilldelning av tid just för utländska elever. IU förutsätter att länskolnämnderna vid sin bedömning tar alla hänsyn till de särskilda skäl som kan åberopas beträffande dessa elever. Åtgärder som vidtas för att underlätta invandrarungdomens skolgång bör även inriktas på att motverka eventuella tendenser till att dessa ungdomar i mindre utsträckning än infödda svenska ungdomar får möjligheter till gymnasial utbildning.

Den för närvarande största gruppen invandrarungdomar i åldern 16–20 år som finns i Sverige är de som har kommit hit i avsikt att förvärvsarbete. För dessa är de möjligheter till grundutbildning som föreslås gälla för vuxna invandrare öppna (se kapitel 10). IU räknar med att dessa möjligheter kommer att utnyttjas av de invandrarungdomar som får anställning i Sverige. Sysselsättningsvårigheter med arbetslöshet och åtföl-

jande sociala problem bland invandrarungdomarna gör emellertid ytterligare utbildningsanordningar nödvändiga. Som redovisas i avsnitt 7.4.2 har SÖ startat en försöksverksamhet vid yrkesskola (Västberga i Stockholm) för sådana invandrarungdomar. I kursen läggs huvudvikten på undervisning i svenska och samhällsorientering. Därtill kommer dels en kompletterande undervisning i skolans övriga ämnen, dels en relativt omfattande yrkesorientering, yrkesprövning och yrkesträning. Målet för denna utbildning är att underlätta för ungdomarna att klara en anställning och att lägga grunden för någon form av yrkesutbildning.

IU anser att sådan försöksverksamhet med särskilda yrkesinriktade kurser för invandrarungdom bör bedrivas generellt. Genom Kungl. Maj:ts beslut 26.2.1971 har klargjorts att SÖ inom ramen för gällande bestämmelser har rätt att generellt anordna sådana kurser.

8.1 *Invandrarna och vuxenutbildningen*

Statens kostnader för vuxenutbildning uppgår budgetåret 1970/71 till ca 800 miljoner kronor. Till vuxenutbildningen går ca 10 procent av statens totala utbildningskostnader. De nuvarande utbildningsvägarna för vuxna är följande: kommunal och statlig vuxenutbildning, folkhögskolorna, studieförbunden, kurser i radio och television, arbetsmarknadsutbildning, eftergymnasial vuxenutbildning, korrespondensundervisning, löntagarorganisationernas utbildning och diverse personalutbildning.

Invandrarna återfinns i alla dessa utbildningsformer. Några exakta uppgifter beträffande deras andel i vuxenutbildningen finns inte. Invandrarnas andel i arbetsmarknadsutbildningen är relativt stor (se avsnitt 8.4) medan andelen invandrare i den kommunala vuxenutbildningen sannolikt är liten. Bris-

tande kunskaper i svenska utgör ett stort hinder för många invandrare att följa de tillgängliga utbildningsvägarna för vuxna.

Detta kapitel är en översikt av särskilda utbildningsanordningar för vuxna invandrare, dvs. såväl anordningar som är integrerade i den gängse vuxenutbildningen som fristående anordningar.

8.2 *Uppgifter ur IU:s intervjuundersökning*

IU:s undersökningar ger inga utförliga beskrivningar av invandrarnas deltagande i vuxenutbildningen och i de särskilda utbildningsanordningarna för invandrare. I IU:s intervjuundersökning (se bilaga 1.3) ingår emellertid frågor om kunskaper i svenska och sätten att lära sig svenska. En redogörelse för dessa avsnitt i undersökningen finns i bilaga 2.

Tabell 8.1 Förmåga att tala svenska efter intervjuarens bedömning för vissa invandrargrupper hösten 1969. Procent.

Kan tala svenska	Nationalitet			
	Tyskar	Italienare	Jugoslaver	Finnar
Mycket bra	65	25	16	17
Ganska bra	26	32	33	24
Ganska dåligt	5	18	26	18
Mycket dåligt	3	19	19	28
Inte alls	1	6	6	13
Samtliga	100	100	100	100

Källa: bilaga 2

Tabell 8.2 Uppgivna sätt att lära sig svenska bland finska och jugoslaviska invandrare. Procent.

Studiesätt	Finnar			Jugoslaver		
	Män	Kvinnor	Båda könen	Män	Kvinnor	Båda könen
Språkkurser (studiecirkel)	28	32	30	27	15	22
Språkkurser i radio och TV	4	2	3	10	5	8
Självstudier	28	23	25	24	7	17
Privatlektioner	0	1	0	2	1	1
Talat med och umgåtts med svenskar	39	38	39	46	60	51
Har inte lärt svenska alls	9	12	11	3	12	7
Summa ¹	109	107	108	112	101	106

¹ Genom att flera svarsalternativ kunde markeras överstiger summan 100 procent. Se bilaga 2.

I tabell 8.1 återges i sammandrag de i undersökningen ingående invandrargruppernas förmåga att tala svenska enligt intervjuarens bedömning. Stora variationer finns mellan de olika nationaliteterna. Till de intervjuade finländarna och jugoslaverna ställdes frågan "på vilka av följande sätt har Ni lärt Er svenska?" med fasta svarsalternativ. Av finnarna uppger 10 procent och av jugoslaverna 7 procent att de inte har lärt sig svenska alls. Hälften av jugoslaverna och närmare 40 procent av finnarna uppger vidare att de har lärt sig svenska enbart genom att tala med och umgås med svenskar. Hälften av finnarna men endast 42 procent av jugoslaverna har studerat svenska på ett organiserat sätt. Trots detta uppges bättre kunskaper i svenska för jugoslaverna än för finnarna. Några uppgifter om studiernas omfattning (antal timmar eller dylikt) föreligger inte.

I tabell 8.2 återges en sammanfattning av svaren på frågan om sätt att studera svenska. Svarsalternativet "tala med och umgås med folk" har räknats enbart om endast detta alternativ angivits. Personer med längre skolutbildning, liksom personer med förvävsarbete som huvudsaklig sysselsättning, uppger i högre grad aktiva studier i svenska än andra personer.

8.3 Svenskundervisning genom studieförbunden

Möjligheterna för invandrare att få undervisning i svenska var fram till mitten av

1960-talet begränsade och undervisningen var i regel avgiftsbelagd. Mot bakgrund av den stora invandringen åren 1964 och 1965 anhöll AMS och SÖ 1965 i en gemensam framställning till Kungl. Maj:t att medel ur anslaget omskolning m. m. ställdes till förfogande för kostnadsfri undervisning i svenska. Framställningen beviljades, och från 1965 har SÖ som försöksverksamhet genom studieförbunden fått anordna avgiftsfri svenskundervisning för invandrare. Från 1970/71 anvisas medel för verksamheten under ett särskilt anslag i statsbudgeten.

8.3.1 Gällande bestämmelser

Bestämmelserna för anslaget undervisning för invandrare i svenska språket m. m. återfinns i regleringsbrev 24.4.1970. Följande föreskrifter gäller för undervisningen:

1. Skolöverstyrelsen får i samråd med arbetsmarknadsstyrelsen och statens invandrarverk som fortsatt försöksverksamhet genom studieförbunden anordna avgiftsfri undervisning i svenska språket för invandrare.

2. Undervisningen får anordnas antingen i form av s. k. glesundervisning eller s. k. intensivundervisning. I det förra fallet skall varje studiecirkels verksamhetsperiod omfatta minst 20 och högst 24 studietimmar fördelade på 2–3 studietimmar per sammankomst. Intensivundervisningen skall per studiecirkel omfatta högst 240 studietimmar fördelade på 8 studiecirkel om vardera 30 studietimmar och med minst fem studietimmar per dag.

3. Fyra studietimmar skall under varje studiecirkels verksamhetsperiod utgöras av samhällsorientering. Härvid får bidrag utgå

till studieförbundens kostnader för expert och fackman samt tolk, vilka får anlitas för denna del av undervisningen.

4. För lärarutbildning och pedagogiskt utvecklingsarbete får användas högst 750 000 kr.

5. Ersättning till lärare skall utgå med högst 40 kr. per studietimme. För samhällsorientering skall ersättning utgå med högst 50 kr. till fackman samt med högst 40 kr. till tolk per studietimme.

6. Skolöverstyrelsen skall snarast efter utgången av budgetåret lämna en redogörelse för verksamheten till chefen för inrikesdepartementet.

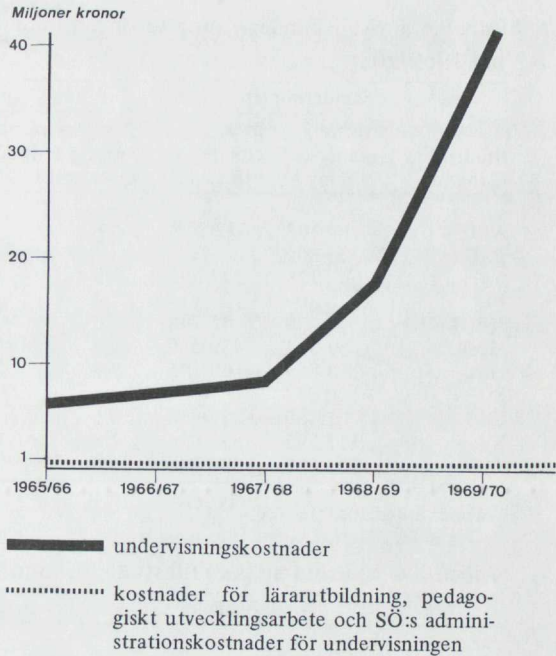
Till studieförbunden utgår administrationsbidrag med 20 kronor per studietimme. En studiecirkel skall ha lägst fem och högst tjugo deltagare för att vara statsbidragsberättigad.

Till studieförbundens ordinarie cirkelverksamhet (dvs. studiecirklar utom cirklar i svenska för invandrare) utgår statsbidrag med 75 procent av kostnaderna för ledararvode och studiematerial, dock högst 30, i vissa fall 40 kronor per studietimme. Dessutom utgår visst statsbidrag för administration och pedagogisk verksamhet. Avgift tas ut av deltagarna. Statsbidragsbestämmelserna för svenskundervisning för invandrare är således generösare än beträffande övrig cirkelverksamhet.

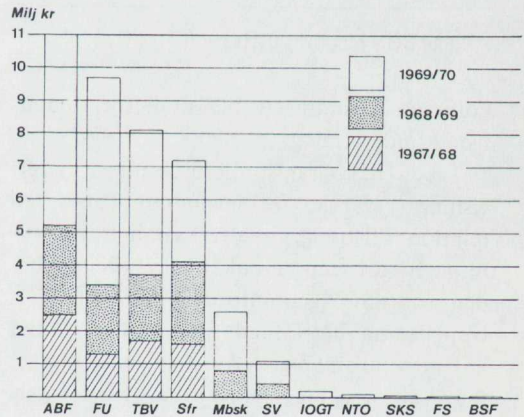
8.3.2 Omfattning

Svenskundervisningens omfattning har ökat snabbt. Undervisningen har kommit att utgöra en allt större andel av studieförbundens totala verksamhet. Som framgår av såväl detta avsnitt som bilaga 2 är det emellertid svårt att på grundval av de uppgifter som föreligger mera exakt utvärdera undervisningens effekt.

Figur 8.1 visar kostnadsutvecklingen för studieförbundens svenskundervisning och för pedagogiskt utvecklingsarbete i samband med undervisningen. Statens kostnader för undervisningen har vuxit från ca 6 milj. kr 1965/66 till ca 40 milj. kr 1969/70. I detta sammanhang kan nämnas att statens

Figur 8.1 Kostnadsutveckling för studieförbundens svenskundervisning m. m.

Figur 8.2 Fördelning av statsanslag för svenskundervisning på olika studieförbund 1967/68 - 1969/70. Förkortningar återfinns på sid. 12.

bidrag till studieförbundens övriga cirkelverksamhet 1969/70 utgjorde 78 milj. kr. Utöver de statliga anslagen till studieförbundens svenskundervisning för invandrare förekommer även vissa kommunala bidrag. Det saknas emellertid uppgifter om de totala

Tabell 8.3 Svenskundervisning för invandrare i relation till studieförbundens övriga verksamhet 1969/70.

Studieförbund	Studietimmar			Statsbidrag		
	svensk- under- visning	övrig cirkel- verksamhet	% svenskunder- visning av total cirkelverks.	svensk- under- visning	övrig cirkel- verksamhet	% av svenskunder- visning av total cirkelverks.
ABF	188 103	1 332 758	12,4	10 678 077	23 003 610	31,7
BSF	300	..	..	16 119	..	..
FS	715	227 695	0,3	75 686	3 203 510	2,3
FU	170 504	137 114	55,4	10 299 774	3 231 440	76,1
KFUK/M	0	42 748	0	0	663 341	0
Mbsk	39 864	439 340	8,3	2 563 190	7 688 415	25,0
NTO	3 859	160 195	2,3	218 976	2 456 074	8,2
Sfr	110 052	..	..	7 162 913	..	..
SKS	1 430	253 858	0,6	96 690	3 335 627	2,9
SV	117 592	673 616	2,6	1 067 788	10 392 710	9,3
TBV	123 898	380 241	24,6	7 912 300	9 431 316	45,6

Källa: uppgifter från SIV.

Tabell 8.4 Statsbidrag (kr.) till studieförbundens svenskundervisning.

	Totalkostnader	Per cirkel	Per deltagare	Per studietimme
1965/66	6 306 080	1 506	139:71	57:22
1966/67	6 692 453	1 440	134:12	53:92
1967/68	8 256 866	1 650	160:45	57:39
1968/69	17 872 365	2 074	197:85	57:40
1969/70	40 241 487	2 852	271:05	62:57

Källa: SÖ:s rapport 20.10.1970.

kommunala bidragen till studieförbundens svenskundervisning.

Tabell 8.3 visar studieförbundens undervisning i svenska för invandrare 1969/70 i relation till övrig cirkelverksamhet. Uppgifterna härrör från en enkät till studieförbunden som SIV genomförde i januari 1971. Uppgifterna beträffande två studieförbund är inte fullständiga. Av tabellen framgår t. ex. att drygt 55 procent av FU:s totala antal studietimmar och nära 25 procent av TBV:s verksamhet utgörs av svenskundervisning. Vidare framgår av tabellen t. ex. att

mera än 76 procent av FU:s totala statsbidrag hänför sig till undervisning i svenska för invandrare medan motsvarande siffra för TBV är 45 procent, för ABF 31 procent och för Medborgarskolan 25 procent.

De totala statsbidragen till studieförbundens svenskundervisning under femårsperioden 1965/66–1969/70 framgår av tabell 8.4, som bygger på SÖ:s sammanställningar. Där redovisas även kostnaderna per cirkel, deltagare och studietimme under denna period.

Under de fem år försöksverksamheten pågått har antalet studiecirkel i svenska för

Tabell 8.5 Omfattning av studiecirkelarna i svenska.

	1965/66	1966/67	1967/68	1968/69	1969/70
Studiecirkel	4 187	4 649	5 005	8 618	14 109
Deltagare	45 138	49 900	51 460	90 335	148 462
Studietimmar	110 202	124 108	143 866	311 379	641 574
Studietimmar per cirkel	26,3	26,7	28,9	36,1	45,5
Deltagare per cirkel	10,8	10,7	10,3	10,5	10,5

Källa: SÖ:s rapport 20.10.1970.

invandrare ökat kraftigt: från 4 187 1965/66 till 14 109 1969/70. Antalet studietimmar har ökat från 110 202 till 641 574 (se tabell 8.5).

Det är vanskligt att använda deltagarantalet som mätare på studiecirkelverksamhetens expansion. Bruttoantalet deltagare anger nämligen inte hur många personer som fullföljt cirklarna eller i vilken utsträckning deltagarna tillgodogjort sig undervisningen. Som deltagare räknas numera varje person som deltagit i minst en av de första två sammankomsterna. En person kan alltså ha deltagit i endast en sammankomst men ändå ingå i statistiken som deltagare. Erfarenhetsmässigt vet man att bortfallet av deltagare i cirklarna i svenska för invandrare är mycket stort. Studieförbunden för dock inte statistik över bortfallet. Med nuvarande bestämmelser för s. k. intensivundervisning (se avsnitt 8.3.1) sker omregistrering efter varje undervisningsperiod om 30 timmar. En intensivkurs i svenska och samhällsorientering om 240 timmar består nämligen av åtta studiecirklar. En person som genomgått en fullständig intensivkurs räknas således som åtta deltagare.

Det mått som för närvarande bäst speglar expansionen är antalet studietimmar. En för-

klaring till den stora ökningen av antalet studietimmar är att en allt större del av undervisningen under 1969/70 bedrevs som s. k. intensivundervisning inom ramen för arbetsmarknadsutbildningen (minst fem timmars undervisning per dag under fem veckodagar). Genom de bestämmelser som gäller från 1.7.1970 har intensivundervisningens längd maximerats till högst 240 timmar. En annan form av undervisning är s. k. glesundervisning där studietakten inte är så hårt uppdriven. Undervisningen kan således då bedrivas med t. ex. två sammankomster per vecka.

8.3.3 Cirkelledarna och deras utbildning

Den snabba expansionen av undervisningen i svenska för invandrare har skapat ett behov av många kvalificerade lärare. Budgetåret 1969/70 anlätades 3 238 cirkelledare i studieförbundens svenskundervisning.

I tabell 8.6 redovisas dels andelen cirklar (procent) med ledare av olika kompetens, dels ledarna efter kompetens i både relativa och absoluta tal.

Budgetåret 1965/66 – det första läsåret – då studieförbunden i större skala engagera-

Tabell 8.6 Cirkelledarnas fördelning på kompetensgrupper.

Kompetensgrupp	Andel cirklar			Antal/andel ledare			
	1965/66 %	1966/67 %	1967/68 %	1968/69 antal	%	1969/70 antal	%
1	35,8	2,9	2,4	68	4,0	248	7,7
2	–	23,7	16,7	258	15,0	456	14,1
3	37,5	7,0	11,5	352	20,5	709	21,9
4	–	53,0	51,5	717	41,7	1 262	39,0
5	22,1	12,8	16,7	295	17,2	544	16,8
6	4,6	0,6	1,2	28	1,6	19	0,5

Kompetensgrupper

1. Ledare utan högre utbildning och utan tidigare erfarenhet av svenskundervisning för invandrare (t. ex. ledare med lägre formell kompetens än studentexamen).
2. Som grupp 1 men med erfarenhet av undervisning i svenska för invandrare (ca 200–500 timmar).
3. Ledare med högre utbildning men utan tidigare

erfarenhet av svenskundervisning för invandrare (t. ex. ledare med minst studentexamen, dock ej yrkesverksamma lärare).

4. Som grupp 3 men med erfarenhet av svenskundervisning för invandrare.
5. Yrkesverksamma lärare (vanligen lärare i ungdomsskolor).
6. Ledare vilkas kompetens ej kunnat fastställas.

Källa: SÖ:s rapport 20.10.1970 och uppgifter från SIV.

des i svenskundervisningen – hade mera än var tredje cirkel ledare med lägre kompetens än studentexamen. Budgetåret 1967/68 hade andelen cirklar med ledare utan studentexamen sjunkit till 19,1 procent. Detta läsår ökade andelen cirklar med ledare med formellt sett hög kvalifikation till ca 80 procent (kompetensgrupperna 3–5) från att föregående budgetår ha utgjort ca 73 procent. Ledarna i kompetensgrupp 5 (yrkesverksamma lärare; nära 17 procent) har skiftande utbildningsbakgrund.

Av den andra hälften av tabell 8.6 framgår att av det totala antalet cirkelledare har andelen ledare med lägre kompetens än studentexamen ökat med cirka 3 procent från 1968/69 till 1969/70 (i absoluta tal från 326 till 704). Andelen ledare från kompetensgrupperna 3–5 har däremot sjunkit från 79,4 procent till 77,7 procent trots att dessa grupper i absoluta tal ökat från 1 354 till 2 515 (en ökning med 1 161 ledare). Det bör emellertid noteras att samtliga i kompetensgrupp 3 under 1969/70 saknade tidigare erfarenhet av undervisning i svenska för invandrare. Studieförbunden har med andra ord inte kunnat anlita för undervisningen utbildade och erfarna ledare i samma takt som cirkelverksamheten ökat.

Både SÖ och studieförbunden anordnar kurser för utbildning av cirkelledare i svenska för invandrare. Studieförbundens verksamhet på detta område framgår av tabell 8.7. Hälften av kurserna har omfattat tre till åtta dagar, oftast i följd och med deltagarna inackorderade på kurserna.

SÖ anordnade under 1969/70 åtta veckokurser för kvalificerade cirkelledare. Totalt deltog i SÖ:s lärarkurser under 1969/70 183 cirkelledare från hela landet.

Tabell 8.8 visar dels fördelningen på olika studieförbund av det totala antalet cirkelledare i svenskundervisningen för invandrare, dels andelen cirkelledare med lärarhögskola, akademisk examen och genomgången SÖ-kurs fördelad på olika studieförbund. Akademisk examen avser adekvata ämnen, t. ex. moderna språk, fonetik, samhällsorienterande ämnen och pedagogik.

FU:s anknäytning till universitet och högskolor har gjort det lättare för detta studieförbund att rekrytera akademiker som cirkelledare. ABF och TBV har en påfallande låg andel akademiker men vardera organisationen har å andra sidan ett hundratal ledare som genomgått SÖ:s kurser.

Av tabell 8.9 framgår att studieförbundens cirkelledare under den aktuella femårsperioden till övervägande del kommit att bestå av ledare med svenska som modersmål.

Tabell 8.10 visar att endast ett litet antal av de cirkelledare som anlätades i studieförbundens svenskundervisning 1969/70 var heltidsengagerade för denna uppgift.

8.3.4 Läromedel och läroplan

Det material som utnyttjas i studieförbundens svenskundervisning är ofta utarbetat för andra målgrupper än vuxna invandrare. Kompletterande material saknas i stor utsträckning. Allmänt sett var tillgången på och användningen av lämpliga läromedel under de första åren av försöksverksamheten begränsad. Från studieförbundens sida har dock vissa insatser gjorts. Bl. a. har inom Folkbildningsförbundet, tidigare genom Samverkande bildningsförbundens pedagogiska nämnd, en särskild läromedelsgranskningsgrupp tillsatts och en förteckning över granskade och godkända läromedel i svenska för invandrare har utgivits på SÖ:s uppdrag. Från 1968 får endast godkänt studiematerial användas i cirklar för vilka utgår statsbidrag.

Materialet från radiokursen ”Svenska för Er” (se avsnitt 8.12) utnyttjas i allt fler cirklar. Under 1969/70 användes den (del 1 och 2 sammanräknade) i 10 367 cirklar, vilket utgör 73 procent av totalantalet. Motsvarande siffra var 1968/69 56 procent (4 805 cirklar) och 1967/68 33 procent (1 646 cirklar).

I och med att undervisningen bedrivs i studiecirkeln form inom den fria folkbildningsverksamheten har möjligheterna att i läroplaner och studieplaner föreskriva mål och anvisningar för undervisningen varit beroende av studieförbundens frivilliga åtagan-

Tabell 8.7 Studieförbundens kurser för cirkelledare i svenska för invandrare.

	1966/67	1967/68	1968/69	1969/70
Kurser	34	33	38	37
Deltagare	711	585	834	1 007 (ca)
Kursdagar	83	82	103	119
Kostnad/delt. dag	85	87	74	76 (ca)

Källa: SÖ:s rapport 20.10.1970.

Tabell 8.8 Cirkelledare i svenska för invandrare vid olika studieförbund och cirkelledarnas utbildning 1969/70.

Studie- förbund	Antal cirkel- ledare totalt	Därav					
		med lärarhögskola		med akademisk examen		har genomgått SÖ:kurs	
		Antal	%	Antal	%	Antal	%
ABF	1 251	minst 12	ca 1,0	minst 57	ca 5,0	102	8,2
BSF	3	..	..	..	..	0	0
FS	15	8	53,3	4	26,6	1	6,7
FU	580	57	9,8	187	32,2	95	16,4
KFUK/M	0	0	0	0	0	0	0
Mbsk	247	15	6,0	29	11,7	44	17,8
NTO	77	2	2,6	18	23,4	10	13,0
Sfr	402	..	..	..	..	67	16,7
SKS	24	6	25,0	8	33,3	5	20,8
SV	173	42	24,3	45	26,0	26	15,0
TBV	464	15	3,2	40	8,6	108	23,3
Summa	3 236	..	..	..	..	458	14,2

Källa: uppgifter från SÖ och SIV.

den. Inom SÖ har emellertid under 1970 inlets ett arbete med att i samråd med studieförbunden framställa en läroplan och en studieplan för svenskundervisningen. Syftet är att dessa skall börja användas hösten 1971.

8.3.5 Samhällsorientering

Läromedlen i studieförbundens svenskundervisning har under årens lopp fått alltmera samhällsorienterande inslag. Sedan 1966/67 har studieförbunden även kunnat använda en viss del av studietiden för svenskundervisningen till samhällsorientering under medverkan av annan person än cirkelledaren. Bud-

Tabell 8.9 Cirkelledarnas modersmål.

Modersmål	Andel cirklar			Antal/andel ledare			
	1965/66		1967/68	1968/69		1969/70	
	%	%		antal	%	antal	%
svenska	45,0	53,3	60,8	1 224	71,2	2 394	74,0
finska	30,2	23,5	19,6	283	16,5	590	18,2
grekiska	4,0	6,9	6,0	64	3,7	75	2,3
tyska	2,8	2,2	1,4	27	1,6	39	1,2
ungerska	_x	_x	_x	21	1,2	15	0,5
italienska	1,8	1,5	0,3		_x		_x
serbokroatiska	9,8	7,3	6,6	44	2,6	56	1,7
övriga språk	6,4	5,3	5,3	55	3,2	69	2,1

x = ingår i övriga språk.

Källa: SÖ:s rapport 20.10.1970.

Tabell 8.10 Cirkelledare med undervisning i svenska för invandrare som heltidssysselsättning 1969/70.

Studieförbund	Antal lärare totalt	Heltidssysselsatta	
		Antal	%
ABF	1 251	70	5,6
BSF	3	—	—
FS	15	—	—
FU	580	161	27,6
IOGT se NTO	—	—	—
KFUK/M	—	—	—
Mbsk	247	12	4,9
NTO	77	4	5,2
Sfr	402	—	—
SKS	24	—	—
SV	173	15	8,7
TBV	464	90	19,4
Summa	3 236	352	10,9

Källa: uppgifter från SIV.

getåret 1969/70 redovisades 4 134 studietimmar till sådan samhällsorientering, vilket utgör 0,6 procent av den totala studietiden. Under föregående tre budgetår utgjorde andelen ca 1 procent.

Studietiden för samhällsorientering med expertmedverkan har minskat under detta budgetår på grund av att antalet studietimmar ökat. Antalet studietimmar för samhällsorientering med expertmedverkan var nämligen tidigare maximerat till fyra studietimmar per cirkel oavsett cirkelns längd (se avsnitt 8.3.1).

8.3.6 Kontaktkurser för invandrarkvinnor

SIV har inlett en särskild försöksverksamhet med kontaktcirklar för invandrarkvinnor i anslutning till studieförbundens cirklar i svenska för invandrare. Ett särskilt studiematerial med tonvikt på köpkunskap har utarbetats och används i försöksverksamheten. Under våren 1971 har ca 100 sådana cirklar för invandrarkvinnor ägt rum. För sådana deltagare som annars har svårt att komma med har uppsökande verksamhet och särskild barnpassning ordnats.

Bidrag till cirklarna utgår från SÖ enligt samma bestämmelser som för studieförbun-

dens cirklar i svenska för invandrare. Därtill kommer ett särskilt bidrag från SIV på 500 kr/cirkel för uppsökande verksamhet och ett på 300 kr/cirkel för barnpassning. Om bidragen till uppsökande verksamhet och till barnpassning inte utnyttjas helt till de ändamål de är avsedda för kan det resterande beloppet få användas till trivselskapande åtgärder i cirklarna och till material för vilket statsbidrag inte utgår på annat sätt.

8.4 Svenskundervisning i samband med arbetsmarknadsutbildning

Enligt regleringsbrev 27.5.1970 får avgiftsfri undervisning i svenska för invandrare i samband med arbetsmarknadsutbildning anordnas under högst två månader.

Berättigade att delta i arbetsmarknadsutbildning är personer som är eller löper risk att bli arbetslösa eller är svårplacerade på arbetsmarknaden och för vilka utbildningen bedöms vara ägnad att medföra stadigvarande arbete som inte kan erhållas utan utbildningen. För att få delta i utbildningen skall man vidare ha fyllt 20 år och söka arbete genom den offentliga arbetsförmedlingen. Undantag från åldersregeln gäller för bl. a. flyktingar.

Under utbildningen utgår utbildningsbidrag enligt arbetsmarknadskungörelsen (1966:368 ändrad senast 1970:82).

Den genomsnittliga utbildningstiden för all utbildning inom arbetsmarknadsutbildningen är för närvarande ca sex månader. Kurserna i svenska för invandrare i samband med arbetsmarknadsutbildningen kan antingen bedrivs under en sammanhängande period av högst två månader eller varvas med yrkesutbildning. Från 1.1.1971 har svenskundervisningen i samband med arbetsmarknadsutbildningen i huvudsak förlagts till AMS och SÖ:s utbildningscentra, vilket innebär att både yrkesutbildningen och språkundervisningen i regel bedrivs vid dessa.

I vissa fall förekommer att länsarbetsnämnderna får kontakt med invandrare med god yrkesutbildning och rätt att vistas och arbeta i landet men som inte blivit i tillfälle

att inhämta tillräckliga kunskaper i svenska för att kunna erhålla en lämplig arbetsplacement. Det är som regel fråga om invandrare som har yrken i vilka det är nödvändigt att redan vid anställningens början kunna tala och förstå svenska. Om länsarbetsnämnderna bedömer de bristande kunskaperna i svenska vara det avgörande hindret för arbetsplacement kan de besluta om utbildning i svenska med utbildningsbidrag utan att denna utbildning sker i samband med yrkesutbildning. Före 1971 kunde nämnderna låta utbildningsbidrag utgå i samband med svenskundervisning för invandrare utan direkt anslutning till annan form av omskolning enligt de allmänna bestämmelserna för arbetsmarknadsutbildning.

Under 1969/70 påbörjade ca 9 700 invandrare arbetsmarknadsutbildning, av vilka ca 4 900 var kvinnor. Av det totala antalet påbörjade utbildningar svarade invandrarna för 14 procent. Till 1.1.1971 kunde en invandrare ha påbörjat mera än en utbildning under året, t. ex. först en kurs i svenska för invandrare och därefter en yrkesinriktad kurs.

I samband med kurser i svenska beviljades under 1969/70 ca 6 400 invandrare utbildningsbidrag. Härigenom möjliggjordes intensivundervisning i svenska som förbättrade vederbörandes förutsättningar för arbete eller fortsatta studier. Av deltagarna i kurserna i svenska var ca 2 600 finländare och ca 2 000 flyktingar. Ca 30 procent av språkutbildningen inom ramen för arbetsmarknadsutbildningen anordnades detta budgetår för flyktingar.

För att öka de hemarbetande invandrarkvinnornas möjligheter till förvärsarbete har arbetsförmedlingen i samråd med studieförbunden erbjudit undervisning i svenska som förberedelse till en arbetsmarknadsutbildning. På vissa orter har uppsökande verksamhet bedrivits. Kurserna har delvis anordnats som deltidskurser varvid samma bidragsregler (tre kronor/utbildningstimme) tillämpats som vid utbildning av t. ex. hemsamariter. Sådana bidrag utgår inte för närvarande.

8.5 Företagsbunden svenskundervisning

Arbetsmarknadens parter har under senare tid betonat företagsintroduktionens betydelse för invandrarna. Parterna har även understrukit vikten av att invandrarna får lära sig svenska så snart som möjligt i syfte att underlätta anpassningen till arbetsmiljön.

I en överenskommelse 16.7.1969 mellan Sveriges Verkstadsförening och Svenska Metallindustriarbetareförbundet om riktlinjer för introduktion av utländsk arbetskraft har parterna formulerat sin inställning till svenskundervisning för invandrare på följande sätt.

”Kunskap i svenska språket är en grundläggande faktor för god anpassning i företag och samhälle. Det är därför angeläget att åtgärder vidtas centralt och lokalt för att ge den utländska arbetskraften tillfälle att lära sig svenska. De frivilliga bildningsorganisationernas av staten understödda verksamhet bör härvid uppmärksammas och utnyttjas.” Vidare sägs i avtalet att ”även om det är naturligt att ett företags introduktionsåtgärder i första hand inriktas på att åstadkomma god anpassning mellan den anställde och hans arbete, bör även åtgärder för anpassning av eventuella familjemedlemmar till den lokala ortens förhållanden uppmärksammas i introduktionssammanhang”.

Överenskommelser om introduktion av utländsk arbetskraft har även slutits mellan andra arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer.

Mot bakgrund av den stora invandringen under de sista åren av 1960-talet tillsatte LO och SAF våren 1970 en gemensam arbetsgrupp för invandringsfrågor. Arbetsgruppen hade bl. a. till uppgift att utarbeta en överenskommelse om riktlinjer för introduktionen i företagen och undervisningen i svenska

Den preliminära överenskommelse 20.11.1970 som blev resultatet av gruppens arbete innebär sammanfattningsvis följande vad gäller åtgärder för svenskundervisning för invandrare.

SAF och LO betonar vikten av att invandrarna vid sidan av sitt modersmål lär sig

förstå och tala svenska. Goda kommunikationer på arbetsplatserna är en viktig förutsättning för att missförstånd som kan leda till onödiga motsättningar skall undvikas. Parterna framhåller vidare att kunskaper i svenska bidrar till att invandrarna finner sig väl tillrätta i Sverige och att goda förhållanden utvecklas mellan dem och den svenska befolkningen. Varje invandrare i egentlig mening — dvs. utlänning som kan förutsättas stanna en längre tid i Sverige — bör därför efter förmåga lära sig att förstå och tala svenska. Däremot är det inte lika angeläget att de utlänningar som kommer hit för att arbeta endast någon kortare tid lär sig svenska, anför parterna inledningsvis.

Enligt 1 § i överenskommelsen skall parterna hos vederbörande departement anhålla dels att kommunerna åläggs ansvar för grundläggande kurser i svenska, dels att staten anslår medel för premier för de deltagare som fullföljer en grundkurs i svenska på 200 timmar.

I 3 § rekommenderas förbunden på ömsesidor att utan dröjsmål träffa överenskommelse om följande riktlinjer för svenskundervisning för anställda invandrare:

1 Medverkan från företagets sida avser inte norska och danska invandrare, invandrare som redan deltagit i motsvarande kurs i svenska eller invandrare, vars anställning uppenbarligen är av tillfällig natur.

Speciella förhållanden i vissa branscher kan föranleda modifikationer eller kompletteringar. Svårigheten för mindre företag att tillämpa riktlinjerna särskilt beträffande redan anställda invandrare bör beaktas.

2 Företagen skall verka för att de anställda invandrare som inte alls eller endast obetydligt behärskar svenska får tillfälle att delta i kurser i svenska under förutsättning att lämpliga kurser anordnas på orten. Arbetsgivaren skall lämna uppgift om sådan invandrare till vederbörande instans i kommunen samt rekommendera invandraren att delta i kurserna.

3 En kurs bör totalt omfatta ca 200 lektionstimmar. Kursen bör vara uppdelad i olika avsnitt. Första kursavsnittet bör omfatta minst 60 lektionstimmar och kan förläggas till arbetstid eller fritid; dock bör för nyanställda minst 20 inledande timmar förläggas till arbetstid, om detta går att genom-

föra med hänsyn till möjligheten att upprätthålla driften utan störningar. Vidare bör de 20 första timmarna koncentreras till en period av högst tre veckor. Kurserna bör vara väl anpassade till de förmer för introduktion och instruktion av nyanställd personal, som tillämpas av företaget.

4 Arbetsgivaren utger till eleven för de första 60 lektionstimmar ekonomisk ersättning motsvarande permitteringslön under så lång tid som motsvarar antalet bevistade lektionstimmar. För tid därefter utgår som regel ej ekonomisk ersättning från arbetsgivaren. Denna del av utbildningen förläggs till arbetstagarnas fritid. Hänsyn måste därvid tas till att fritiden kan infalla vid olika tider på dygnet. Premier finansierade av staten bör utgå till deltagarna i anslutning till dessa senare kursavsnitt.

Om en arbetsgivare i en eller annan form utger ersättning för mer än 60 lektionstimmar äger arbetsgivaren rätt att uppbära motsvarande del av premier till vilka eleven annars vore berättigad.

5 Denna rekommendation får inte åberopas av företag som grund för en sänkning av nu tillämpade normer vid språkundervisning.

Det saknas uppgifter om den totala omfattningen av företagets undervisning i svenska för invandrare (företagsbunden svenskundervisning). I huvudsak förekommer företagsbunden svenskundervisning vid större företag med en stor andel invandrare anställda. Undervisningen anordnas med något undantag i samarbete med något studieförbund. Det förekommer även branschsamverkan på arbetsgivarsidan när det gäller svenskundervisning för invandrare. Även fackliga organisationer har i samarbete med studieförbund anordnat undervisning i anslutning till arbetet.

SIV har vid årsskiftet 1970/71 sökt kartlägga omfattningen av och inställning till företagsbunden svenskundervisning för invandrare genom dels en postenkät, dels en intervjuundersökning.

Enkäten omfattade 47 företag av olika storlek representerande skilda branscher och olika delar av landet. Företagen, som alla hade minst 100 anställda, valdes ut i samråd med SAF och berörda branschorganisationer. Sammanlagt hade företagen 122 000

anställda varav 26 000 var invandrare. Urvalet är inte statistiskt representativt. Resultaten kan således inte generaliseras till att gälla alla företag i Sverige.

Av de utfrågade företagen redovisar 38 någon form av undervisning i svenska för de anställda. Den redovisade undervisningens längd varierar från vanligen 20–60 timmar till i några enstaka fall 200 timmar. Undervisningen betecknas som "obligatorisk" i 14 företag men omfattar vanligen endast en del av de anställda. I flertalet fall uppges undervisningen försiggå på fritid men olika kombinationer av undervisning på arbetstid och fritid förekommer. Vissa företag uppger att ingen ersättning eller ekonomisk stimulans för deltagare utgår, medan andra företag ger full lönekomensation eller premier vid fritidsundervisning. I flera fall är premie förenad med krav på visst deltagande i undervisningen eller godkänt slutprov.

Av de 38 företag som uppger att undervisning i svenska förekommer anordnar 23 företag sådan undervisning även för anställdas familjemedlemmar varvid i vissa fall även premie utgår efter genomgången kurs (avsnitt).

Intervjuundersökningen omfattade 20 medelstora och små företag i Stockholmsregionen representerande olika branscher. Syftet med intervjuundersökningen var att kartlägga de medelstora och mindre företagens inställning till frågan om svenskundervisning på arbetstid för invandrare. Vid i synnerhet de mindre företagen betonades att produktionsstörningar och produktionsbortfall skulle bli följden om svenskundervisning på arbetstid generellt anordnades för invandrare som nu är i landet. Beträffande framtida invandrare skulle enligt de utfrågade företagen svårigheterna inte bli av samma omfattning. Man betonade emellertid allmänt vikten av att de anställda invandrarna får möjligheter att så snart som möjligt lära sig svenska. Man uttryckte även genomgående önskemål om att svenskundervisning för invandrare ordnas under kommunalt huvudmannskap.

8.6 Undervisning i utvandringsländerna

Sverige har slutit arbetskraftsavtal med Italien (19.4.1947), Jugoslavien (16.9.1966) och Turkiet (10.3.1967).

Enligt avtalet med Jugoslavien kan berörda svenska och jugoslaviska myndigheter träffa överenskommelse om att anordna särskild yrkesutbildning i Jugoslavien för de arbetstagare som skall arbeta i Sverige. Denna utbildning skall meddelas i de yrken och på de nivåer om vilka överenskommelse träffats med hänsyn till den svenska arbetsmarknadens behov. Utbildningen skall även omfatta nybörjarkurser med audiovisuella hjälpmedel i svenska. Vid utbildningen kan svenska experter medverka.

Kostnaderna för såväl lärare och undervisningsmaterial som för kost och logi för eleverna under utbildningstiden skall bestriidas av de svenska myndigheterna.

Motsvarande bestämmelser saknas i arbetskraftsavtalen med Italien och Turkiet.

Utbildning i Jugoslavien enligt arbetskraftsavtalet har hittills förekommit endast i mycket begränsad omfattning. För kostnaderna för den svenskundervisning som förekommit i Jugoslavien har som avtalet stadgar AMS svarat. Om yrkesutbildning förekommit samtidigt har det rekryterande företaget svarat för kostnaderna för denna.

Utbildning i svenska har förekommit i Jugoslavien enligt följande:

År	Yrkesgrupp	Företag	Antal pers.	AMS kostnader
1966–1967	sjuk-sköterskor	Sjukvårdsstyr. i Sthlm Gbg och Mö	43	14 000
1968	restaurangarb.	SARA	74	108 000
1969	restaurangarb.	SARA	21	96 000
1969	varvsarb.	Eriksbergs varv	84	30 000
			222	248 000

Språkutbildningen har bedrivits parallellt med fackutbildningen och uteslutande svenska lärare har anlitats. Undervisning har skett enligt principen svenska på svenska och med viss tolkhjälp i initialstadiet. Audiovisuella metoder har tillämpats.

Fackutbildningen för t. ex. varvsarbetarna har skett på följande sätt. AMS' omskolningsprogram för elsvetsare har genom företagets försorg översatts till serbokroatiska och som kursprogram tillställts kursledningen vid den jugoslaviska utbildningsanstalten. En representant för företaget har detaljinstruerat de jugoslaviska lärarna och sedan under utbildningens gång inspekterat verksamheten. Vid kursens slut har samtliga elever fått genomgå ett kunskapsprov. Under de två första veckorna efter ankomsten till Sverige har varvsarbetarna fått genomgå en 25 timmars kompletterande undervisning i svenska på betald arbetstid. Viss samhällsinformation har lämnats samtidigt.

Utöver av AMS' finansierad språkutbildning i Jugoslavien har även förekommit utbildning finansierad av vissa företag och av socialstyrelsen. Kursverksamheten vid Uppsala universitet genomförde t. ex. under 1968 och 1969 på uppdrag av socialstyrelsen språk- och fackutbildning i Jugoslavien för viss medicinalpersonal.

8.7 Internatkurser i svenska

På initiativ av finsk-svenska utbildningsrådet inleddes 1967/68 en försöksverksamhet med internatundervisning i svenska för invandrare. Syftet är att utprova kompletterande anordningar för svenskundervisning för särskilt sådana invandrare som av olika skäl har svårt att följa studieförbundens cirklar i svenska. Folkhögskolemiljön kan utgöra ett attraktivt alternativ för invandrare som vill studera på semestertid. Familjemedlemmar har kunnat tas emot på flertalet kurser och barnpassning har ordnats.

Försöksverksamheten administrerades till 1.7.1969 av arbetsgruppen för invandrarfrågor och därefter av SIV i samråd med SÖ. Från 1.7.1971 är SÖ huvudman för verksam-

heten. Budgetåret 1969/70 förfogade SIV över 150 000 kr för denna försöksverksamhet och till försök med studiecirklar i elementär svensk samhällskunskap (jfr avsnitt 8.8).

För att få delta i en internatkurs krävs i regel att man har fyllt 18 år. Kursavgiften är 50 kr/vecka för vuxen deltagare. Avgiften för deltagarnas barn under 14 år är 25 kr/vecka. I dessa avgifter ingår kost och logi. Undervisningen ordnas som ämneskurs vid folkhögskola med statsbidrag.

Sommaren 1968 ordnades inom ramen för försöksverksamheten tre folkhögskolekurser för finsktalande invandrare. Kurserna var av två typer, dels en kurs på en månad av s. k. familjetyp, där deltagarnas barn togs om hand under kurstid, dels en tvåmånaderskurs huvudsakligen avsedd för ungdomar som för yrkesutövning eller vidareutbildning var i behov av intensivkurs i svenska.

Sommaren 1969 utvidgades verksamheten till att omfatta även en tredje kurstyp, en tvåveckorskurs för invandrare av skilda nationaliteter. Sammanlagt anordnades sommaren 1969 fyra kurser med totalt 16 kursveckor.

Sommaren 1970 genomfördes åtta kurser av varierande längd vid åtta olika folkhögskolor. Tre av dessa kurser var för invandrare av olika nationaliteter och fem för finländska invandrare. För sommaren 1971 planeras 11 folkhögskolekurser för finländska invandrare och nio för invandrare av olika nationaliteter. Två av kurserna har inslag av konsumentkunskap för invandrankvinnor och två kurser är avsedda företrädesvis för ungdomar över 16 år. Två kurser erbjuds för folkskollärare från Finland som anställts vid den svenska grundskolan.

Konferenser ordnas för lärare och rektorer som är engagerade i internatundervisningen i svenska för invandrare.

8.8 Studiecirklar i samhällskunskap

Med de medel genom vilka internatundervisningen i svenska finansieras (se föregående avsnitt) anordnade även SIV i samråd med

SÖ 1969/70 försöksverksamhet med studiecirklar i elementär svensk samhällskunskap för invandrare. Samma ekonomiska villkor gällde som för studieförbundens svenskundervisning. Studietiden begränsades dock till tio timmar per cirkel. Bidrag till fackman och tolk i de cirklar där undervisningen delvis bedrevs på annat språk än svenska utgick under högst två av cirkelns tio studietimmar.

Tre olika modeller för undervisningen i samhällsorientering prövades:

1 Studiecirklar omfattande fem sammankomster under fem studieveckor med totalt tio studietimmar.

2 Kurser om tio timmar under ett eller två veckoslut; bidrag utgick ej till inackorderingskostnader.

3 Introduktionssammankomst (t. ex. på bibliotek) samt fyra studiebesök på institutioner och serviceinrättningar; kurserna fick omfatta tio timmar med minst fem sammankomster.

Totalt genomfördes 40 cirklar. De fördelade sig på de olika försöksmodellerna enligt följande:

	Försöksmodell I	Försöksmodell II	Försöksmodell III
ABF	5	4	3
FU	2	2	2
Sfr	4	2	2
Mbsk			1
SV	4	2	
TBV	2	3	2
	17	13	10

En enkät bland de studieförbund som medverkade i försöksverksamheten visade att studieförbunden bedömde behovet av särskild samhällsundervisning för invandrare vara stort. Studieförbunden bedömde även möjligheterna att fortsättningsvis anordna samhällscirklar för invandrare som mycket goda.

SÖ övertar 1.7.1971 huvudmannskapet för samhällscirklarna från SIV.

8.9 Undervisning av flyktingar

För den kollektiva överföringen av flyktingar till Sverige och för mottagandet under den första tiden svarar AMS i samråd med socialstyrelsen och SIV. Den kollektiva överföringen av flyktingar omfattade 955 personer under 1969/70. Utöver dessa omhändertog eller lämnade AMS hjälp till drygt 3 000 utläningar som enligt SIV är att jämställa med de kollektivt överförda flyktingarna. AMS har för närvarande tre permanenta mottagningsförläggningar för flyktingar.

I AMS' mottagningsförläggningar får flyktingarna genomgå en grundkurs i svenska på i regel en månad. Under vistelsen på förläggningarna informeras de även om svenska samhällsförhållanden. Ibland ordnas särskilda kurser i hemkunskap, barnavård m. m.

Vid den permanenta mottagningsförläggningen i Alvesta bedriver SÖ i samråd med AMS ett försök med språkundervisning med anlitande av TV-studio, inlärningsstudio m. fl. audiovisuella hjälpmedel.

Om en flykting skulle behöva mera än en månads intensivundervisning i svenska för att kunna arbetsplaceras kan undervisningstiden förlängas till sammanlagt två månader. Undervisningen kan då ske antingen i förläggningen eller vid en koncentrerad språkkurs utanför förläggningen. Utbildningsbidrag kan utgå om vederbörande inte bor i förläggningen (jfr avsnitt 8.4).

Under förutsättning att bristande kunskaper i svenska är det huvudsakliga hindret för arbetsplacering kan länsarbetsnämnderna bevilja utbildningsbidrag för utbildning i svenska vid en koncentrerad språkkurs under högst två månader för nyanlända flyktingar som inte varit på mottagningsförläggningar (jfr avsnitt 8.4).

8.10 Analfabetundervisning

Statsbidrag utgår enligt Kungl. brev 25.5. 1967 till det allmänna skolväsendet för undervisning på grundskolenivå av från utlandet inflyttade vuxna som före sin ankomst till Sverige fått ringa eller ingen undervisning. Som ingen eller ringa skolgång räknas

dels att vederbörande inte alls kan läsa eller skriva, dels att han eller hon har en skolgång på mindre än 2–4 läsår bakom sig.

Anordnande av undervisningen ankommer på skolstyrelsen i respektive kommun. Undervisningen skall vara frivillig, men skolstyrelsen skall meddela information till berörda invandrare om möjligheten till undervisning.

Undervisningen skall avse läroämnena svenska, matematik och samhällsorientering. Undervisningen skall motsvara grundskolans mellanstadium. Den har till syfte att ge invandrarna grundkunskaper för att möjliggöra en god anpassning till svenska samhällsförhållanden.

Såväl nordiska som icke nordiska invandrare kan följa undervisningen. Om en deltagare helt saknar eller har otillräcklig yrkesträning skall han eller hon kunna få en grundutbildning som enskild elev med fem timmars undervisning per vecka under ett år. Med grundutbildning avses en utbildning som ger möjligheter att förstå och tala svenska hjälpligt samt ger elementära kunskaper i läsning, skrivning, matematik och samhällsorientering. Undervisningen kan byggas ut till gruppundervisning, omfattande högst åtta timmar för två elever och därutöver tre veckotimmar för varje ytterligare elev i gruppen, dock högst 26 veckotimmar för en grupp.

Studiesocialt stöd utgår inte under utbildningen, vilket varit en bidragande orsak till att den hittills varit av relativt ringa omfattning. Utbildningsbidrag enligt arbetsmarknadskungörelsen kan enligt gällande bestämmelser inte utgå under utbildningen, ej heller studiehjälp eller studiemedel. I en del fall kan den ekonomiska försörjningen tryggas genom socialhjälp. Det gäller personer med flyktingstatus, vilka under en viss tid (vanligen ett halvår till högst ett år) kunnat erhålla socialhjälp om undervisningen ansetts vara en förutsättning för anpassningen. I varje enskilt fall tar respektive socialnämnd först kontakt med skolstyrelsen.

I svaren på IU:s kommunenkät (se bilaga 1.5) har sammanlagt 187 personer uppgett delta i undervisning för invandrare med ingen eller ringa skolgång, varav merparten var

utomnordiska zigenare.

IU har i sin kommunenkät bl. a. frågat om problem beträffande undervisningen för invandrare med ingen eller ringa skolgång. De kommuner som har besvarat denna fråga har pekat på följande problem:

- Svårigheter att nå invandrare med information om undervisningen
- De invandrargrupper som bäst behöver undervisningen har låg studiemotivation
- Barnpassningsproblemen
- Männerna som arbetar under dagarna orkar inte med kvällsstudier
- P. g. a skiftarbete kan många inte delta annat än sporadiskt
- Elevernas varierande bakgrund försvårar planeringen av undervisningen
- Läromedlen är bristfälliga
- Svårigheter att rekrytera lärare.

8.11 Svenska för utländska studerande

Undervisning i svenska för utländska studerande får enligt Kungl. brev 27.5.1970 meddelas vid universitetet i Uppsala, Lund, Göteborg, Stockholm och Umeå. Undervisningen står under UKÄ:s överinseende och skall vid respektive universitet anordnas av ett kurskollegium underställt konsistoriet.

Vid universitetet i Uppsala, Lund och Göteborg och Umeå får konsistorierna uppdra åt studieförbundet att under kurskollegiet handha undervisningen. På dessa orter handhas undervisningen för närvarande av Kursverksamheten vid respektive universitet. Konsistoriet i Stockholm får på motsvarande sätt uppdra åt the Stockholm University Institute for English-Speaking Students (IES) att handha undervisningen.

Undervisningen meddelas enligt följande timplan:

Kurs	Undervisningsgruppens storlek – genomsnittligt minsta antal studerande	Antal timmar/studerande högst
Svenska 1	20	90
Svenska 2	20	90
Svenska 3	20	90
Svenska 4	20	90

Kunskaper enligt svenska 3 krävs vid några universitet för studier bl. a. vid vissa spärrade linjer. Kompetensutredningen har i sitt betänkande Vågar till högre utbildning (SOU 1970:21) föreslagit att kunskaper i svenska blir ett allmänt behörighetskrav för inträde vid högre läroanstalt.

Studieplaner för undervisningen fastställs av UKÄ. Ett nytt förslag till studieplan provas för närvarande av UKÄ. Förslaget innebär sammanfattningsvis att undervisningen delas upp i en grundkurs (en termin) och i en påbyggnadskurs (ytterligare en termin).

Behörig att antas som elev vid kurserna är dels icke svensktalande studerande vid universitetet och högskolor, dels icke svensktalande personer som avser att söka inträde vid sådan utbildningsanstalt och som uppfyller villkoren för inskrivning vid utbildningsanstalten (med undantag för kunskaper i svenska). Behörig att antas är vidare person med utländsk eftergymnasial utbildning som för varaktig yrkesverksamhet i Sverige oundgängligen har behov av kvalificerade kunskaper i svenska.

Undervisningen är studiemedelsberättigad.

För budgetåret 1970/71 har 1 510 000 kr anvisats ur statsbudgeten till vissa kurser för utländska studerande. Av dessa medel avser 243 000 kr internationell engelskspråkig kursverksamhet för utländska studerande vid IES.

I en rapport från arbetsgruppen för invandrar- och minoritetsforskning vid Stockholms universitets pedagogiska institution¹ har kurserna i svenska för utländska studerande vid IES analyserats med hänsyn till de studerandes kunskapsbehov och reella kunskaper i svenska.

8.12 *Utbildning genom radio och TV*

Under senare år har utbildning i svenska och samhällsorientering för invandrare förekommit i ökad utsträckning i radio och TV.

År 1961 sände Sveriges Radio i ljudradion en nybörjarkurs i svenska, "Ruotsin Ruotsia" för finskspråkiga invandrare. Kursen har sänts i repris åtskilliga gånger. Den omfattar

24 kursprogram à 15 minuter. Kursen är inriktad på vardagssvenska.

Hösten 1967 startade kursen "Svenska för Er" som omfattar två TV- och 86 radioprogram. Till kursen har av Sveriges Radios förlag utarbetats läro- och övningsböcker, lärarhandledning, lektionsutkast, ordlistor på 12 språk, flanellografmaterial, planscher, bild- och textkort, ljudband m. m. Undervisningspaketet har i allt större utsträckning använts i studieförbundens cirklar i svenska för invandrare (se avsnitt 8.3.4). Läroböckerna till t. ex. del I hade till 1.7.1970 sålts i sammanlagt ca 89 000 ex.

Sveriges Radios avdelning för publikundersökningar genomförde under det första sändningsåret av kursen "Svenska för Er" (1967/68) en undersökning som dels avsåg studieförbunden, dels enskilda invandrare. I genomsnitt utnyttjades kursen under första terminen i ca 20 procent av alla studiecirklar i svenska för invandrare. Ca en fjärdedel av de intervjuade hade inte nåtts av någon information om kursen före den första terminen. Störst effekt hade informationen genom television och radio samt tidningar, i synnerhet Invandrartidningens fem språkeditioner, haft.

Hösten 1970 sände TRU (Kommittén för television och radio i utbildningen) en kurs på finska i TV om svenska arbetsmarknadsfrågor. Kursen bestod av två radioprogram och två TV-program.

Hösten 1971 sänds en kurs i radio och TV som kan betraktas som en påbyggnad på språkkursen "Svenska för Er". Den heter "Leva i Sverige — samhällsorientering för invandrare och svenskar". Kursen omfattar 12 TV- och 24 radioprogram samt ett rikhaltigt studiematerial.

¹ Arne Trankell, Utländska studenters behov av undervisning i svenska språket, Pedagogiska institutionen vid Stockholms universitet, stencil 1970.

Till IU har i samband med IU:s utfrågningar av invandrar- och minoritetsorganisationer framförts olika önskemål beträffande utbildning i första hand i svenska och samhällsorientering för invandrare. Detta kapitel innehåller en sammanfattande redogörelse för dessa önskemål.

9.1 Önskemål från finländska invandrarorganisationer

Arbetsgruppen för finska invandrarfrågor har till IU överlämnat ett särskilt utlåtande 15. 1.1970 om svenskundervisning för finska invandrare. Nedan redovisas kortfattat innehållet i utlåtandet.

Huvudmannaskap och organisation

Svenskundervisningen genom studieförbunden vilar på en frivillig basis och undervisningen är helt decentraliserad. Det innebär att de olika studieförbunden konkurrerar om deltagarna i svenskcirklarna. Invandrarna kommer på detta sätt att fungera som vikter i vågskålen för studieförbunden i deras strävanden att få del av de statliga anslagen, framhåller arbetsgruppen inledningsvis. Man bör därför antingen sträva efter ett omfattande samarbete mellan studieförbundens lokalavdelningar eller lägga undervisningen i svenska för invandrare under kommunalt huvudmannaskap. Samtidigt bör undervisningen programmeras och planeras på ett

effektivt sätt av de centrala instanserna. Särskilt läromedelsproduktion och lärarutbildning bör förbättras, fastslår arbetsgruppen.

En bedömning av studieförbundens svenskundervisning försvåras enligt arbetsgruppen av de bristande uppgifterna om antalet studerande, avgångsprocent, använt studiematerial och verksamma lärare.

Motivationsfrämjande åtgärder

Arbetsgruppen betonar att undervisningen i svenska för invandrare kan leda till resultat endast under förutsättning att man klarlägger den motivation för undervisningen som finskspråkiga invandrare har eller kan få. För närvarande utgår man från ett slags krav på kunskaper i svenska utan att beakta de primära informations- och undervisningsbehov som den enskilde invandraren har: kunskap om lönen, sociala frågor, arbetsplatsen, bostaden och barnens skolgång m. m.

Om invandraren i början av undervisningen får information i dessa alldagliga och konkreta frågor kan han börja känna sig hemmastadd och därigenom motiveras till studier i svenska, menar arbetsgruppen. Undervisningen bör därför i inledningsskedet meddelas av finskkunniga lärare. Som komplettering till svenskundervisningen föreslår arbetsgruppen rent finskspråkig vuxenutbildning.

Studemotivationen försvåras för de finska invandrarna genom att merparten är helt ovana vid studier. Många finnar känner också

ett visst främlingskap inför svenska språket och betraktar svenskan som den bildade klassens språk, en uppfattning som i Finland är rätt vanlig, anför arbetsgruppen vidare.

Bland de finländska invandrarna i Sverige finns det ett stort antal som har viss förmåga att uttrycka sig muntligen på svenska. Förmågan att uttrycka sig skriftligen är emellertid ofta helt obefintlig. För att denna grupp skall motiveras att följa svenskundervisning krävs enligt arbetsgruppen en särskild kursuppläggning. Även bland de finskspråkiga husmödrarna skulle troligen studiemotivationen ökas om man i undervisningen tog större hänsyn till de särskilda informationsbehov som denna grupp har.

Arbetsgruppen framhåller att det genomgående gäller att större uppmärksamhet bör fästas vid de olikartade utbildningsbehoven bland de finländska invandrarna. Å ena sidan behövs t. ex. kurser för dem som nyligen invandrat, å den andra behövs särskilda kurser för dem som redan flera år bott i Sverige. De grundkunskaper i svenska som de finländska invandrarna har före flyttningen till Sverige varierar också i hög grad.

Undervisning för anställda

Introduktionen på arbetsplatsen varar i regel en eller ett par dagar. Invandrarna har emellertid enligt arbetsgruppen behov av en längre introduktionsperiod under vilken fackliga och sociala frågor, arbetarskydd m. m., behandlas mera utförligt. Sådana introduktionskurser på finska bör kombineras med grundläggande svenskundervisning på arbetstid.

Invandrarna placeras ofta i de tyngsta arbetena och samtidigt i för dem obekanta uppgifter. Detta tar hela deras energi i anspråk och ingen kraft finns kvar till studier på fritid. Detta gäller i synnerhet de skiftarbetande.

Information om undervisning

I regel känner de finskspråkiga invandrarna till att det finns avgiftsfria språkkurser men

informationen om tid och plats för undervisningen tycks inte tränga fram. Den effektivaste informationskanalen är arbetsplatsen. Här måste man åter framhålla arbetsgivarnas ansvar när det gäller invandraranspassning, betonar arbetsgruppen.

En annan väsentlig informationskanal är information genom skolorna till de finska elevernas föräldrar, t. ex. vid föräldramöten för finskspråkiga föräldrar. Även de finska föreningarna bör utnyttjas vid informations-spridningen. Hittills har man enligt arbetsgruppen i alltför liten utsträckning samarbetat med de bland de finländska invandrarna verksamma organisationerna.

Lärare och läromedel

Arbetsgruppen framhåller att en grundläggande förutsättning för en lyckad undervisning är att den handhas av lämpliga och utbildade lärare. I svenskundervisningen används för närvarande många personer utan någon utbildning för språkundervisning. Ett av skälen till detta är att det inte finns någon kvalificerad utbildning av lärare för undervisning av invandrare. Om det fanns en effektiv lärarutbildning skulle man ha en betydligt bättre överblick av undervisningens standard, anför arbetsgruppen. I denna utbildning bör man fästa vikt vid att lärarna behärskar både svenska och finska språken och att de har god samhällsorientering.

Läromedlen för invandrarundervisningen bör förbättras, framhåller arbetsgruppen. Den studietakt som de nu använda läromedlen förutsätter är alldeles för hög för den som är ovan vid studier och den förutsätter också ett intensivt arbete hemma. För den som nyligen flyttat till Sverige finns enligt arbetsgruppen mycket sällan möjligheter till studier på detta sätt.

9.2 Önskemål från övriga invandrarorganisationer

9.2.1 Tyska, österrikiska, italienska och ungerska organisationer

Organisationer för invandrare av vilka merparten bott i Sverige en längre tid uppger att man i allmänhet är tillfredsställd med de nuvarande möjligheterna till svenskundervisning. Problem på grund av bristande kunskaper i svenska förekommer i relativt liten omfattning. Kvinnorna i dessa invandrargrupper är i hög grad förvärvsarbetande och även kvinnorna uppges i allmänhet klara sig bra på svenska.

9.2.2 Jugoslaviska, grekiska, turkiska, tjeckoslovakiska och arabiska organisationer

Organisationer för invandrare av vilka merparten kommit till Sverige under senare tid betonar genomgående vikten av att möjligheterna till en effektiv svenskundervisning förbättras. För anställda behövs svenskundervisning på arbetstid. För hemarbetande kvinnor behövs särskilda stimulansåtgärder för att de i högre grad än hittills skall kunna följa svenskundervisning.

Jugoslaviska invandrarorganisationer framhöll vid en av IU:s utfrågningar att en stor del av de jugoslaviska invandrarna inte anser sig ha tid att följa svenskundervisning. Många har flera anställningar samtidigt. De skiftarbetande har svårt att finna kurstider som passar dem.

Man underströk även behovet av differentierad undervisning för personer med olika utbildningsbakgrund. Det krävs särskilda påbyggnadskurser för jugoslaviska invandrare med kvalificerad utbildning. T. ex. en person med en jugoslavisk byggnadsingenjörs-examen kan ha stora svårigheter att få anställning t.o.m. som ritare, trots goda kunskaper i svenska.

De hemarbetande jugoslaviska invandrar-kvinnorna bör få möjligheter till dagundervisning i svenska med barnpassning, framhöll de jugoslaviska invandrarorganisationerna.

Grekiska invandrarorganisationer framhöll

att många greker i Sverige har en bristfällig grundskoleutbildning och dessa upplever ofta cirkelundervisningen i svenska som en stor intellektuell påfrestning. Bland de äldre grekerna i Sverige finns även en del analfabeter.

Svenskundervisningen bör därför enligt grekiska invandrarorganisationer ske på arbetstid, helst på arbetsplatsen. Undervisningen kunde t. ex. pågå två timmar per dag under tre månader. Företagen bör betala lön under utbildningen. Under den första tiden bör undervisningen ledas av grekisktalande lärare och senare av svensktalande lärare.

Läromedlen i svenska bör inriktas på arbetslivet och samhällsorientering. Som hjälpmedel i undervisningen bör särskilda ordböcker med fackterminologi användas.

Man föreslog att uppsökande svenskundervisning ordnas för hemmafruar. Med hänsyn till att de grekiska invandrarna i Sverige i större utsträckning än många andra sydeuropeiska invandrargrupper även är bosatta på den svenska landsbygden är en sådan uppsökande verksamhet nödvändig. Undervisningen kunde t. ex. ordnas i hemmen.

Företrädare för *turkiska* invandrargrupper framhöll att de turkiska invandrarernas anpassning helt och hållet beror på deras svensk-kunskaper. Troligtvis är nära hälften av de turkiska invandrarna analfabeter eller semi-analfabeter och de kan vanligen inget annat språk än turkiska. Analfabetismen är mera utbredd bland kvinnor än bland män. Turkarnas situation de första två-tre åren i Sverige är därför svår. Svårigheterna förstärks av bristen på studievana. De flesta turkar som kan läsa har lärt sig det i militär-tjänsten.

Det grundläggande problemet är att finna en metod att väcka intresse för svenskkurserna, framhöll företrädarna för den turkiska invandrargruppen. Många turkiska invandrare arbetar upp till ibland 16 timmar per dygn och menar att de förlorar pengar på att följa svenskundervisningen. Delvis genom den långa arbetsdagen trivs inte de turkiska invandrarna i Sverige. De är uttröttade. Den enda metoden är troligen uppsökande verksamhet på arbetsplatsen, dit även undervis-

ningen bör förläggas.

För analfabeterna krävs extra insatser. De nuvarande svenskcirklarna som studieförbunden ordnar är inte anpassade för dem. De måste först lära sig skriva turkiska.

De turkiska invandrarkvinnorna är särskilt svåra att nå i detta sammanhang. Genom den patriarkaliska inställningen på landsbygden i Turkiet är kvinnorna i regel aldrig utanför hemmet annat än för att arbeta.

Företrädare för *tjeckiska och slovakiska* invandrargrupper framhöll bl. a. behovet av en effektivare information om möjligheterna till kostnadsfri svenskundervisning.

För hemmafruarna bland de tjeckiska och slovakiska invandrarna i Sverige kan det ta många år innan de lär sig svenska. Det är helt nödvändigt att de lär sig svenska omedelbart. De blir annars dåligt orienterade om samhället och de får det svårare att knyta nya kontakter.

Talesmän för *arabiska* invandrargrupper betonade att det bland araberna i Sverige finns relativt få analfabeter. Merparten av araberna i Sverige kan emellertid bara arabiska. De arabiska invandrarna har svårt att lära sig "svenska på svenska". En lärobok i svenska speciellt utarbetad för araber behövs, framhöll de.

Studieförbundens nuvarande svenskcirklar passar inte alla arabiska invandrare. Dels är inte alla bekanta med det latinska alfabetet, dels är utbildningsnivån bland araberna förhållandevis låg. Araberna i Sverige arbetar ofta mera än åtta timmar om dygnet och har ingen motivation att lära sig svenska.

9.2.3 Polska organisationer

Polska invandrarorganisationer betonade vikten av särskild undervisning i svenska för intellektuella invandrare och invandrare med kvalificerad utbildning. Detta gäller framför allt undervisningen i AMS' mottagningsförläggningar för flyktingar. Liknande synpunkter framhölls även vid en utfrågning av mosaiska församlingar i Sverige.

10.1 Inledning – motiv för svenskundervisning

Genom efterkrigstidens invandring ställs det svenska utbildningsväsendet inför nya uppgifter. Invandrarna har med sina språk och den egna kulturbakgrunden berikat det svenska samhället.

En primär uppgift på utbildningsområdet är särskild undervisning i svenska och samhällsorientering för att invandrarnas anpassning till livet i Sverige skall förlöpa så smidigt som möjligt. En annan uppgift är att ge dem bättre möjligheter att komplettera tidigare utbildning och att stimulera till deltagande i den allmänna vuxenutbildningen. En tredje uppgift är åtgärder för att invandrarna skall kunna bevara kontakten med ursprungslandet och dess språk.

Som IU framhåller i avsnitt 1.3.2 ligger tonvikten i detta betänkande på förslag om utbildning i svenska och samhällsorientering. I ett senare sammanhang avser IU att ta upp frågor om yrkesutbildning för invandrare och om åtgärder för att kontakten med det egna språket och kulturbakgrunden skall kunna bevaras. IU vill här närmare utveckla motiven för en allmän undervisning i svenska för invandrare.

Bristande kunskaper i svenska och om hur det svenska samhället fungerar är ett avgörande hinder för invandrare att i enlighet med statsmakternas ställningstagande (prop. 1968:142) beredas en med befolkningen i övrigt jämbördig ställning. Risken att bli

isolerad i samhället är stor och möjligheterna till medinflytande och gemenskap små om invandrare har bristfälliga kunskaper i svenska.

IU anser att varje invandrare som mottagits i landet skall ha en reell valfrihet att stanna här eller åter resa hem eller till något annat land. Därmed tar samhället på sig ett ansvar för att invandraren ges resurser att klara sig i samhället på samma villkor som den övriga befolkningen. En invandrare får inte på grund av bristande språkkunskaper utestängas från viktig samhällsinformation eller diskrimineras på bostads- eller arbetsmarknaden. Ökade möjligheter till språklig kommunikation mellan svenskar och invandrare, liksom mellan invandrare av olika nationaliteter, kan öka förståelsen grupperna emellan och underlätta ömsesidig anpassning.

I de önskemål om åtgärder på utbildningsområdet som framförts till IU av invandrar- och minoritetsorganisationer betonas genomgående vikten av att undervisningen i svenska och samhällsorientering prioriteras.

IU anser mot denna bakgrund att särskilda åtgärder för att bereda invandrare möjlighet att lära sig svenska bör vidtas. Utgångspunkten bör vara att på olika sätt skapa motivation för en grundläggande utbildning i svenska och samhällsorientering hos invandrare. IU anser att utbildning för vuxna invandrare bör vara en rättighet och en möjlighet, men inte en skyldighet. IU kan

därför inte ansluta sig till tanken på en obligatorisk utbildning i svenska för vuxna invandrare.

Åtgärder för att ge invandrare grundläggande kunskaper i svenska utesluter inte att en omfattande service måste ges på invandrarnas egna språk, särskilt i initialskedet. I ett kommande betänkande avser IU att ta upp bl. a. frågor om information till invandrare och om tolk- och översättarservice. I sammanhanget kan även erinras om IU:s uppdrag att göra en sådan undersökning av praktiska och ekonomiska problem beträffande en nordisk språkkonvention som förutsätts i Nordiska rådets rekommendation nr 29/1966.

10.2 *Kunskaper i svenska och utbildningsbehov*

Det finns inte något underlag för mera exakta beräkningar av antalet invandrare som behöver utbildning i svenska. IU:s undersökningar ger dock viss information om kunskaper i språket och sätt att lära sig det bland invandrare som kommit till Sverige under 1960-talet. Detaljerade uppgifter från undersökningarna återfinns i bilaga 2. IU vill här kortfattat redovisa vissa beräkningar för att möjliggöra en bedömning av omfattningen av de åtgärder IU föreslår.

Bruttoinvandringen av vuxna utlänningar (16 år och äldre) var 1968 ca 25 500 och år 1970 ca 46 000. Om man räknar ifrån danska och norska medborgare samt ett beräknat antal svenskspråkiga finländare återstår ca 20 000 respektive 37 000 personer som invandrade dessa år och som kan antas behöva genomgå grundläggande utbildning i svenska.

Det årliga undervisningsbehovet för nyinvandrade utlänningar kan således skifta mycket från år till år på grund av variationerna i invandringens omfattning. Om man utgår från invandringens storlek under 1960-talet kan det årliga undervisningsbehovet uppskattas variera mellan 10 000 och 40 000 personer per år.

Om invandringsmönstret från 1960-talet

fortsätter att gälla skulle vidare undervisningsbehovet komma att växla kraftigt under olika tider av ett år med ett större antal personer som börjar utbildning under månaderna oktober–december medan belastningen under sommarmånaderna kommer att bli avsevärt mindre (jfr fig. 2.1 i kap. 2).

I bilaga 2.5.2 uppskattas antalet utländska medborgare i Sverige vid årsskiftet 1969/70 som saknar grundkunskaper i svenska till minst 60 000–70 000 personer. Det är vanskligt att söka uppskatta antalet personer i behov av undervisning i svenska vid den tidpunkt när IU:s förslag kan komma att genomföras. Detta antal kommer att vara beroende inte enbart av in- och utvandringen fram till dess utan även av effekten av den undervisning i svenska för invandrare som nu pågår.

Det är rimligt att förutsätta att kunskaperna i svenska genomsnittligt är bättre bland invandrare som är ute i arbetslivet än bland övriga invandrare. Med den ålders- och könsmissiga sammansättning av invandrarna som har varit vanlig under 1960-talet kan man anta att ca 1/5 av de vuxna utlänningar som invandrar under ett år inte kommer att förvärvsarbeta. Undervisningsbehovet genom den årliga invandringen har ovan uppskattats till mellan 10 000 och 40 000 personer. Av de vuxna utlänningar som invandrar under ett år torde således mellan ca 2 000 och ca 8 000 inte komma ut i arbetslivet.

Av de 60 000–70 000 invandrare som vid årsskiftet 1969/70 bedömts sakna grundkunskaper i svenska var uppskattningsvis från en tredjedel upp till hälften inte anställda. Man kan anta att det vid denna tidpunkt fanns totalt ca 60 000 icke anställda vuxna utländska medborgare i landet.

10.3 *Ny utbildning för invandrare: grundutbildning och fördjupad utbildning*

IU har funnit att särskild grundläggande utbildning i svenska med samhällsinformation bör erbjudas samtliga invandrare i landet som har behov därav. Den bör benämnas *grundutbildning för invandrare*

och ingå i det allmänna skolväsendet.

Målet för grundutbildningen bör vara att inom en ram av 240 timmars koncentrerad undervisning ge en första kännedom om svenskt vardagsspråk och vardagsliv. Språkundervisningen bör vara praktiskt inriktad och även innehålla inslag av samhällsorientering och arbetsmarknadsorientering.

En av utgångspunkterna vid IU:s överväganden beträffande grundutbildningens omfattning har varit Europarådets resolution av den 26.6.1968 ang. språkundervisning för migrerande arbetare, i vilken det framhålls att minst 200 timmars undervisning krävs för att kunna föra ett samtal på ett nytt språk (jfr avsnitt 3.5.1). Pedagogisk sakkunskap har mot denna bakgrund angett att ett lämpligt mått är ca 240 timmars undervisning. IU förordar också detta omfång på den föreslagna grundutbildningen. En grundutbildning av denna omfattning torde i varje fall ge ett nödvändigt minimum av svensk-kunskaper och samhällsorientering. Beroende på individuella förutsättningar och utbildningsbakgrund kommer olika invandrare att nå olika långt inom grundutbildningen. IU anser emellertid att både principiella och praktiska skäl talar för att det gemensamma målet fixeras med avseende på tiden och inte i fråga om mål för utbildningen av olika målgrupper.

Den hittills bedrivna verksamheten med svenskundervisning för invandrare visar att ju mera undervisningen förläggs till normal arbetstid desto effektivare blir den. Erfarenheterna visar även att studiemotivationen kan främjas om undervisningen bedrivs på dagtid. Erfarenheterna grundas i första hand på jämförelser mellan s. k. glesundervisning (fritidsundervisning) som bedrivs inom ramen för studieförbundens försöksverksamhet och s. k. intensivundervisning inom ramen för arbetsmarknadsutbildningen (jfr kap. 8). För dem som inte förvärsarbetar behövs erfarenhetsmässigt ofta stimulans-åtgärder.

Grundutbildningen för invandrare i arbetslivet bör därför i princip äga rum på arbetstid. Härvid förutsätts att de garanteras

skydd mot en påtaglig löneminskning under den tid de deltar i utbildningen. IU är medveten om att produktionsprocessen vid vissa företag inte alltid gör det möjligt att lägga hela utbildningen på arbetstid. I all möjlig mån bör dock så ske. När det gäller nyanlända invandrare bör detta i regel inte möta större svårigheter.

Utöver grundutbildningen bör finnas möjlighet till fördjupad utbildning för vuxna invandrare. Denna bör integreras i nu förekommande utbildningsvägar för vuxna, i första hand den kommunala vuxenutbildningen, men även i t. ex. folkhögskolornas och studieförbundens verksamhet. Invandrare med ingen eller ringa tidigare skolgång bör ges särskild fördjupad utbildning, s. k. alfabetiseringsundervisning.

I de följande avsnitten av detta kapitel redovisar IU principiella överväganden beträffande grundutbildningen och de konsekvenser som förslaget om grundutbildningen enligt IU för med sig för vissa nuvarande utbildningsanordningar för invandrare. IU:s samlade förslag beträffande grundutbildningen återfinns i kap. 11 och förslag beträffande den fördjupade utbildningen i kap. 12.

10.4 Huvudmannaskap för grundutbildningen

Utbildning för invandrare bör betraktas som en del av övrig allmän medborgarutbildning. Detta innebär att samhället bör ta på sig samma ansvar för grundutbildningen, både när det gäller utbildningens administration och kvalitet, som för övrig allmän utbildning.

Grundutbildningen för invandrare bör därför inordnas i det allmänna skolväsendet. SÖ bör bli central förvaltningsmyndighet och svara för planering, samordning och pedagogiskt utvecklingsarbete. Kommunernas skolstyrelser bör som en av sina arbetsuppgifter ha att sörja för att i kommunen bosatta vuxna invandrare erbjuds grundutbildningen.

Enligt skollagen (omtryckt 1970:1026) kan samverkan under vissa förutsättningar

ske mellan kommunerna i fråga om barn- och ungdomsutbildningen på så sätt att en elev som kyrkobokförts i en kommun kan mottas i en skola i en annan kommun. Det är av vikt att motsvarande samverkan kan ske även beträffande grundutbildningen för invandrare, om elevunderlaget i en enskild kommun är för litet eller det i annat fall är påkallat av praktiska skäl. Den kommun där invandraren är kyrkobokförd bör dock ha det primära ansvaret för att grundutbildning anordnas.

Den kostnadsfria svenskundervisning som studieförbunden för närvarande bedriver är en försöksverksamhet. Verksamheten har genom generösa statsbidragsbestämmelser utvecklats snabbt och ett stort antal invandrare har deltagit i studieförbundens cirklar. Studieförbunden har visat engagemang att hjälpa invandrare att komma över språkbarriären. Genom studieförbundens traditionella uppgifter inom folkbildningen har invandrarna fått tillfällen att komma i kontakt med olika sidor av det svenska samhället.

En fastare organisation för utbildningen i svenska och samhällsorientering för invandrare än den som finns för närvarande är emellertid enligt IU nödvändig för att undervisningen skall bli effektiv. En uppdelning av huvudmannskapet mellan flera olika studieförbund försvarar möjligheterna till en samordnad undervisning.

Det är dock angeläget att kommunerna drar nytta av studieförbundens erfarenheter av undervisning för invandrare och att kommunerna i tillämplig utsträckning anlitar lokal- och personalresurser som studieförbunden förfogar över i den nuvarande försöksverksamheten. Kommunens skolstyrelse bör emellertid ha ansvaret för att undervisningen motsvarar uppställda standardkrav.

Utöver tjänster som studieförbunden kan erbjuda kommunerna beträffande grundutbildningen för invandrare finns väsentliga uppgifter för studieförbunden när det gäller t. ex. samhällsinformation till invandrare och studieverksamhet med inriktning på invandrarnas modersmål och kulturbakgrund. I

avsnitt 12.1.3 anger IU exempel på uppgifter för studieförbunden inom den fördjupade utbildningen för invandrare.

10.5 *Kostnadsansvar för grundutbildningen*

I enlighet med vad som har föreslagits i föregående avsnitt bör ansvaret för grundutbildningens kvalitet, för lärare och läromedel, för information om och organisationen av utbildningen åvila det allmänna skolväsendet. En viktig fråga i sammanhanget är hur det ekonomiska ansvaret för de olika studiesociala anordningarna skall fördelas. Härvid är det enligt IU nödvändigt att skilja mellan sådana invandrare som innehar anställning och andra invandrare.

10.5.1 Anställda invandrare

Lagreglering av arbetsgivarens kostnadsansvar

Sverige har haft en arbetsmarknadsbetingad invandring sedan slutet av 1940-talet, då vissa företag började rekrytera arbetskraft i andra länder. Denna invandring fick en med hänsyn till de totala arbetskraftsresurserna väsentlig omfattning under 1960-talet. Under andra hälften av 1960-talet har invandringens betydelse för produktionstillväxten betonats i allt högre grad. Detta förhållande har framhållits från näringslivets sida särskilt under de senaste åren.

Det råder inget tvivel om att företag som för sin produktion är beroende av invandrare skulle vinna betydligt på att dessas kunskaper i svenska förbättras. Företagsbunden svenskundervisning för invandrare anordnas för övrigt numera av ett antal företag i Sverige. Detta gäller inte minst de företag där huvuddelen av invandrarna är anställda, nämligen större och medelstora företag. Ett skäl till att ett stort antal företag under senare tid inriktat sina ansträngningar på att förbättra introduktionen på arbetsplatsen genom bl. a. svenskundervisning torde vara önskemål om minskad omsättning av arbetskraften och stabilisering av arbetsprocessen.

Även de fackliga organisationerna har allt-
mera betonat vikten av en utbyggd introduktion på arbetsplatsen som ett medel att förbättra arbetsmiljön. Man visar på att en systematisk och omsorgsfull introduktion är viktig för trivseln på arbetsplatsen och för arbetarskyddet. Introduktionen kan även påverka produktionens effektivitet. Det bör således ligga i arbetsmarknadsparternas gemensamma intresse att bygga ut introduktionsförfarandet ytterligare när det gäller invandrare utan grundkunskaper i svenska.

Mot denna bakgrund anser IU att starka skäl talar för att företag där invandrare är anställda bör stå för en rimlig andel av kostnaderna för den grundutbildning som IU förordar. Utöver redan nämnda skäl tillkommer enligt IU även andra skäl av allmän natur för en sådan fördelning av kostnadsansvaret mellan samhälle och företag. Samhällets engagemang för att ge invandrare den särskilda service som behövs under deras första tid i landet bör generellt motsvaras av ökad omsorg om invandrarna även från företagets sida. Ett ytterligare skäl är att arbetsgivarnas direkta och indirekta kostnader för att anställa arbetare från utlandet allmänt sett torde vara mindre än för att anställa vissa andra grupper som t. ex. äldre eller handikappade personer och hemarbetande kvinnor.

Den överenskommelse om svenskundervisning för invandrare som träffats mellan SAF och LO visar att principen att arbetsgivarna bör svara för vissa kostnader i samband med undervisningen har knäsatts. Överenskommelsen innebär bl. a. att SAF-anslutna företag rekommenderas att erbjuda såväl nu som i framtiden anställda invandrare 60 timmars betald svenskundervisning (permitteringslön), varav 20 på arbetstid. Därutöver föreslås att staten svarar för premier i form av engångsbelopp till deltagare som följer sammanlagt ca 200 timmars undervisning. Överenskommelsen förutsätter således beslut av statsmakterna (jfr avsnitt 8.5). Den 1.6.1971 hade överenskommelse om svenskundervisning för invandrare i anslutning till rekommendationen slutits endast mellan SAF:s

Allmänna Grupp och Svenska Fabriksarbetareförbundet.

Med hänsyn till den vikt som IU tillmäter en effektiv lösning av frågan om svenskundervisning för invandrare måste överenskommelser som begränsar sig till innehållet i LO-SAF:s rekommendation anses vara helt otillräckliga. Arbetsgivarna bör ha ett betydligt större kostnadsansvar för de studiecensociala anordningarna i samband med den grundutbildning som IU föreslår än vad som skulle bli fallet genom ett system med överenskommelser på rekommendationens grund.

När det gäller att ta ställning till frågan i vilken form arbetsgivarnas kostnadsansvar bör realiseras har IU övervägt ett system med en särskild arbetsgivaravgift som bidrag till kostnaderna i samband med grundutbildningen. En generell arbetsgivaravgift skulle emellertid medföra att inte endast de företag som för sin produktion är direkt beroende av invandrare skulle bära de reella kostnaderna för anställningen av dem. Företag utan invandrare skulle å andra sidan kunna uppleva en arbetsgivaravgift som en orättvis ekonomisk pålaga.

En bättre lösning synes vara att lagstiftningsvägen garantera en anställd invandrare skydd mot påtaglig löneminskning under den tid han deltar i grundutbildning. En sådan lösning anknyter till tankarna bakom den berörda rekommendationen. Den medför inte heller några egentliga administrativa svårigheter för företagen. Den torde vidare utgöra det effektivaste medlet att hos invandrarna skapa den nödvändiga studiemotivationen för utbildningen.

IU har på grund härav kommit till den slutsatsen att samhället genom lagstiftning bör tillförsäkra utländska arbetstagare ett minimiskydd mot lönebortfall vid deltagande i grundutbildningen. En sådan lag bör liksom annan jämförbar lagstiftning på det arbetsrättsliga området ges tvingande karaktär. Lagen bör alltså inte kunna sättas ur spel genom avtal.

Lagstiftningen bör, som IU utvecklar längre fram i detta avsnitt, gälla endast ut-

ländska arbetstagare vars anställning här i landet börjar efter 1.1.1973.

Huvuddragen i förslag till Lag om utländsk arbetstagares rätt till lön vid deltagande i grundutbildning för invandrare

En lagstiftning av det slag som IU förordar erbjuder åtskilliga problem. Om man i lag vill garantera arbetstagaren ett skydd mot påtagligt lönebortfall vid deltagande i grundutbildning på arbetstid, inställer sig först frågan hur man skall ange den lön som arbetstagaren skall ha rätt till när han deltar i grundutbildningen. Olika alternativ är här tänkbara.

Ett alternativ är att – efter mönster av 5 § i lagen om anställningsskydd för vissa arbetstagare (prop. 1971:107) – förklara invandraren berättigad till en lön under utbildningstiden som inte får understiga det belopp som skulle ha utgått om han i stället hade haft semester och varit berättigad till semesterlön enligt lagen (1963:114) om semester. Detta alternativ är dock i detta sammanhang mindre lämpligt, eftersom det bygger på förutsättningen att arbetstagaren tjänat in rätten till semesterlön under en viss kvalifikationstid, dvs. i regel under det närmast föregående kalenderåret av arbetstagarens anställningstid hos arbetsgivaren. Ett annat alternativ vore att bestämma en viss standardsättning, t. ex. i form av fast timpenning, gemensam för alla arbetstagare som följer grundutbildningen. Detta alternativ skulle emellertid kunna leda till att en del arbetstagare får en väsentligt lägre – respektive högre – lön än de annars skulle ha uppburit. Detsamma skulle bli följden om man i stället valde en lösning som går ut på att ge arbetstagaren rätt till permitteringslön vid deltagande i grundutbildning.

Ett fjärde alternativ vore att utgå från den inom branschen eller det enskilda företaget tillämpade genomsnittslönen. Från rättvisesynpunkt kan visserligen en sådan lösning synas vara godtagbar, men spridningen av löner inom en och samma bransch eller inom

ett och samma företag kan vara stora. Obefogade löneskillnader skulle kunna uppkomma både uppåt och nedåt för de arbetstagare som följer grundutbildningen. IU vill därför inte heller välja detta alternativ som huvudregel.

Avvisar man de nu antydda alternativen, synes i praktiken återstå att välja arbetstagarens individuella inkomst till utgångspunkt för en lagregel om garanterad lön under utbildningstiden. En sådan lösning har flera fördelar. Den medför att grundutbildningen för den enskilde invandraren kan upplevas som en normal del av arbetet. Från rättvisesynpunkt är den acceptabel. För företagen innebär den inga större administrativa svårigheter.

Liknande bestämmelser om skydd mot inkomstbortfall när arbetstagare under arbetstid utför en syssla som inte i egentlig mening är att betrakta som arbete för arbetsgivarens räkning återfinns för övrigt i bl. a. 1967 års avtal mellan SAF och LO om den lokala säkerhetstjänsten (beträffande skyddsombud) och 33 § 1966 års avtal mellan SAF, LO och TCO om företagsnämnder (beträffande ledamot i företagsnämnd).

Mot denna bakgrund vill IU därför förordna en lösning som innebär att arbetstagarens individuella inkomst tas till utgångspunkt för en lagregel om garanterad lön under utbildningstiden.

I vissa fall kan det vara svårt att räkna ut den individuella lönen för den som genast eller tämligen omgående efter anställningen påbörjar grundutbildning, t. ex. vid ackordsarbete. I sådana fall bör arbetstagaren enligt IU garanteras en lön som i princip motsvarar genomsnittslönen för den yrkesgrupp vederbörande tillhör på företaget eller arbetsplatsen. I flertalet fall torde arbetsgivarna och de fackliga organisationerna genom lokala förhandlingar kunna träffa överenskommelse i denna fråga.

När det gäller det närmare innehållet i den lagstiftning som IU föreslår bör man i lagtekniskt hänseende lämpligen skilja mellan arbetstagarens rätt att erhålla ledighet för att delta i grundutbildningen och hans skydd

mot inkomstbortfall under utbildningstiden. I lagen bör sålunda först slås fast att arbetstagaren har rätt att under arbetstid delta i grundutbildningen. Denna rätt bör emellertid inte få tas i anspråk för längre tid än 240 lektionstimmar.¹ Härigenom maximeras arbetsgivarens skyldighet att ge arbetstagaren ledighet för att kunna delta i grundutbildningen. Skyldigheten bör omfatta inte bara själva lektionstiden utan också tid för nödvändiga raster. IU förutsätter vidare att arbetstagaren får erforderlig ledighet för att kunna förflytta sig till och från utbildningsplatsen.

I lagen bör herefter klargöras i vilken utsträckning arbetstagaren skall åtnjuta skydd mot lönebortfall under utbildningstiden. Enligt IU:s mening bör lagen garantera sådant skydd under hela denna tid. Huvudregeln bör därför vara att lönen för utbildningstiden inte får understiga den lön som skulle ha utgått om arbetstagaren under motsvarande tid utfört arbete för arbetsgivarens räkning. Eftersom utbildningstiden uttrycks i lektionstimmar måste emellertid en sådan regel kompletteras med en föreskrift som på ett tydligt sätt anger storleken av arbetsgivarens skyldighet att utge lön under utbildningstiden. Enligt IU är det naturligt att anknyta arbetstagarens löneanspråk till ett visst antal arbetstimmar. Löneskyddet bör lämpligen omfatta 240 arbetstimmar. En sådan garanti överensstämmer mycket nära med omfattningen av arbetsgivarens skyldighet att ge arbetstagaren ledigt för att kunna delta i grundutbildningen. I lagen bör därför anges att en lektionstimme i detta sammanhang skall räknas som en arbetstimme. Med denna omräkningsregel synes inga svårigheter behöva uppkomma att fastställa den minimala lönen som arbetstagaren har rätt till under utbildningstiden. Regeln innefattar alltså rätt till lön också för sådan tid som inte utgör lektionstid utan består av t. ex. rast mellan två lektionstimmar. Maximalt bör arbetstagaren kunna få ut lön motsvarande 240 arbetstimmar.

Den reglering av löneskyddet som IU nu förordar bör inte få ge upphov till an-

språk på övertidersättning eller dylikt. Lagen bör endast garantera en lön motsvarande den som skulle ha utgått för arbete under ordinarie arbetstid.

Särskilda problem uppkommer om utbildningen är förlagd till annan tid än arbetstid. De skäl som talar för att arbetstagaren skall ha rätt till lön när utbildningen är förlagd till arbetstid gör sig gällande även när det gäller utbildning på tid som annars skulle varit fritid (jfr avsnitt 11.3.3). Lagen bör därför ge arbetstagaren rätt till ersättning av arbetsgivaren även i sådana fall. Lagtekniskt synes detta kunna uttryckas så, att den tid under vilken arbetstagaren deltar i utbildningen även i detta fall räknas som arbetstid. Arbetstagaren bör under denna tid vara berättigad till lön enligt samma grunder som angivits tidigare.

Lagens tillämpningsområde

IU har övervägt huruvida lagen bör tillämpas på arbetstagare hos alla företag eller om en begränsning bör göras beträffande företag med endast ett fåtal anställda. För mycket små företag kan utgiften för lön under grundutbildningen komma att innebära att möjligheten till anställning för nyinvandrade arbetstagare kan minska eller helt försvinna. Möjligheterna att kontrollera att lagen efterlevs torde vidare vara begränsade när det gäller mycket små företag. Därför föreslår IU att lagen inte skall omfatta arbetstagare som är anställda hos arbetsgivare som inte regelbundet sysselsätter minst fem arbetstagare. En motsvarande gränsdragning har gjorts t. ex. i 1 § lagen om vissa åtgärder för att främja sysselsättning av äldre arbetstagare på den öppna arbetsmarknaden (prop. 1971: 107).

Det vore emellertid olyckligt om den visserligen ringa andel invandrare som inom kort tid efter ankomsten anställs i småföretag kom i en klart oförmånligare ställning i

¹ Med lektionstimme menas här en tidsenhet om 40 minuter under vilken undervisning meddelas (jfr skolstadgan 1971:235).

utbildningshänseende än anställda vid större företag. Småföretagen bör därför rekommenderas att på samma sätt som övriga företag betala lön till anställda som följer grundutbildningen. Oavsett hur stor del av grundutbildningen som invandrare vid företag med mindre än fem anställda deltar i på arbetstid bör en stimulanspremie från staten utgå för fullföljd grundutbildning. Premien bör vara av samma storlek (700 kr.) och utbetalas på samma villkor som för icke anställda invandrare (se avsnitt 10.5.2).

Vidare bör lagen enligt IU:s mening endast äga tillämpning på utländska arbetstagare som är kyrkobokförda i Sverige. IU:s motiv för att på detta sätt begränsa lagens tillämpningsområde är att utesluta arbetstagare som endast tillfälligt vistas i Sverige.

Ett ytterligare undantag från lagens tillämpningsområde bör göras beträffande arbetstagare som sysselsätts i säsong- eller feriearbete eller eljest i arbete av tillfällig natur. För IU framstår det som rimligt att en arbetsgivare inte bör åläggas att utbetala lön under grundutbildningen för arbetstagare vilkas anställning uppenbarligen är av tillfällig eller kortvarig natur.

IU har utifrån denna ståndpunkt även diskuterat möjligheten av att i lagen göra undantag för anställda med endast ett begränsat antal arbetstimmar, och där grundutbildningens 240 timmar skulle stå i disproportion till antalet arbetstimmar. IU åsyftar här exempelvis sådana anställda som är sysselsatta mindre än hälften av normal arbetstid inom branschen eller företaget, deltidsanställda med endast några timmars arbete per vecka eller anställda med arbetstiden förlagd till veckosluten m. fl. Något hinder för deltagande i grundutbildningen på annan tid än arbetstid torde i dessa fall inte föreligga. För sådana anställda hade man kunnat tillämpa det av IU föreslagna premiesystemet, varvid arbetsgivarens skyldighet att betala lön till dessa invandrare skulle fallit bort. En sådan konstruktion skulle sannolikt medfört svåra gränsdragningsproblem. IU har därför stannat för att inte föreslå något generellt undantag för deltidsanställda.

Från lagens tillämpningsområde bör slutligen undantas invandrare som har svenska, danska eller norska språket till modersmål eller som eljest uppenbarligen behärskar något av dessa språk.

Lagens ikraftträdande

Tidpunkten för lagens ikraftträdande bör sättas så, att utrymme ges för nödvändiga förberedelser både från myndigheternas, arbetsgivarnas och de fackliga organisationernas sida. IU föreslår därför att lagen träder i kraft 1.1.1973. Den bör inte gälla arbetstagare vars anställning här i riket börjar före denna dag.

IU skulle emellertid betrakta det som mycket otillfredsställande om inte nu anställda invandrare avtalsvägen tillförsäkrades samma förmåner som i framtiden anställda invandrare. IU förordar därför en snar och frivillig påbyggnad av den mellan LO och SAF träffade överenskommelsen om svenskundervisning för invandrare så att den beträffande nu anställda invandrare i princip kommer att omfatta de mål för grundutbildningen och arbetsgivarnas medverkan som IU har föreslagit. Uppgifter från IU:s intervjuundersökning i bilaga 2 tyder på att det ackumulerade behovet av undervisning i svenska bland nu anställda invandrare inte är större än att det borde finnas goda förutsättningar att inom en snar framtid träffa en överenskommelse med ett sådant innehåll. Det rör sig troligen om 30 000–40 000 personer. Utbildningen för dem kan t. ex. läggas upp efter en rullande plan.

I överensstämmelse med vad IU nu föreslagit har IU upprättat ett förslag till lag om utländsk arbetstagaras rätt att delta i grundutbildning för invandrare. Lagförslaget är jämte specialmotivering intaget i bilaga 4.

10.5.2 Icke anställda invandrare

Till de icke anställda vuxna invandrarna hör i första hand hemarbetande kvinnor. Dessa kan genom studieförbundens svenskundervisning få möjligheter till kontakt med svenskt

vardagspråk och vardagsliv. Det rika utbudet av cirklar, förlagda till olika tider på dagen, bör göra det möjligt för t. ex. denna grupp att följa svenskundervisning. I flera kommuner har barnpassning ordnats i anslutning till undervisningen. Även andra modeller har inom ramen för försöksverksamhet prövats för undervisning av vuxna familjemedlemmar till anställda invandrare (jfr avsnitten 8.3.6, 8.7 och 8.8).

Erfarenheterna från undervisning i svenska och samhällsorientering för hemarbetande invandrarkvinnor visar emellertid att det krävs särskild stimulans för att denna grupp skall följa sådan undervisning och även bli delaktig av övrig samhällsservice som kan underlätta anpassningsprocessen. Detta gäller också andra mindre grupper icke anställda invandrare som t. ex. invandrare i pensionsåldern. Många av de hemarbetande invandrarkvinnorna är ofta isolerade i hemmet på grund av svårigheter med barnpassning och kontaktsvårigheter beroende på bristande kunskaper i svenska. Bland vissa invandrargrupper kan även en patriarkalisk familjesyn verka hämmande på möjligheterna att följa svenskundervisning.

Av de studiesociala stödformer som för närvarande förekommer vid utbildning – studiehjälp, studiemedel och utbildningsbidrag – är utbildningsbidrag enligt arbetsmarknadskungörelsen den förmånligaste för mottagaren. Hemarbetande invandrarkvinnor skulle i och för sig få bättre möjligheter att bryta en isolering i hemmet och även kunna gå ut på arbetsmarknaden och fritt välja sysselsättning om ersättning enligt normerna för utbildningsbidrag generellt utgick under grundutbildningen. Med hänsyn till att ett förslag om en sådan ordning måste vägas mot andra gruppers utbildningsbehov vill IU emellertid inte förorda en sådan lösning.

Frågan om den långsiktiga utformningen av studiefinansieringen inom vuxenutbildningen övervägs för närvarande inom kommittén för studiestöd åt vuxna (SVUX). I direktiven för SVUX påpekas bl. a. att nuvarande stödformer för vuxna – med undantag av utbildningsbidragen inom ar-

betsmarknadsutbildningen – anpassats till ungdomsutbildningens stödformer (studiehjälp och studiemedel) samt att inkomstbortfallet vid heltidsstudier kan bli så stort att det för vuxna inte uppvägs av det stöd som utgår inom ungdomsutbildningen. Bl. a. mot denna bakgrund skall SVUX förutsättningslöst pröva nuvarande och nya former för finansieringen av vuxnas studier och utbildning.

I avvaktan på mera långsiktiga förslag beträffande den studiesociala finansieringen av vuxenutbildningen vill IU föreslå ett statligt premiesystem för invandrare utanför arbetslivet. Varje icke anställd invandrare som följer grundutbildningen bör tilldelas en premie som dels kan täcka kostnader i samband med grundutbildningen (t. ex. rese- och måltidskostnader), dels innebär en viss ekonomisk stimulans. I undantagsfall bör extra ersättning för onormalt stora resekostnader kunna utgå. Premien bör betalas ut av kommunens skolstyrelse. I avsnitt 11.6 lägger IU fram mera preciserade förslag beträffande premiesystemet.

10.6 *Viss nuvarande utbildning*

10.6.1 Svenskundervisning i samband med arbetsmarknadsutbildning

I avsnitt 8.4 redogörs för möjligheterna för invandrare att inom arbetsmarknadsutbildningen erhålla svenskundervisning. Svenskundervisning kan ges dels under högst två månader i samband med omskolning till ett nytt yrke, dels i undantagsfall utan samband med yrkesutbildning om bristande kunskaper i svenska bedöms vara ett avgörande hinder för arbetsplacering.

IU förutsätter att de nuvarande möjligheterna att inom arbetsmarknadsutbildningen erhålla svenskundervisning bibehålls. Den maximala längd som undervisningen i svenska inom arbetsmarknadsutbildningen kan ha svarar väl mot de mål för grundutbildningen som IU föreslår. Innehållet i den svenskundervisning som ges inom ramen för arbetsmarknadsutbildningen bör i möjli-

gaste mån anpassas till innehållet i den föreslagna grundutbildningen, så att svenskundervisningen inom ramen för arbetsmarknadsutbildningen kommer att utgöra en integrerad del av grundutbildningen för invandrare.

10.6.2 Undervisning i utvandringsländerna

I avsnitt 8.6 redovisas hittills förekommande svenskundervisning i utvandringsländer.

Det skulle naturligtvis vara en fördel om framtida invandrare redan före ankomsten genom utbildning förberetts för sin vistelse i Sverige. Detta förutsätter emellertid att utvandringen till Sverige har viss kontinuitet och att den sker i kontingenter. Så är emellertid idag fallet endast med en mycket liten del av invandringen. Merparten av invandrarna kommer oorganiserat. Ett annat skäl som talar emot reguljär utbildning i utvandringsländerna är att kommunerna med hänsyn till sin kompetens är förhindrade att bedriva utbildning utomlands. Dessa förhållanden bör emellertid inte avhålla företag som rekryterar grupper av invandrare att i samråd med myndigheter i Sverige och utvandringsländerna inleda utbildning redan före invandrarnas ankomst till Sverige. Det är självfallet en fördel om sådan utbildning i möjligaste mån anpassas till de mål för grundutbildningen i svenska som IU föreslår.

Beträffande organiserad invandring till Sverige av vissa specialistgrupper som t. ex. medicinalpersonal bör enligt IU gälla att det organ i Sverige som svarar för rekryteringen av gruppen i fråga även fullt ut bör svara för kostnaderna för utbildningen i svenska för gruppen, dvs. såväl undervisningskostnader som studiesociala kostnader. Denna typ av invandring kan inte förutsättas bli av någon större omfattning. Med hänsyn bl. a. till att dessa specialrekryterade invandrare efter en central utbildning, som utöver svenskundervisning även kan förutsättas omfatta viss kompletterande yrkesutbildning, ofta kommer att bosätta sig i olika kommuner i hela landet är det rimligt att det rekryterande organet svarar för undervisningskostnaderna.

10.6.3 Försöksverksamhet

I kap. 8 redovisas vissa försök med anordningar för undervisning i svenska och samhällsorientering som kan betraktas som komplement till studieförbundens cirklar i svenska för invandrare. Dessa försök gäller kontaktkurser för invandrarkvinnor (8.3.6), internatkurser i svenska (8.7) och studiecirklar i samhällskunskap (8.8).

IU förutsätter att det vid sidan av grundutbildningen i svenska med samhällsorientering även framöver kan finnas behov av anordningar för undervisning i svenska med samhällsorientering för invandrare genom vilka nya pedagogiska former för invandrarundervisning prövas och utvärderas. IU föreslår således att SÖ i samråd med SIV ges möjligheter att inom ramen för en försöksverksamhet utveckla olika modeller för undervisning av invandrare som kan verka som komplement till den föreslagna grundutbildningen.

10.6.4 Undervisning av flyktingar

Flyktingar och med dem jämställda utlänningar kan omhändertas på de speciella mottagningsförläggningar som drivs av arbetsmarknadsstyrelsen där de normalt erhåller en månads intensivundervisning i svenska språket. Ibland förlängs undervisningstiden till två månader. Undervisningen kan då ske antingen i eller utanför förläggningen (jfr avsnitt 8.9).

IU föreslår att den utbildning som framdeles ges på arbetsmarknadsstyrelsens mottagningsförläggningar för flyktingar inordnas i grundutbildningen för invandrare. Den vid mottagningsförläggningarna nuvarande undervisningstidens längd bör således utsträckas att generellt omfatta 240 timmar, och innehållet i undervisningen bör anpassas till innehållet i grundutbildningen i övrigt.

10.6.5 Svenska för utländska studerande

Undervisning i svenska för utländska studerande meddelas vid universiteten i Uppsala, Lund, Göteborg, Stockholm och Umeå.

Konsistorierna får uppdra åt studieförbund att handha undervisningen. I Stockholm handhas undervisningen av the Stockholm University Institute for English-Speaking Students. Undervisningen omfattar maximalt fyra kurser, vardera om 90 timmar. I avsnitt 8.11 beskrivs närmare undervisningen i svenska för utländska studerande.

Utländska studerande vid högre svenska läroanstalter kan indelas i två grupper: dels studerande som invandrat under sådana omständigheter att det klart kan förutsättas att de kommer att stanna i Sverige, dels s. k. gäststuderande.

Enligt ett av statsmakterna nyligen fattat beslut (prop. 1971:81) skall studiesocialt stöd inte utgå till utlänningar som bosatt sig här i landet huvudsakligen i syfte att skaffa sig utbildning. Utlänningar som mottagits under sådana omständigheter att det klart kan förutsättas att vederbörande kommer att stanna i Sverige bör emellertid få svenskt studiestöd på samma villkor som svenska medborgare. Till denna kategori kan hänföras flyktingar och därmed jämställda och barn under 20 år till invandrare som mottagits här för att bo och arbeta. I övriga fall bör enligt prop. 1971:81 som villkor för rätt till studiestöd gälla att personer med vederbörliga tillstånd vistats och förvärsarbetat under en sammanhängande period av minst två år.

IU föreslår mot denna bakgrund att även utländska studerande som kommit till Sverige sedan de fyllt 16 år får den grundläggande undervisningen i svenska genom grundutbildningen på samma villkor som övriga invandrare. Viss undervisning vid universiteten i svenska för utländska studerande kommer emellertid enligt IU:s bedömning att behövas även framdeles. Gäststuderande bör få möjlighet att vid universiteten få grundundervisning i svenska. Påbyggnadskurser i svenska med inriktning på olika ämnesområden är nödvändiga för de studerande som genomgått grundutbildningen. Det är enligt IU därför önskvärt att undervisningen i svenska för utländska studerande på ett fastare sätt än hittills knyts till universitetens verksamhet.

11.1 Förslag om grundutbildning

I detta avsnitt sammanfattas IU:s förslag om grundutbildning för vuxna invandrare. Hänvisning ges till de avsnitt i betänkandet där de olika förslagen utvecklas närmare.

IU föreslår att en ny utbildningsanordning inrättas med benämningen *grundutbildning för invandrare*. Grundutbildningen bör erbjudas samtliga invandrare i landet som har behov av utbildningen i fråga. Grundutbildningen bör inordnas i det allmänna skolväsendet. (10.3)

Mål

Målet för grundutbildningen bör vara att inom en ram av 240 timmars koncentrerad undervisning ge invandraren – oavsett tidigare utbildning – en första kännedom om svenskt vardagsspråk och vardagsliv. Språkundervisningen bör vara praktiskt inriktad och även innehålla inslag av samhälls- och arbetsmarknadsorientering. (10.3)

Huvudmannaskap

Kommunen bör som huvudman ha att sörja för att vuxna invandrare erbjuds grundutbildningen och svara för dess kvalitet och administration. Det är angeläget att studieförbundens personal- och lokalresurser för svenskundervisning används även i fortsätt-

ningen. (10.4).

Regional och interkommunal samverkan bör vid behov ske mellan kommunerna i fråga om grundutbildningen. (10.4)

Grundutbildningen förutsätts anordnad i samråd med samtliga berörda parter i kommunen: myndigheter, företag, fackliga organisationer, studieförbund, invandrarernas egna organisationer m. fl. Sådant samråd kan ske i de kommunala vuxenutbildningsråden. (11.3.1)

SÖ bör som central förvaltningsmyndighet få i uppdrag att svara för uppgifter som planering och samordning, lärarutbildning, läroplaner, utvecklingsarbete och information beträffande grundutbildningen. (10.4, 13)

Kostnadsfördelning

Staten förutsätts genom bidrag till kommunerna svara för vissa undervisningskostnader i samband med grundutbildningen. Staten bör vidare svara för premier till icke anställda invandrare som fullföljer grundutbildningen och till invandrare vid företag med mindre än fem anställda. (11.6, 11.7)

Arbetsgivarna rekommenderas att betala lön under grundutbildning för nu anställda invandrare. Arbetsgivare med minst fem anställda föreslås genom lag vara skyldiga att betala lön till invandrare som anställs här i landet efter 1.1. 1973 och som följer grund-

Tillträde

Alla invandrare över 16 år bör ha tillträde till utbildningen. Undantag bör dock göras för arbetstagare som sysselsätts i säsong- eller feriearbete eller eljest i arbete av tillfällig natur. Dansk-, norsk- och svensktalande invandrare bör kunna delta i grundutbildningen endast i mån av plats. Som kvalifikationsgrund för tillträde till grundutbildningen bör kyrkobokföring gälla. (11.2)

Anordnande

Undervisningen bör ordnas så snart som möjligt efter invandrarans ankomst till landet och läggas upp som intensivundervisning. För anställda bör den i princip äga rum på arbetstid. Med hänsyn till lokala förutsättningar och variationer i invandringen, liksom i produktionsprocessen, måste flexibilitet förutsättas när det gäller undervisningens förläggning i tiden. (11.3.3)

Beträffande utbildningen av de anställda invandrarna bör intimt samråd ske mellan kommunens skolstyrelse, arbetsgivare och fackliga organisationer. Där förutsättningar finns bör utbildningen förläggas till arbetsplatsen. För utbildningen av hemarbetande invandrarvinnor med småbarn bör om möjligt särskild barnpassning ordnas i anslutning till undervisningslokalerna och även andra stimulansåtgärder bör vidtas för i synnerhet denna grupp. (11.3.4, 11.3.5)

Avisering och information

Kommunernas uppgift att organisera och planera utbildningen förutsätter att de får bättre översikt över invandringen till kommunen än vad de normalt har för närvarande. Ett system för avisering om invandrare till kommunerna bör därför upprättas. Systemet bör läggas till grund för såväl central information som lokal uppsökande information om grundutbildningen. (11.4, 11.5, 13.2)

11.2 Tillträde till grundutbildningen

I föregående avsnitt presenterades sammanfattningsvis IU:s förslag om tillträde till grundutbildningen för invandrare. De avgränsningar och undantag som kortfattat angavs i sammanfattningen motiveras utförligare i detta avsnitt.

11.2.1 Kravet på kyrkobokföring

Som kvalifikationsgrund för grundutbildningen föreslår IU att kyrkobokföring skall gälla. Motivet för att kräva kyrkobokföring för tillträde till grundutbildningen är att utesluta tillfälliga besökare, turister osv.

Som påpekas i avsnitt 2.1.2 kyrkobokför sig invandrare ofta först efter en längre vistelse i Sverige. Detta kan bero på osäkerhet om avsikten att stanna i Sverige mera varaktigt men den vanligaste orsaken torde vara dålig kännedom om bestämmelserna. IU:s förslag avser alla invandrare som mera varaktigt tänker bosätta sig i landet. IU har därför övervägt att låta grundutbildningen omfatta även personer som visserligen inte har kyrkobokfört sig men uppfyller villkoren för kyrkobokföring. Att kyrkobokföring inte har skett torde dock i de aktuella fallen bero på bristande information och kontakt med myndigheterna. Om fråga om grundutbildning för en viss invandrare uppkommer, räknar IU med att, då sådan kontakt med invandraren etableras, eventuellt underlåten kyrkobokföring sker.

11.2.2 Undantag för dansk-, norsk- och svensktalande invandrare

Bland invandrarna finns personer vilkas kunskaper i svenska motsvarar eller är högre än målet för grundutbildningen. Någon grundutbildning bör i princip inte erbjudas dessa personer och deras eventuella vidareutbildning i svenska bör ske inom ramen för den ordinarie vuxenutbildningen enligt förslag i kap. 12.

Invandrare som kan svenska är framför allt finländare med svenska till modersmål.

De utgör en betydande grupp bland de finländska invandrarna i Sverige. Språkproblem för dansk- eller norsktalande invandrare som skulle motivera en samhällsinsats för deras del av den storlek som grundutbildningen utgör synes inte föreligga. IU föreslår därför att grundutbildningen i princip inte bör avse dansk- eller norsktalande invandrare eller finländska invandrare som har svenska till modersmål. Dessa invandrare bör dock få delta i undervisningen om de själva så önskar och plats finns för dem. Någon skyldighet för arbetsgivaren att betala lön till dem för studietiden bör dock inte gälla (se 10.5.1), ej heller bör någon premie utgå till sådana deltagare. Detta gäller även personer som redan följt grundutbildningen.

En del av de här aktuella invandrarna kan avgränsas på administrativ väg. Beträffande dansk- och norsktalande invandrare kan man således utgå från det formella medborgarskapet. För en avgränsning av de finländska invandrare som har svenska till modersmål måste man utgå från personens egen uppgift om sin språktillhörighet. En sådan uppgift kan lämnas t. ex. via arbetsgivaren eller personligen vid uppsökande information eller på annat sätt.

Förslaget innebär således att grundutbildningen kan komma att erbjudas invandrare som kan svenska, t. ex. genom en tidigare vistelse i Sverige. IU utgår från att personer som redan kan svenska avböjer deltagande i grundutbildningen om de erbjuds detta. Att IU trots detta föreslår att dansk- och norsktalande invandrare samt svenskspråkiga finländare skall undantas beror på att dessa grupper är så stora och enkelt kan skiljas från övriga invandrare.

11.2.3 Undantag för korttidsanställda

I princip eftersträvar IU att samtliga invandrare i Sverige utan kunskaper i svenska motsvarande dem som grundutbildningen ger erbjuds delta i denna. Från denna regel har IU dock ansett det nödvändigt att undanta vissa grupper av arbetstagar, nämligen sådana som sysselsätts i säsong- eller feriearbete

eller eljest i arbete av tillfällig natur (jfr utlänningskungörelsen (1969:136) 43 § beträffande undantag från skyldighet att inneha arbetstillstånd). Anställda i arbete av kortvarig natur som är kyrkobokförda i landet bör däremot äga rätt att delta i grundutbildningen men arbetsgivaren kan inte anses ha skyldighet att betala lön till dem under studietiden (se avsnitt 10.5.1).

11.3 Anordnande av grundutbildningen

11.3.1 Huvudmannaskap och samverkan

IU:s förslag innebär att kommunens skolstyrelse skall ha att sörja för att grundutbildning anordnas för i kommunen bosatta vuxna invandrare. Skolstyrelserna skall ha ansvaret för utbildningens administration och kvalitet.

Det är av vikt att ett intimt samråd etableras mellan de parter som berörs av grundutbildningen: kommun, arbetsgivare, fackliga organisationer, studieförbund och invandrare. Ett reguljärt samråd torde krävas för att på bästa sätt kunna utnyttja de resurser på orten som är tillgängliga för grundutbildningen.

I en del kommuner finns sedan något år särskilda vuxenutbildningsråd. Dessa bereder frågor av samordnande, planerande och informativ karaktär. En viktig uppgift för råden är samordningen av de personella resurserna och lokalresurserna. De senaste årens satsning på reformer inom vuxenutbildningen leder troligen till att sådana råd blir mera allmänt förekommande. IU föreslår att det lokala vuxenutbildningsrådet, i den mån sådant finns, får samordnande uppgifter även när det gäller grundutbildningen för invandrare.

Ett annat väsentligt samrådsorgan när det gäller grundutbildningen är de referensgrupper för invandrarfrågor som finns i några kommuner. I ett cirkulär från Svenska Kommunförbundet 4.6.1971 föreslås att sådana referensgrupper knyts direkt till kommunstyrelsen. I referensgruppen bör enligt Kommunförbundet representanter för olika kommunala förvaltningar, arbetsgivare, fackliga

organisationer, ideella föreningar och invandrare vara företrädare.

11.3.2 Gruppstorlek

Som villkor för statsbidrag till studieförbundens cirklar i svenska för invandrare gäller att grupperna måste omfatta minst fem och högst 20 deltagare (se 8.3.1).

För den kommunala vuxenutbildningen gäller att kurs får inrättas om studerandeantalet varaktigt utgör minst 12. Beträffande orter utanför gymnasieorter i det allmänna stödområdet gäller att elevantalet i kurs i kommunal vuxenutbildning skall vara lägst åtta (prop. 1971:37). Dessa bestämmelser kan i och för sig även vara lämpliga beträffande svenskundervisning för invandrare. För att emellertid kommuner med endast ett litet antal invandrare skall kunna anordna grundutbildning föreslår IU att den bör få anordnas om minst 8 elever stadigvarande kan beräknas delta i kursen. Vidare anser IU att pedagogiska skäl talar för att en undervisningsgrupp i grundutbildningen inte bör överstiga 20 deltagare. Utbildningen måste med hänsyn till deltagarnas olika bakgrund och förutsättningar delvis kunna läggas upp individuellt. IU föreslår därför att en ny kurs upprättas om studerandeantalet överstiger 20.

11.3.3 Förläggning i tiden

IU har som ett mål för grundutbildningen angett att den bör omfatta 240 timmars koncentrerad undervisning. För anställda bör den äga rum på arbetstid. Med hänsyn till lokala förutsättningar torde grundutbildningen dock inte genomgående kunna äga rum som intensivundervisning. Speciella förhållanden i vissa branscher eller på vissa företag kan föranleda modifikationer. Vid t. ex. visst skiftarbete eller deltidsarbete måste troligen en del av grundutbildningen förläggas till fritid. Bland annat av detta skäl har i den av IU föreslagna lagen om utländsk arbetstgares rätt till lön vid deltagande i grundutbildning för invandrare intagits en

bestämmelse om lön under studietid som annars skulle vara den anställdes fritid (se avsnitt 10.5.1 och bilaga 4).

Den inledande delen av grundutbildningen för anställda kan integreras med introduktionen på arbetsplatsen. De utomnordiska invandrare som kommer till Sverige genom organiserad överföring kan eventuellt följa en första del av utbildningen redan i hemlandet (jfr avsnitt 10.6.2). Vid större företag kan denna introduktion bedrivas i form av internatundervisning. En sådan längre inledande del av grundutbildningen kan följas av olika etapper som allt efter de lokala förutsättningarna och arbetsprocessens art uppdelas på arbets- respektive fritid. Hela utbildningen bör dock helst i princip förläggas till ordinarie arbetstid.

Företag som inte omfattas av den av IU föreslagna lagen (dvs. företag med mindre än fem anställda) rekommenderas att på samma sätt som övriga företag ställa arbetstid till förfogande för grundutbildningen. För en del anställda vid sådana företag kan emellertid fritidsundervisning realistiskt sett bli det enda alternativet.

För icke anställda invandrare (hemarbetande kvinnor, äldre invandrare m. fl.) bör möjligheterna att lägga upp grundutbildningen som intensivundervisning allmänt sett vara goda. En faktor som emellertid försvårar möjligheterna för skolstyrelsen att planera grundutbildningen är variationerna i invandringen under året. Som framgår av fig. 2.1 i kap. 2 är dessa variationer avsevärda. I synnerhet för kommuner med liten invandring kan svårigheterna att på ett regelmässigt sätt anordna grundutbildningen bli stora.

11.3.4 Lokaler

IU har ovan påpekat att lokalresurser som nu utnyttjas för svenskundervisning för invandrare bör kunna anlitas även i framtiden. På senare tid har studieförbunden inrättat för svenskundervisning ändamålsenliga undervisningslokaler, i allt större utsträckning med tillgång till språklaboratorier och annan teknisk utrustning. Företagen har utvecklat de

egna resurserna för internutbildning, och en del större företag har lokaler med språklaboratorier för undervisning av invandrare på företagets område. Vikten av att löpande samråd etableras mellan de kommunala organen och företagen för att i möjligaste mån förlägga grundutbildningen för anställda invandrare i anslutning till arbetet och arbetsplatsen har redan framhållits.

Behov kan emellertid finnas av lokalresurser utöver dem som studieförbund och företag kan upplåta för grundutbildningen. På vissa orter saknar studieförbundens lokaler önskvärda tekniska hjälpmedel. Sådana hjälpmedel finns emellertid allmänt i de kommunala skollokalerna. Dessa lokaler kan i vissa fall visa sig vara särskilt lämpliga med hänsyn till närhet till hemmet, möjligheterna att ordna sådan särskild barnpassning som föreslås nedan och att erbjuda av kommunen subventionerade måltider i samband med grundutbildningen. Andra lokaler som ibland kan tillfredsställa sådana och liknande önskemål är t. ex. ålderdomshem, ungdomsgårdar, bibliotek, arbetsvårdsinstitutioner, samlingslokaler m. m.

11.3.5 Social service

För många vuxna invandrare utanför arbetslivet finns hinder av olika slag för deltagande i grundutbildningen. I avsnitten 11.5 och 13.2 föreslår IU vissa informationsåtgärder i syfte att upplysa om och stimulera till deltagande i grundutbildningen och annan utbildning. En premie föreslås vidare utgå till bl. a. icke anställda invandrare som fullföljer grundutbildningen (11.6). Det krävs emellertid även särskilda sociala anordningar i direkt anslutning till grundutbildningen för att studiemotivationen skall höjas hos framför allt hemarbetande invandrarkvinnor. De anställda invandrarna kommer på olika sätt att vara i en förmånligare situation. Stimulansåtgärderna för denna grupp föreslås vara direkt knutna till arbetslivet.

IU vill därför understryka vikten av att huvudmannen och samrådsorganen för grundutbildningen i kommunerna verkar för

ökad service för icke anställda invandrare främst vad det gäller barntillsyn, resor och måltider. Målet bör enligt IU vara att utjämna regionala och lokala skillnader när det gäller grundutbildningens tillgänglighet så att ingen vuxen invandrare utanför arbetslivet utestängs från utbildningen på grund av bristfälligt utbyggd social service. SÖ och Kommunförbundet bör genom rekommendationer och information stimulera kommunens skolstyrelse att i samråd med andra kommunala organ erbjuda invandrarna särskild social service i direkt anslutning till grundutbildningen, där behov av sådan service finns.

Barntillsyn

Ett svårbemästrat problem för invandrarkvinnorna är att ordna barntillsyn under utbildningen. Detta gäller i synnerhet i kommuner med långt avstånd mellan bostad och undervisningslokal. Förutsättningarna att ordna barntillsyn i närheten av hemmet är där ofta små eftersom tillgången på platser i familjedaghem är liten eller obefintlig. Daghemsplacering är inte heller något realistiskt alternativ då daghemmen är avsedda för hel-dagsvård och kommunerna inte kan skriva in barn i daghemmen för så korta perioder som det här är fråga om. Lekskolorna tar visserligen emot barn ett lägre antal timmar men inte heller dessa torde kunna räknas som ett realistiskt alternativ.

Lösningen synes vara att ordna barntillsyn i direkt anslutning till undervisningslokalen. Barntillsynen bör enligt IU snarast vara att jämställa med den barnpassning som för närvarande förekommer på olika orter vid viss yrkesutbildning för hemmakvinnor. I verksamheten bör även invandrarkvinnorna själva växelvis kunna engageras. Redan nu finns liknande anordningar för barntillsyn i samband med vuxenutbildning. Stockholms barnavårdsnämnd ordnar t. ex. barntillsyn för barn till vuxenstuderande vid två av kommunens vuxenskolor. Den pågår måndag till torsdag. De flesta barnen vistas där två à tre timmar per dag. Avgift tas ut efter

lekskoletaxa.

IU har i avsnitt 5.5 understrukit angelägenheten av att invandrabarn, framför allt sådana med bristande kunskaper i svenska, bereds tillfälle att delta i förskoleverksamhet. IU vill i detta sammanhang hänvisa till den försöksverksamhet med kombinerad utbildning i svenska för invandrarkvinnor och deras förskolebarn som pågår på några håll och som beskrivs i avsnitt 5.3.

Resor

Grundutbildningen för icke anställda invandrare bör i möjlig mån ordnas i lokaler som ligger nära hemmet. I t. ex. landsbygdskommuner med ett mindre antal invandrare kan emellertid detta vara svårt. I den mån kollektiva trafikmedel inte räcker till bör t. ex. skolskjutsorganisationen utnyttjas eller annan kommunal färdtjänst ordnas. IU föreslår i avsnitt 11.6 att i undantagsfall onormalt höga resekostnader i samband med grundutbildning för icke anställda invandrare skall kunna ersättas efter särskild prövning. Den föreslagna premiens storlek har även bestämts med hänsyn till beräknade normalkostnader i samband med grundutbildningen. Mot denna bakgrund skulle kommunerna eventuellt kunna avgiftsbelägga en sådan särskild färdtjänst. Det är emellertid önskvärt att särskilda transporter till grundutbildningen är kostnadsfria.

Måltider

I storstadsregionerna kommer avstånden mellan undervisningslokal och bostad i regel inte att vara särskilt stora. För de invandrare som har lång resväg till undervisningslokalen kan det emellertid ställa sig besvärligt med matfrågan. Därför är det en fördel om grundutbildningen ordnas i lokaler som har matservering eller i nära anslutning därtill. Bland de exempel på lokaler för grundutbildningen som räknats upp i avsnitt 1.3.4 finns flera som har kapacitet att ta emot extra matgäster.

11.4 Avisering om invandrare till kommunerna

IU:s förslag om grundutbildning förutsätter att såväl anställda som icke anställda invandrare aktivt erbjuds delta i grundutbildningen. Samtidigt läggs på kommunernas skolstyrelser uppgiften att organisera grundutbildningen. Bägge dessa uppgifter förutsätter att de kommunala myndigheterna erhåller bättre översikt över invandringen till kommunerna än vad de nu normalt har.

Från kommunalt håll har betonats att kommunerna för närvarande inte kan planera t. ex. för bostadsförsörjningen och skolans arbete på ett tillfredsställande sätt då kommunens myndigheter inte i förväg får reda på väntad invandring. För att ge kommunerna möjlighet att styra utvecklingen har Kommunförbundet aktualiserat förslag om att kommunerna skall få påverka prövningen av arbetstillståndsansökningar.

För att möjliggöra ett effektivt erbjudande om grundutbildning till alla nyinvandrade som är i behov av sådan utbildning och underlätta kommunernas planering av utbildningen anser IU det nödvändigt att kommunerna erhåller dels uppgifter om planerad invandring till kommunen, dels individuella uppgifter om alla invandrare som har bosatt sig i kommunen eller erhållit anställning hos en arbetsgivare i kommunen. IU föreslår därför ett aviseringssystem som närmare beskrivs i det följande.

Detta system förutsätter att mera omfattande uppgifter än om hela befolkningen samlas in och lagras om i landet bosatta eller anställda utlänningar. Förslaget förutsätter således att utländska medborgare i detta hänseende behandlas på ett annat sätt än svenska medborgare. Även om IU i princip anser att sårnordningar för utlänningar i Sverige så långt möjligt bör undvikas är den föreslagna aviseringen enligt IU:s åsikt av sådant värde att den bör komma till stånd. IU förutsätter emellertid att systemet utföras på ett sådant sätt att de registrerade uppgifterna om invandrare inte kan utnyttjas för andra ändamål än de avsedda.

IU har övervägt olika aviseringmöjligheter, nämligen avisering direkt från arbetsgivarna till kommunen, avisering via folkbokföringen och avisering via det ADB-system för utlänningsärenden (det s. k. SU-systemet) som förbereds inom SIV. Systemet skall förse tillstånds- och medborgarskapsbyråerna vid SIV med beslutsunderlag liksom även med underlag för planeringen av SIV:s verksamhet. Man skall också med hjälp av systemet kunna göra vissa statistiska sammanställningar av den invandrade befolkningen. I systemet skall bl. a. registreras alla ansökningar och beslut om uppehålls- och arbetstillstånd, arbetsanmälningar m. m.

IU föreslår att en avisering som bygger på SU-systemet inleds. Som mål bör sättas att aviseringen börjar samtidigt med att SU-systemet börjar fungera, dvs. kring årsskiftet 1972/73, då även de av IU föreslagna utbildningsanordningarna förutsätts träda i funktion.

Aviseringen föreslås omfatta alla invandrade med undantag för norska och danska medborgare. En del av aviseringen måste dock av tekniska skäl begränsas till enbart utomnordiska invandrare.

IU föreslår tre slag av avisering. Förslaget innebär att vissa utomnordiska invandrare aviseras till kommunen både när arbetstillstånd erhålls och när arbetsanmälningen sker.

Avisering av beviljade arbetstillstånd

I SU-systemet skall information lagras om bl. a. alla ansökningar om arbetstillstånd. IU föreslår att avisering sker till kommunen av alla beviljade arbetstillstånd som avser anställning hos en arbetsgivare inom kommunen. Kommunen skulle därmed få kännedom om väntad invandring från icke-nordiska länder redan innan invandraren har kommit till Sverige. Genom att sådana uppgifter krävs i ansökan om arbetstillstånd kan aviseringen omfatta även t. ex. familjestorlek, om familjen väntas följa med vid invandringen etc.

Denna avisering kan endast omfatta icke-nordiska invandrare. Någon avisering i förväg

av den omfattade nordiska invandringen skulle således inte kunna ske. Detsamma gäller emellertid migrationen inom landet, såväl av svenska medborgare som här redan bosatta utlänningar. Den nordiska arbetsförmedlingen skall i princip ske på samma sätt som arbetsförmedlingen inom landet. Ett eventuellt aviseringssystem från arbetsgivarna till kommunen bör således omfatta både inflyttningen från andra delar av Sverige och från de nordiska länderna. Att föreslå ett sådant system ligger utanför IU:s arbetsuppgifter.

Arbetsanmälda utlänningar

I SU-systemet skall ingå behandlingen och lagringen av arbetsanmälningar. IU föreslår att avisering sker till bostadskommunen av alla nytillkomna arbetsanmälda utlänningar liksom av sådana utlänningar som byter bostadskommun inom ett år efter den första arbetsanmälan. Aviseringen bör inte omfatta danska och norska medborgare. Om motsvarande uppgift begärs i samband med arbetsanmälan kan aviseringen omfatta även uppgift om modersmål, om vederbörande redan har genomgått grundutbildning i svenska samt en uppgift om arbetsgivaren har mindre än fem anställda.

Alla kyrkobokförda ej arbetsanmälda utlänningar som har kyrkobokförts som invandrare eller flyttar inom landet mindre än ett år efter invandringen

IU:s förslag enligt ovan förutsätter att i SU-systemet registreras samtliga i landet kyrkobokförda utländska medborgare och statslösa och att ej arbetsanmälda utländska medborgare i systemet kan skiljas från arbetsanmälda utländska medborgare. Aviseringen avser således t. ex. hemarbetande invandrar-kvinnor.

IU:s förslag till avisering enligt de tre ovan redovisade modellerna innebär att kommunen får uppgifter om beviljade arbetstillstånd samtidigt med arbetsgivaren. Aviseringen om arbetsanmälda kan antas komma fram till

kommunen ca en vecka efter det att arbetsgivaren har gjort anmälningen. En avisering direkt från arbetsgivaren skulle således innebära en viss tidsvinst, men samtidigt medföra större arbetsbörda för arbetsgivaren och svårigheter att kontrollera att anmälningsskyldigheten fullgörs. IU föreslår inte ett generellt system som innebär direktaviseringar från enskilda arbetsgivare till kommunen, men anser att frågan bör övervägas närmare av SIV. På många orter, speciellt då sådana mindre och medelstora kommuner vars näringsliv domineras av ett eller ett par företag, kan det vara av stort värde att mycket nära kontakter utvecklas mellan dessa företag och skolstyrelsen, varvid parterna naturligtvis är oförhindrade att lokalt överenskomma om avisering.

Avisering från kyrkobokföringen kan antas komma till kommunen ca två veckor efter det att kyrkobokföring har skett för en nyinvandrad. En avisering från länsdataregistret i stället för via SIV skulle innebära att aviseringen kom ca en vecka tidigare, men ett sådant system skulle medföra ett stort antal dubbelaviseringar då folkbokföringsuppgifterna inte innehåller någon uppgift om anställningsförhållande. Även i detta fall gäller att skolstyrelserna naturligtvis är oförhindrade att använda lokala kanaler för att söka upp icke anställda invandrare för att ge ett erbjudande om grundutbildning redan innan avisering från SIV kommit.

Ett införande av ADB i SIV:s rutiner enligt det förslag till system för utlänningsärenden som beskrivits ovan skapar även möjligheter till central informationspridning som enligt IU bör prövas närmare. Det torde således vara möjligt att till rimlig kostnad t. ex. centralt sända en broschyr om invandrarers rättigheter och skyldigheter i Sverige och gällande regler för grundutbildningen för invandrare till alla arbetsgivare som för första gången anmäler att de anställt en utländsk arbetstagare. Det är också möjligt att centralt sända informationskrifter på olika språk direkt till de arbetsanmälda eller kyrkobokförda invandrarna. IU föreslår därför att SIV överväger en sådan centralt för-

medlad information via det framtida data-systemet.

11.5 Uppsökande information

11.5.1 Motiv för uppsökande information

I avsnitt 2.3.6 lämnas vissa uppgifter om de vuxna invandrarnas utbildningsbakgrund. Bland invandrare från vissa Medelhavsländer finns ett markant inslag av personer med kort skolutbildning. Mer än hälften av t. ex. de italienska kvinnorna och var tredje jugoslaviska har färre än fem utbildningsår bakom sig. Å andra sidan finns bland i synnerhet de jugoslaviska invandrarna många med avsevärt längre utbildning.

De studier som genomförts i Sverige angående de vuxenstuderandes utbildningsbakgrund visar att elevrekryteringen till vuxenutbildningen sker bland dem som redan har relativt god skolorunderbyggnad. En nyligen genomförd undersökning bland vuxenstuderande i Stockholm belyser de korttidsutbildades andel av samtliga vuxenstuderande. Under hösten 1969 hade endast ca 17 procent av de vuxenstuderande i Stockholm den gamla folkskolan bakom sig. Oron för att utbildningsklyftan vidgas mellan den äldre och yngre generationen finns omvitnad på flera håll, senast i den av fackföreningsrörelsen framlagda rapporten *Vuxenutbildning – 70 (LOVUX 2)*. Inom den s. k. FÖVUX-kommittén utreds bl. a. frågan om en särskild uppsökande verksamhet för att nå korttidsutbildade.

De vuxna invandrarna kan – så länge de inte har lärt sig svenska – sägas befinna sig i en svårare situation därför att de i stort sett är utestängda från såväl kommunal som annan vuxenutbildning. Troligen är de bättre utbildade invandrarna betydligt starkare motiverade för svenskstudier än de med låg utbildning. Vuxna icke anställda invandrare – i första hand hemmakvinnor – saknar dessutom den stimulans till utbildning i svenska som en anställning ofta innebär.

Mot denna bakgrund anser IU att det med

det föreslagna aviseringssystemet som grund bör inledas en systematisk uppsökande informationsverksamhet bland vuxna invandrare i syfte att stimulera till utbildning av olika slag, främst grundutbildningen för invandrare. Målet bör vara att genom en personlig kontakt ge invandraren erbjudande om grundutbildning så att informationen verkligen förstås av mottagaren. Innehållet i den uppsökande informationen bör inriktas på information om tid och plats för grundutbildningen och om studiesociala villkor, men även information om andra utbildningsmöjligheter. Många invandrare måste hjälpas över motståndet att sätta sig på skolbänken igen och ges ett ökat självförtroende så att de kan följa undervisningen. För invandrare med ingen eller ringa skolgång är den uppsökande informationen av särskild vikt.

11.5.2 Organisation av den uppsökande informationen

Den uppsökande informationen i samband med grundutbildningen kan organiseras på olika sätt i olika kommuner. Det bör stå kommunerna fritt att välja de organisatoriska och administrativa lösningar som passar bäst i varje särskilt fall.

Lokala informationscentraler för invandrare finns på ett trettiotal orter. Om en sådan invandrarbyrå finns etablerad i en kommun kan det t. ex. vara lämpligt att ge denna ansvaret för den uppsökande informationen. Sociala centralnämnder finns nu i ca 60 procent av landets kommuner. Om den sociala centralnämnden har byggt upp en effektiv organisation och administration för socialt uppsökande verksamhet kan även den utnyttjas för information om grundutbildningen i samråd med skolstyrelsen. Skolstyrelsen bör även kunna vara huvudman för den uppsökande informationen. Den uppsökande informationen om grundutbildningen bör emellertid inte innehållsmässigt kopplas till socialvårdens uppsökande verksamhet, som bl. a. syftar till att utröna en persons behov av social service.

Kommunförbundets nämnda cirkulär

innehåller även förslag om en till kommunstyrelsen knuten referensgrupp i invandrarfrågor. Inom denna referensgrupp skulle t. ex. frågor om huvudmannaskap för uppsökande information i samband med grundutbildningen kunna diskuteras.

Det är av vikt att personer som känner invandrarernas bakgrund och talar deras språk förmedlar erbjudandet om grundutbildningen. I den uppsökande informationen bör därför i första hand användas tolkar och andra två- eller flerspråkiga personer med kunskaper i invandrarpråk. För den personal som rekryteras till kommunernas uppsökande information om grundutbildning torde särskild introduktion bli erforderlig. Kurser för denna personal kunde anordnas t. ex. av SIV och Kommunförbundet.

11.6 Premiesystemet

IU har i avsnitt 10.5.2 framhållit att det krävs särskild stimulans för att hemarbetande invandrankvinnor och andra vuxna invandrare utanför arbetslivet skall följa undervisning i svenska och bli delaktiga av övrig samhällsservice som kan underlätta anpassningsprocessen. Därför föreslår IU ett särskilt statligt premiesystem för icke anställda invandrare som följer grundutbildningen. Enligt förslag i avsnitt 10.5.1 bör även invandrare som från 1.1.1973 anställs vid företag med mindre än fem anställda omfattas av detta premiesystem.

Premien bör betalas ut av skolstyrelsen. Som villkor för premien bör gälla att grundutbildningen fullföljts och att man närvarit minst 200 lektionstimmar. Grundutbildningen bör inte få utsträckas över en längre tid än ett år. Skolstyrelserna bör kunna rekvirera förskottade premier från SÖ, i likhet med t. ex. socialnämndernas rekvistion hos socialstyrelsen av kostnader för ersättning för socialhjälp till flyktingar m. fl.

De icke anställda invandrare som deltar i grundutbildningen måste förutsättas ha sin försörjning tryggad, varför premien inte får betraktas som ett bidrag för levnadsomkostnaderna i allmänhet. Premien bör därför vara

generell och skattefri. Den bör vara lika stor för alla oberoende av vederbörandes inkomster. Om de geografiska förhållandena i en viss kommun, exempelvis i glesbygd, leder till att en deltagare får väsentligt högre resekostnader än övriga deltagare skall skolstyrelsen i undantagsfall, utöver den generella premien, efter särskild prövning kunna ersätta dessa extra utgifter.

Den generella premien skall således tjäna flera syften. Dels skall den vara ersättning för en del av de faktiska kostnader som deltagande i grundutbildningen för med sig (t. ex. resor), dels vara en stimulans för vederbörande att fullfölja utbildningen. Barntillsynen förutsätts i första hand ordnas av kommunen i omedelbar anslutning till utbildningen, varför kostnader för barntillsyn under utbildningen endast torde förekomma i vissa fall.

IU anser mot denna bakgrund att premiens totala storlek bör vara 700 kronor. Enligt IU:s beräkningar kan den totala årliga kostnaden för premierna uppskattas till ca 3,5 milj. kr.

I nedanstående tablå anges schematiskt utgående statsbidrag till det kommunala skolväsendet för olika ändamål.

	Grundskolor	Gymnasiala skolor	Gymnasial vuxenutbildning
1. Lärare och skolledare: Avlöningsförmåner Socialförsäkringsavgifter	95 % 100 %	100 % 100 %	100 % 100 %
2. Pedagogisk stödpersonal (bibliotekspersonal, skrivpersonal och institutions- tekniker)		Schablonbe- lopp (t. ex. 3 000 kr.) per klass	
3. Elevvårdspersonal (psykologer, kuratorer, läkare och sjuksköterskor)	—	—	—
4. Vaktmästar- och ekonomipersonal	—	—	—
5. Vissa elevförmåner (skolböcker, skolmåltider, skolskjutsar och rabatter på buss/spårväg/tåg)	—	—	—
6. Investeringar i byggnader	Ca 35 %	Ca 35 %	Ca 35 %
7. Investeringar i utrustning och undervisningsmaterial	Obetydligt bidrag	Visst mindre bidrag	Visst mindre bidrag
8. Löpande fastighetskostnader (drift, underhåll m. m.)	—	—	—
9. Förbrukningsmaterial	—	—	—

11.7 Kostnadsfördelning stat-kommun

11.7.1 Nuvarande statsbidragsbestämmelser

Under budgetåret 1970/71 uppgår de samlade kostnaderna för utbildningsväsendet inom SÖ:s verksamhetsområde till ca 8,6 miljarder kr., varav 5,2 miljarder kr. belastar staten och 3,4 miljarder kr. kommunerna. Det statliga stödet till det kommunala utbildningsväsendet omfattar i första hand statsbidrag till lärarlöner med 95–100 procent. Kommunerna får vidare 35 procent av kostnaderna för byggnadsinvesteringar i statsbidrag. Grundtanken bakom statsbidragen är att man skall kunna garantera varje medborgare rätt till likvärdig utbildning oberoende av bostadsort eller kommunens ekonomiska bärkraft.

11.7.2 IU:s överväganden

IU:s förslag innebär att kommunen bör bli huvudman för grundutbildningen och att kommunen skall ha att sörja för att vuxna invandrare erbjuds utbildningen.

Enligt sina direktiv skall IU inte pröva frågor om kostnadsfördelning mellan stat och kommun. För att kommunerna inte skall uppleva grundutbildningen i svenska och samhällsorientering som en ekonomisk börda bör statsbidraget enligt IU vara så utformat att det stimulerar kommunerna att anordna utbildningen. Den nuvarande kostnadsfördelningen mellan stat och kommun när det gäller gymnasial vuxenutbildning förefaller IU vara en lämplig modell för kostnadsfördelning även när det gäller kostnaderna för grundutbildningen för vuxna invandrare.

I bilaga 3.1 återfinns IU:s kostnadsberäkningar beträffande grundutbildningen.

12.1 Fördjupad utbildning inom vuxenutbildningen

Ett första mål för insatser på utbildningsområdet för vuxna invandrare bör vara att eliminera de utbildningshandikapp som försvårar invandrarnas möjligheter att tillgodogöra sig utbudet av vuxenundervisning och som kan avskärma invandraren från viktig samhällsinformation och medinflytande. Mot denna bakgrund har IU ovan föreslagit en grundutbildning på 240 timmar i svenska och samhällsorientering för alla invandrare som är i behov av sådan utbildning. Ett andra mål är att dels genom systematisk information om olika tillgängliga utbildningsvägar för vuxna, dels genom nya inslag i den allmänna vuxenutbildningen söka underlätta möjligheterna för invandrare att få en bättre utbildningsstandard.

I avsnitt 11.5 har IU föreslagit en särskild uppsökande information om olika utbildningsmöjligheter för vuxna invandrare. De motiv för en uppsökande information som IU där redovisar utgår inte endast från önskvärdenheten av att invandrarna nås med en direkt information om grundutbildningen utan även om andra utbildningsvägar för vuxna invandrare som t. ex. undervisning för invandrare med ingen eller ringa skolgång eller den kommunala vuxenutbildningen.

Det finns behov av kompletterande inslag i de nuvarande utbildningsvägarna för vuxna som bättre än för närvarande svarar mot

invandrarnas särskilda behov. Detta gäller i synnerhet undervisning i svenska och samhällsorientering. IU vill i de följande avsnitten översiktligt ange vissa befintliga utbildningsanordningar som kan utnyttjas för en fördjupad utbildning för invandrare.

12.1.1 Kommunal och statlig vuxenutbildning

Inom den kommunala vuxenutbildningen anordnas undervisning enligt läroplanerna för grundskolans högstadium, fackskolan och gymnasiet (ämneskurser) och yrkesskolan (yrkesskolkurser). Den kommunala vuxenutbildningen får dessutom omfatta särskilda yrkesskolkurser och yrkesskolkurser i form av studiecirklar. Utbildningen anordnas huvudsakligen som deltidsundervisning. Eleven kan vad gäller ämneskurser välja att antingen läsa enstaka ämnen eller för fullständig kompetens i den aktuella skolformen. Undervisningen är organiserad som koncentrationsläsning, vilket innebär att eleven vanligtvis läser ett eller två-tre ämnen samtidigt.

Den statliga vuxenutbildningen har mera begränsad omfattning än den kommunala. Vid de statliga skolorna för vuxna i Norrköping och Härnösand meddelas utbildning enligt läroplanerna för grundskolans högstadium, fackskola och gymnasium. Undervisningen är en kombination av brevkolestudier och undervisning vid respektive skola

med s. k. varvad undervisning.

Inom den kommunala vuxenutbildningen bör inrymmas sådan kompletterande utbildning — i första hand i svenska — som invandrare behöver för att kunna följa den statliga och kommunala vuxenutbildningen i övrigt. Utbildningen inom den kommunala och statliga gymnasiala vuxenutbildningen, som motsvarar utbildning enligt läroplanen för grundskolans högstadium, bygger i stort sett på den kunskapsnivå som den tidigare sex- respektive sjuåriga obligatoriska skolan gav. Invandrare som fått en mera omfattande utbildning i hemlandet kan börja på en högre nivå inom vuxenutbildningen medan andra måste börja från grunden.

Med hänsyn till invandrarnas olika utbildningsbakgrund måste utbildningen till en början utformas individuellt för att förekommande kunskapsluckor skall fyllas ut. Motsvarande torde gälla även i fråga om vuxenutbildning för den inhemska befolkningen och därför inte innebära problem av en ny typ.

I fråga om den fördjupade utbildningen i svenska för invandrare inom den statliga och kommunala vuxenutbildningen bör den kunskapsnivå som nås i grundutbildningen för invandrare kunna vara en utgångspunkt för läroplanen. Läroplanerna i svenska bör enligt IU först leda till en kompetens motsvarande vad grundskolans mellanstadium ger och sedan via en nivå motsvarande grundskolans högstadium till en nivå motsvarande den som gymnasiala skolformer ger.

En särskilt upplagd undervisning i svenska för invandrare inom den statliga och kommunala vuxenutbildningen är således enligt IU angelägen. Därigenom skulle invandrare få bättre möjligheter än hittills att följa individuellt anpassad fortsatt svenskundervisning.

12.1.2 Folkhögskolor

Statsbidrag utgår till 105 folkhögskolor och till ett tiotal filialer till dessa. Dessa folkhögskolor kan med hänsyn till huvudmannskapet indelas i tre grupper, landstingskolor, stödföreningskolor och rörelseskolor. Stöd-

föreningskolorna får vanligen betydande landstingsbidrag och landstingen är representerade i skolornas styrelser. Rörelseskolorna utgör ingen homogen grupp. Den folkrörelse som är huvudman är starkt representerad i dessa skolors styrelser. Det är dock vanligt att plats i styrelsen ges åt representant för landstinget och för den kommun där folkhögskolan är belägen.

Målet för folkhögskolans verksamhet är att meddela allmän medborgerlig utbildning, ofta med inriktning mot ett visst intresseområde. Under senare år har en ökande andel av folkhögskolans elever sökt sig dit för att få vidareutbildning av allmänt slag som en grund för fortsatt utbildning. Några folkhögskolor har speciallinjer som i vissa fall ger direkt yrkesutbildning.

För folkhögskolorna finns ingen centralt fastställd läroplan. Varje skola får inom de gränser som folkhögskolestadgan anger själv utforma sitt program. Vissa obligatoriska ämnen är föreskrivna i endast den första årskursen. Det bör därför finnas stora möjligheter att i folkhögskolornas utbildning lägga in kurser som direkt tar sikte på invandrarnas utbildningsbehov. Möjligheterna att lägga upp specialkurser för invandrare borde vara stora.

Internatformen ger goda möjligheter till kontakter mellan eleverna och med lärare. De försök med internatkurser för invandrare på folkhögskolor som under senare år pågått på finsk-svenska utbildningsrådets och SIV:s initiativ (se avsnitt 8.7) har visat sig vara särskilt lyckade just med hänsyn till dessa kontakter och till internatmiljön. Folkhögskolekurser kan därför vara mycket lämpliga för invandrare som under en längre tid vill fördjupa sin utbildning och knyta nya kontakter. Vid många folkhögskolor är man också intresserad av att bereda fler invandrare möjlighet att delta i undervisningen.

12.1.3 Studieförbund

IU framhåller i avsnitt 10.4 att det är angeläget att kommunerna drar nytta av studieförbundens erfarenheter av undervisning av in-

vandrare och att kommunerna anlitar personal- och lokalresurser som studieförbunden förfogar över i den nuvarande försöksverksamheten med svenskundervisning.

För studieförbunden finns därutöver väsentliga uppgifter när det gäller den fortsatta introduktionen av invandrarna i samhället. Studieförbunden kan t. ex. lägga upp kurser i fackbetonad svenska inom ramen för den fördjupade invandrarutbildningen. De kan vidare på bred basis ordna cirklar för invandrare; särskilt samhälls- och arbetslivsorientering i samarbete med företag, fackliga organisationer m. fl.

En annan uppgift för studieförbunden är insatser för att vidmakthålla och utveckla invandrarernas kulturella bakgrund och kunskaperna i modersmålet. Studieförbunden kan även göra en insats t. ex. när det gäller att informera allmänheten om invandrarna, deras bakgrund och ursprungsländer.

12.1.4 Kurser i radio och TV

I avsnitt 8.12 redovisas hittills förekommande utbildning för invandrare i radio och TV. Verksamheten omfattar såväl undervisning i svenska som samhälls- och arbetslivsorientering.

Programverksamheten för invandrare i radio och TV har utvecklats positivt under de senaste åren. Den bör enligt IU betraktas som en reguljär del av Sveriges Radios verksamhet. Invandrarna är en av Sveriges Radios konsumentgrupper och särskilda program för dem bör enligt IU på vanligt sätt finansieras över Sveriges Radios budget, inte via särskilda statsmedel.

När det gäller den fördjupade utbildningen för invandrare finns stora uppgifter för etermedia inte minst på samhällsorienteringens område. Kurser i svenska som radio och TV sänder bör även byggas ut ytterligare. Det är önskvärt att radion löpande sänder grundkurser i svenska för invandrare.

12.1.5 Övrig vuxenutbildning

IU har i avsnitt 10.6.1 föreslagit att de nuvarande möjligheterna att få grundutbild-

ning i svenska i samband med omskolning till ett nytt yrke bibehålls. Inom *arbetsmarknadsutbildningen* torde emellertid möjligheterna att lägga in fördjupad utbildning för invandrare av allmänbildande karaktär eller i form av påbyggnadskurser i svenska vara begränsade.

IU förutsätter att *korrespondensinstitutet* vid uppläggningsen av sina utbildningsprogram skall beakta behov av kompletterande utbildning för invandrare. De som fått sådan kompletterande utbildning får större möjligheter att bli konsumenter av det övriga utbildningsutbudet hos instituten. Institutens kursinformation bör inriktas även på invandrare.

Det är önskvärt att det inom *personalutbildningen* ges möjligheter för invandrare att få specialkunskaper i svenska. Det bör ligga i arbetsgivarens intresse att de anställda invandrarna fördjupar sina kunskaper i den specialterminologi som används på arbetsplatsen. Kurser i specialterminologi kan ordnas i samarbete med studieförbund.

På motsvarande sätt bör det inom *löntagarorganisationernas utbildning* även förekomma kurser i facklig terminologi för invandrare. Vissa löntagarorganisationer har under senare år ordnat särskilda kurser för invandrare med inriktning på facklig information och arbetsmarknadsorientering. Det är önskvärt att denna verksamhet ytterligare byggs ut.

12.2 Utbildning för invandrade analfabeter

12.2.1 Analfabeter bland invandrarna

I några av de länder varifrån invandring skett till Sverige är analfabetismen enligt tillgängliga statistiska uppgifter vanlig. För Turkiet anges således att 61,9 procent av den vuxna befolkningen (15 år och över) var analfabeter år 1960, i Grekland anges 19,6 procent och i Jugoslavien 23,5 procent för 1961 och samma åldersgrupp. Från dessa uppgifter kan dock inga slutsatser dras om förekomsten av analfabetism bland invandrarna i Sverige. Utbildningssituationen i utvandringsländerna

har förändrats. Analfabeterna i dessa länder återfinns bland äldre personer medan invandrarna i Sverige är övervägande unga. I t. ex. Jugoslavien är analfabetismen också regionalt begränsad och de jugoslaviska invandrarna i Sverige har till större delen kommit från delar av landet med utvecklat skolväsende.

Som framgår av IU:s intervjundersökning (se avsnitt 2.3.6 och bilaga 2) finns bland de italienska och jugoslaviska invandrarna personer med begränsad skolgång, medan grupperna i gemen inte kan betecknas som dåligt utbildade i jämförelse med den svenska totalbefolkningen. Samma förhållande synes råda för andra invandrargrupper, t. ex. grekerna. Som framgår av bilaga 2 är det också de mindre utbildade äldre invandrarna med ett stort inslag av kvinnor som har de sämsta kunskaperna i svenska. I denna grupp återfinns förmodligen också till stor del analfabeterna bland invandrarna. Intervjuundersökningen kan dock inte läggas till grund för någon uppskattning av gruppens storlek.

Det finns analfabeter bland de zigenare som har kommit till Sverige. De finska zigenarna kan i allmänhet läsa och skriva medan zigenarna från Centraleuropa ofta är analfabeter. Expertgruppen för vissa zigenarfrågor har kartlagt denna grupp (jfr 1.3.1). Antalet utomnordiska zigenare som bedömdes vara analfabeter uppskattades 1971 till ca 130.

I avsnitt 8.10 beskrivs den nuvarande särskilda undervisningen för invandrare med ingen eller ringa skolgång. Denna undervisning är avsedd för analfabeter. Som analfabeter räknar SÖ personer som har en föregående skolgång om högst fyra år. Att en person har fått högst fyra års skolgång innebär naturligtvis inte att han nödvändigtvis måste vara analfabet i den bemärkelsen att han inte kan läsa och skriva. Det förefaller däremot troligt att analfabeterna framför allt är att finna bland personer med en sådan bristande skolgång. Bedömningen av om en viss person är analfabet eller ej kan således inte göras beroende av personens formella skolgång utan måste utgå från vederbörandes läs- och skrivkunnighet såsom den framstår t. ex. under grundutbildningen för invandrare, i ar-

betslivet etc. IU anser dock i likhet med SÖ att gruppen personer med högst fyra års skolgång i planeringen kan betraktas som en målgrupp för särskilda utbildningsåtgärder.

IU anser sig inte med någorlunda säkerhet kunna uppskatta antalet analfabeter, eller personer med så ringa skolutbildning att särskild alfabetiseringsundervisning är motiverad. IU beräknar antalet analfabeter bland invandrarna till några tusen och räknar med att högst ca 300 personer per år kan komma att påbörja den av IU föreslagna alfabetiseringsundervisningen.

12.2.2 Förslag om alfabetiseringsundervisning

Analfabetism är ett avgörande hinder för invandrare att få varaktig anställning på den öppna arbetsmarknaden. Merparten kan varken förstå eller tala svenska. Kunskaperna i det egna modersmålet är små. För att dessa invandrare någonsin skall kunna göra sig gällande på en alltmer specialiserad arbetsmarknad krävs att de får särskild utbildning. Erfarenheten visar att analfabeterna ofta friställs och att det är mycket svårt att omskola dem utan en längre elementär utbildning.

Den alfabetiseringsundervisning som beskrivs i avsnitt 8.10 har hittills varit av ringa omfattning. Undervisning har förekommit bl. a. i Stockholm, Göteborg, Malmö och Norrköping. Bristen på specialutbildade lärare samt lämpligt studiematerial är kännbar. Medel för en uppsökande information saknas. Alfabetiseringsundervisningen upplevs av flera kommuner som ett svårt problem. De största svårigheterna är att nå analfabeterna, att skapa studiemotivation och att lösa studiefinansieringen.

Den utbildning det här gäller är mycket krävande och det torde därför inte vara realistiskt att förlägga den till fritid. Varken utbildningsbidrag eller studiehjälp kan för närvarande utgå. Socialhjälp, som ersätts av statsmedel, kan utgå för personer med flyktingstatus. För övriga går studiefinansieringen i dag inte att ordna annat än med

socialhjälp, som inte torde ersättas av statsmedel.

IU föreslår mot denna bakgrund en särskild anordning för utbildning av invandrade analfabeter. I de följande avsnitten utvecklar IU sina förslag beträffande utbildningen för analfabeter. Denna utbildning benämns i fortsättningen *alfabetiseringsundervisningen*. Med hänsyn till att kunskaperna är begränsade om analfabetismens utbredning bland invandrare i Sverige och till den relativt ringa erfarenhet man här har av alfabetiseringsundervisning bör den av IU föreslagna undervisningen läggas upp som försöksverksamhet med möjligheter till en systematisk utvärdering och metodutveckling. Forskning om analfabaternas sociala och psykologiska situation bör även ingå i försöksverksamheten.

IU förutsätter att den möjlighet kommunerna för närvarande har att ge undervisning för invandrare med ingen eller ringa skolgång bibehålls vid sidan om den av IU här föreslagna alfabetiseringsundervisningen.

12.2.3 Uppläggning

Som kvalifikationsgrund för tillträde till alfabetiseringsundervisningen bör läggas kyrkobokföring och därutöver för icke-nordiska invandrare uppehållstillstånd.

Den av IU i kap. 11 föreslagna grundutbildningen för invandrare är avsedd för alla invandrare som har behov av utbildningen i fråga. Detta gäller även invandrare med ingen eller ringa skolgång. Den uppsökande information som föreslås i avsnitt 11.5 kan bli av väsentlig betydelse inte minst när det gäller att få kontakt med invandrade analfabeter.

I alfabetiseringsundervisningen bör som en inledande del ingå utbildning motsvarande grundutbildningen för invandrare. Därigenom kan deltagarna ges ett undervisningsspråk som kan användas i den fortsatta alfabetiseringsundervisningen. Den metodik som hittills använts vid sådan undervisning överensstämmer huvudsakligen med metoden för grundskolans lägstadium. För läs- och skrivinläringen har befintligt lägstadiematerial utnyttjats. Studiematerialet i alfabe-

tiseringsundervisningen bör emellertid utformas med utgångspunkt från vuxna invandrades erfarenhet och vardagsituation.

Det vore i och för sig önskvärt om läs- och skrivinläringen kunde ske på modersmålet. Unesco förordar i sitt program för "Fundamental Education" att alfabetiseringsundervisning sker i ett tvåfasssystem, där alfabetiseringen sker på modersmålet och vidare utbildning på landets officiella språk. Ett sådant system skulle medföra stora praktiska svårigheter om det generellt tillämpades i Sverige. Analfabeterna i Sverige representerar troligen minst ett trettiotal språkgrupper. Svårigheten att finna lärare som behärskar dessa språk är uppenbar och bristen på läromedel är mycket stor. Till detta kommer att några av de aktuella språken saknar skriftspråk. IU vill emellertid inte utesluta möjligheten av att i en särskild utbildning för invandrade analfabeter anordna inledande läs- och skrivundervisning på modersmålet åtminstone för de större språkgrupperna, om så är praktiskt möjligt. I flertalet fall blir emellertid antagligen läs- och skrivinläring på svenska en praktisk nödvändighet.

Liksom den nuvarande särskilda utbildningen för analfabeter bör alfabetiseringsundervisningen enligt IU även i fortsättningen omfatta svenska, matematik och samhällsorientering. I sistnämnda ämne bör ingå inslag av historia, samhällskunskap och geografi. Därutöver bör alfabetiseringsundervisningen omfatta arbetslivsorientering och viss yrkesorientering med yrkesträning. Vidare bör utbildningen omfatta inslag av naturkunskap.

När det gäller den totala omfattningen av alfabetiseringsundervisningen måste denna utgöra en kompromiss mellan angelägenheten att utbildningen inte blir alltför tidskrävande och att den blir ingående. En lämplig sådan kompromiss synes enligt IU en tvåårig undervisning vara med 30 undervisningstimmar per vecka under 48 veckor per år (totalt 2 880 undervisningstimmar).

12.2.4 Huvudmannskap

Med hänsyn till att den föreslagna utbildningen för invandrade analfabeter är av speciell karaktär och till önskemålet om enhetlighet i utbildningen bör ansvaret för hela alfabetiseringsundervisningen enligt IU åvila staten. SÖ och AMS bör få i uppdrag att anordna undervisningen.

Undervisningen bör kunna anordnas på SÖ:s och AMS' utbildningscentra för arbetsmarknadsutbildning. I den mån utbildningscenter inte finns på deltagarens bostadsort bör filialer till dessa utbildningscentra kunna upprättas på orter där ett tillräckligt antal deltagare bor. I möjligaste mån bör således deltagarna i undervisningen kunna bo kvar i sina bostäder. För dem som så önskar kan emellertid inackordering ordnas på utbildningscentra. Sådana finns nu på ett femtiotal orter. Utbildningsorterna i Svealand och Götaland kan sägas ligga väl till i förhållande till spridningen inom landet av invandrare bland vilka analfabeter främst är att finna.

12.2.5 Studiesocialt stöd

Stöd från arbetsgivarna kan inte påräknas till invandrare som deltar i alfabetiseringsundervisningen och samhället bör därför svara för de studiesociala kostnaderna. Det måste härvid bli fråga om ett verksamt stöd till levnadsomkostnaderna, då något inkomstgivande arbete inte kan utövas under undervisningen. Inte heller under ferietiden om fyra veckor per år torde deltagarna kunna påräkna någon inkomst. Studiestöd bör därför utgå även under ferierna.

Av de stödformer som för närvarande förekommer vid utbildning – studiehjälp, studiemedel och utbildningsbidrag enligt arbetsmarknadskungörelsen – är utbildningsbidraget den förmånligaste för mottagaren. Detta bidrag, som är inkomstprövat, utgörs av grundbidrag, hyresbidrag, familjetillägg och särskilt bidrag. I bilaga 3.2 anges utbildningsbidragets storlek.

Som IU påpekat i avsnitt 10.5.2 utreds frågan om den långsiktiga utformningen av

studiefinansieringen inom vuxenutbildningen genom den s. k. SVUX-kommittén. Studiefinansieringen av den av IU föreslagna alfabetiseringsundervisningen måste emellertid få en omedelbar och provisorisk lösning.

Utbildningsbidrag är förbehållet dem som deltar i arbetsmarknadsutbildning. Detta bör emellertid inte hindra att ett stöd med utbildningsbidrag som förebild införs för deltagare i alfabetiseringsundervisningen till dess denna fråga fått sin långsiktiga lösning. IU förordar därför att bidrag motsvarande utbildningsbidrag utgår till deltagare i alfabetiseringsundervisningen.

I bilaga 3.2 redovisar IU kostnadsberäkningar för alfabetiseringsundervisningen.

13.1 Central planering och samordning

IU har föreslagit att SÖ blir central förvaltningsmyndighet för grundutbildningen (10.4), den fördjupade utbildningen i svenska för invandrare inom den kommunala och statliga vuxenutbildningen (12.1.1) och alfabetiseringsundervisningen (12.2.4). SÖ bör således svara för samordning, planering och pedagogiskt utvecklingsarbete beträffande utbildning av vuxna invandrare.

Samordnings- och planeringsfunktionerna för utbildning av såväl vuxna invandrare som skolpliktiga invandrarbarn och invandrarungdom bör enligt IU förstärkas inom ramen för SÖ:s organisation så att en integrerad behandling av de aktuella frågorna kan underlättas. Därigenom kan resurser skapas för en löpande bevakning av behövliga insatser och för en bedömning av olika åtgärders angelägenhetsgrad.

Det är av vikt att ett reguljärt samråd etableras mellan SÖ och andra centrala myndigheter och organisationer som handlägger frågor om utbildning för vuxna invandrare, i första hand SIV, AMS, UKÄ, Svenska Kommunförbundet, SAF och LO. Vissa befintliga samrådsorgan mellan AMS och SÖ, och SIV:s expertgrupp, kan utnyttjas i detta sammanhang men även andra former för institutionaliserat samråd kan utvecklas.

Samråd i frågor om utbildning för invandrare bör även förekomma med invandrar- och minoritetsorganisationerna.

SIV bör som för närvarande endast ha begränsade uppgifter när det gäller frågor om utbildning för invandrare. Uppgiften att hos fackmyndigheterna och organisationerna aktualisera behov av kompletterande åtgärder är här väsentlig. SIV bör även i samråd med SÖ på projektbasis kunna medverka i framför allt informationen om utbildning för invandrare och i frågor om grundutbildning för anställda invandrare.

AMS bör som nu tillsammans med SÖ anordna svenskundervisning i samband med arbetsmarknadsutbildning (10.6.1) och medverka i den av IU föreslagna alfabetiseringsundervisningen (12.2.4).

13.1.1 Läroplaner

Läro- och studieplaner i svenska för vuxna invandrare och för utbildning av invandrare med ingen eller ringa skolgång utarbetas för närvarande inom SÖ för att kunna sättas in i undervisningen hösten 1971. Läro- och studieplanerna i svenska för vuxna invandrare utarbetas i samråd med studieförbund.

Det är av vikt att arbetet med att utforma läro- och studieplaner för grundutbildningen, den fördjupade utbildningen i svenska för invandrare inom den kommunala och statliga vuxenutbildningen och alfabetiseringsundervisningen inleds på ett tidigt stadium. SÖ bör få i uppdrag att framställa läro- och studieplaner för de av IU föreslagna utbildningsan-

ordningarna för vuxna invandrare med utgångspunkt från de riktlinjer för utbildningen som IU föreslår.

13.1.2 Läromedel

I avsnitt 8.3.4 redovisar IU det arbete med granskning och framställning av läromedel i svenska för invandrare som inletts på senare år. Tillgången på lämpliga läromedel för utbildning av vuxna invandrare är dock allmänt sett begränsad. Detta gäller i synnerhet utbildning för invandrare med ingen eller ringa skolgång.

Möjligheterna att driva systematisk produktutveckling av pedagogiska hjälpmedel för utbildning av vuxna invandrare bör förbättras. De ekonomiska resurserna för pedagogiskt utvecklingsarbete i samband med svenskundervisning för invandrare har under de senaste åren inte stått i rimlig proportion till resurserna för undervisningen i övrigt. I metodutvecklingen kan erfarenheter från andra länder ge uppslag till nya modeller.

SÖ bör få i uppdrag att svara för metodutveckling när det gäller utbildning för vuxna invandrare och för granskning och framställning av läromedel.

13.1.3 Lärare och lärarutbildning

I avsnitt 8.3.3 redovisas uppgifter beträffande lärare i studieförbundens undervisning i svenska för invandrare. Budgetåret 1969/70 anlitas 3 238 cirkelledare i denna undervisning. Studieförbunden har allmänt sett haft begränsad tillgång till lärare med lärarutbildning och erfarenhet av undervisning i svenska som främmande språk. Cirkelledarnas kompetens är varierande men har förbättrats under senare år.

Stora krav ställs på de i grundutbildningen för invandrare engagerade lärarna. De bör inte endast ha allmän lärarutbildning utan även utbildning i undervisning i svenska som främmande språk. De bör ha en god samhällsorientering. Det är en fördel om de har kunskaper i invandrarernas modersmål och om deras ursprungsländer.

SÖ bör få i uppdrag att fastställa kompetenskrav för lärare i grundutbildningen och alfabetiseringsundervisningen. Det är emellertid av vikt att kompetenskraven utformas på så sätt att i svenskundervisningen nu aktiva lärare efter i förekommande fall nödvändig utbildning även i framtiden kan anlitas i grundutbildningen. De besitter ofta en stor erfarenhet av undervisning av invandrare som bör tillvaratas i den fortsatta invandrarutbildningen.

En utbildning för lärare i svenska som främmande språk bör komma till stånd. Sådana kurser kan arrangeras både av universitetet, lärarhögskolorna, SÖ och studieförbunden. SÖ bör i princip vara ansvarig för denna lärarutbildning och få i uppdrag att föreslå utbildning och fortbildning av lärare för vuxna invandrare.

Det är angeläget att det i de samhällsorienterande delarna av grundutbildningen anlitas sakkunniga med erfarenheter från arbetslivet och fackligt arbete och helst även med kunskaper i invandrarernas egna språk. De tolkar som medverkar i de samhällsorienterande inslagen i grundutbildningen bör få särskild utbildning. Inom ramen för SIV:s nuvarande tolkutbildning kan i samråd med SÖ arrangeras specialkurser för sådana tolkar liksom för tolkar som medverkar i den lokala uppsökande informationen.

13.2 Information

De reformer beträffande utbildning för vuxna invandrare som IU föreslår bör genomföras och följas upp med en systematisk information till såväl invandrare som i utbildningen engagerade lärare, kommuner, företag, invandrarorganisationer, fackliga organisationer m. fl. I avsnitt 11.4 berör IU möjligheterna att via det föreslagna aviseringssystemet centralt förmedla direkt information om bl. a. grundutbildningen till såväl invandrare som arbetsgivare som har invandrare anställda. I avsnitt 11.5 föreslår IU vidare en lokal uppsökande information om i första hand grundutbildningen och alfabetiseringsundervisningen men även om andra utbildningsvä-

gar. Till grund för den uppsökande informationen skall aviseringssystemet ligga. IU vill här ytterligare beröra frågan om information i samband med utbildning för vuxna invandrare. I ett senare betänkande avser IU att ta upp bl. a. frågor om samhällsinformation i stort till invandrare.

13.2.1 Ansvarsfördelning

Ansvar för viss samhällsinformation brukar vanligen åvila den fackmyndighet som av regering och riksdag fått i uppdrag att föra ut en reform i praktisk tillämpning eller som genom allmänna instruktioner ålagts informationsuppgifter som ligger inom dess verksamhetsområde. I avsnitt 10.4 föreslår IU att det centrala ansvaret för grundutbildningen läggs hos SÖ. Informationsansvaret för såväl grundutbildningen som alfabetiseringsundervisningen bör därför åvila denna myndighet.

Om de av IU föreslagna utbildningsreformerna skall kunna bekantgöras på ett effektivt sätt bör det på SÖ:s initiativ komma till stånd ett nära samråd i informationsfrågor mellan berörda centrala organ, i första hand SÖ, SIV, AMS, SAF, LO, Svenska kommunförbundet och invandrarorganisationerna. Informationen om utbildning för invandrare bör emellertid inte ses isolerad från utbildningsväsendets övriga information utan ingå som en del i planeringen av den totala informationsverksamheten.

Informationsutredningen föreslog i betänkandet Vidgad samhällsinformation (SOU 1969:48) att ett centralt rådgivande organ i informationsfrågor bildas. Mot bakgrund av utredningens förslag inrättas 1.7.1971 en nämnd för samhällsinformation (prop. 1971:56). Nämndens arbete skall vara inriktat på informationsprojekt som syftar till upplysning om medborgarnas rättigheter och skyldigheter. Särskild vikt skall läggas vid projekt som kräver samordning av olika myndigheters informationsverksamhet. Informationen kring den av IU föreslagna grundutbildningen synes vara ett exempel på ett projekt som faller inom ramen för nämndens verksamhet.

Det är angeläget att såväl SÖ som andra berörda myndigheter i sina anslagsframställningar aktualiserar behov av medel för information om grundutbildningen för invandrare. Det synes vidare vara lämpligt att SÖ när det gäller den närmare planeringen av informationen kring grundutbildningen anlitar nämnden för samhällsinformation. SIV, som enligt sin instruktion har att svara bl. a. för allmän information till invandrare, bör medverka i planeringen.

De organ som samverkar om grundutbildningen bör kunna få service med informationsmaterial avsett för invandrare från SÖ och SIV. Detta gäller i synnerhet kommunerna och arbetsgivarna. Det är av vikt att informationen på invandrarernas språk är enhetlig och lättförståelig. SIV bör ge service med central översättning av informationsmaterial om grundutbildningen.

13.2.2 Likvärdig och målgruppsanpassad information

IU finner inte anledning att här närmare beröra informationsplan, målgruppsanalys, medieval och liknande men vill framhålla vissa principiella synpunkter på informationen kring grundutbildningen.

Invandrarerna är spridda över hela landet och de representerar en mångfald språkgrupper och olika utbildningsnivåer. Detta får dock inte medföra att informationen till de olika invandrargrupperna inte blir likvärdig. Personer som av kostnadsmässiga eller medietekniska skäl är svårtillgängliga för information får inte bli åsidosatta. Detta innebär att informationen måste differentieras med avseende på utformning, kanaler och frekvens. Informationen måste med andra ord vara målgruppsanpassad. De språkliga och bildmässiga uttrycken kan behöva varieras för att alla berörda skall kunna förstå informationen på samma sätt. Från dessa principiella krav måste man dock i praktisk tillämpning ibland göra avsteg av tekniska eller ekonomiska skäl.

Informationen om grundutbildningen måste ske även i andra former än genom

annonsering, inte minst genom den uppsökande information som föreslås i avsnitt 11.5. De lokala invandrarbyråerna förutsätts kunna göra väsentliga insatser när det gäller den lokala uppsökande informationen. En annan lokal institution som under senare tid fått ökad betydelse när det gäller samhällsinformation är biblioteken. I informationen till invandrare om grundutbildningen bör även den statliga Invandartidningen och invandrarorganisationerna kunna fylla en stor uppgift.

För att tillgodose kraven på likvärdig och målgruppsanpassad information kring grundutbildningen bör planeringen av informationsprogrammet innefatta mätningar av informationsbehovet hos olika invandrargrupper.

Informationen kring grundutbildningen är särskilt betydelsefull i första skedet. En bred information i initialskedet medför sannolikt framtida tidsvinster och besparingar.

För att få till stånd en breddad och likvärdig information bör enligt IU denna uppgift åvila staten. IU beräknar att omkring 1,8 milj. kr. bör avsättas under första året. I bilaga 3.5. återfinns en kostnadsberäkning av informationsprogrammet. IU vill även understryka det angelägna i att den uppföljande informationen, som måste ske via de handläggande statliga och kommunala myndigheterna, ges resurser även när den begränsas till strängt målgruppsbetonad verksamhet, t. ex. genom aviseringsystemet.

Reservation

av ledamoten *Diesen*

I kap. 10 framläggs utredningens överväganden om utbildning för vuxna invandrare.

Mot förslaget att kommunen skall vara huvudman för utbildningen har jag ingen erinran.

Jag delar uppfattningen att invandraren snarast möjligt efter ankomsten bör få tillfälle till svenskundervisning, samt att denna utbildning i inledningsskedet bör förläggas till arbetstid för anställda invandrare. Jag kan däremot inte ansluta mig till majoritetens förslag att arbetsgivaren åläggs att svara för lön under hela utbildningstiden, dvs. 240 timmar.

Självfallet har arbetsgivaren — såväl stat, kommun och landsting som enskild företagare — ansvar för att de anställda får en grundlig introduktion i arbetet, och detta gäller inte minst invandrarna. Men för arbetsgivaren kommer utredningens förslag att medföra, att enbart ersättningen kan beräknas överstiga 3 000 kronor, vartill kommer produktionsförlusten. För många företag måste detta innebära stora svårigheter, i synnerhet som det inte finns någon garanti för att invandraren kvarstannar hos arbetsgivaren viss tid efter genomgången undervisning. Risk föreligger därför att många företag kommer att undvika att nyanställa invandrare efter 1.1.1973, om utredningens förslag genomförs. Om så blir fallet, har utredningen oavsiktligt orsakat att invandrarna blir en mindre väl sedd kategori på arbetsmarknaden.

Enligt min mening finns det inte belägg för utredningens uttalande om att arbetsgivarnas kostnader för att anställa arbetare från utlandet skulle vara mindre än för att anställa vissa andra grupper som t. ex. äldre, handikappade och hemarbetande kvinnor. Det är möjligen riktigt i vissa speciella fall, men kan inte sägas gälla generellt. Det synes mig också mindre lyckligt att frammana ett motsatsförhållande mellan olika grupper, som alla behövs i 1970-talets samhälle.

Jag vill i detta sammanhang hänvisa till långtidsutredningens beräkningar, av vilka framgår följande:

Åren 1970–1975 blir den naturliga ökningen av arbetskraften 14 000 personer för hela perioden.

Under samma tid väntas ytterligare 28 000 kvinnor komma ut på arbetsmarknaden.

Den fortsatta avfolkningen av jord- och skogsbruk väntas ge ett tillskott av 90 000 personer.

Detta innebär tillsammans ett tillskott av ca 130 000 individer.

Denna siffra skall jämföras med det förväntade behovet av arbetskraft under samma period:

Ökning av samhällsservice beräknas kräva 45 000 personer. Ytterligare 185 000 offentliga tjänster skall tillsättas. Antalet sysselsatta i industrin beräknas minska med ca 50 000 personer.

Under åren 1970–1975 beräknas således

ökningen av arbetskraftsbehovet bli ca 180 000 personer, vilket innebär en brist på 50 000.

Beträffande de grundläggande orsakerna till invandringen sågs bl. a. följande i den överenskommelse, som träffades mellan SAF och LO hösten 1970:

”Invandringen till vårt land har varit tämligen omfattande under en följd av år och en invandring kommer såvitt nu kan bedömas att äga rum även under kommande år. Till följd av den allmänna ekonomiska utvecklingen, befolkningsutvecklingen och andra omständigheter som beror på samhällsutvecklingen i stort, uppkommer en brist på arbetskraft, som ej kan täckas genom anställning av arbetssökande i Sverige. Det kan konstateras att en invandring av lämplig omfattning främjar en gynnsam utveckling av levnadsstandard och sysselsättning och således är ett samhällsintresse. För näringslivet har invandringen bl. a. den betydelsen att verksamheten i många företag ej skulle fungera tillfredsställande utan det värdefulla tillskott av arbetskraft som de utländska arbetstagarna innebär.

Det är under alla omständigheter angeläget att invandrarna finner sig väl till rätta i vårt land och att de har samma rättigheter och skyldigheter som svenska arbetstagare. Eftersom invandringen som nämnts är ett samhällsintresse, åvilar ansvaret härför i främsta rummet stat och kommun. Även företagen har emellertid ett ansvar för anpassningen av invandrare i flera avseenden. Detta gäller även de fackliga organisationerna.”

SAF-LO överenskommelsen innebär en rekommendation till arbetsgivarna att erbjuda anställda invandrare 60 timmars betald svenskundervisning, varav (minst) 20 på arbetstid. Därutöver föreslås staten svara för premier till dem som följer sammanlagt ca 200 timmars undervisning.

Denna överenskommelse synes mig utgöra en god utgångspunkt för vidare förhandlingar. För egen del skulle jag vilja rekommendera en lösning, enligt vilken arbetsgivaren bekostar 120 timmars undervisning, av vilka de första 60, där så är möjligt, bör ligga på arbetstid. För resterande 120 timmar enligt förslaget till grundutbildning bör utbetalas en statlig premie på 700 kronor, samma

belopp och enligt samma regler som föreslås gälla för icke anställda invandrare.

Att en viss del av utbildningen förläggs till fritid synes mig rimligt också av det skälet, att den enskilde invandraren själv får visa aktivt intresse att delta i utbildningen.

Ovan skisserade modell bör så småningom kunna tillämpas såväl på nyanställda som på redan anställda invandrare. Genom att man överlåter åt arbetsmarknadens parter att sluta avtal om svenskundervisning för invandrare kan hänsyn också tas till speciella arbetsförhållanden inom olika branscher, liksom till deltidsanställda m. fl. kategorier.

Med hänvisning till vad ovan anförts avvisar jag utredningens förslag till lag om utländsk arbetstagares rätt till lön vid deltagande i grundutbildning för invandrare och förordar att parterna på arbetsmarknaden får träffa överenskommelse i denna fråga.

Särskilt yttrande

av experten Öberg

IU:s förslag till grundutbildning av vuxna invandrare överensstämmer till mycket stor del med de synpunkter som vid upprepade tillfällen framlagts av statens invandrarverk. Ett förverkligande av förslagen skulle med stor sannolikhet medföra radikalt förbättrade förhållanden för invandrarna i Sverige.

På några punkter skulle IU:s förslag enligt min mening ha vunnit på ytterligare överensstämmelse med SIV:s tidigare framförda tankegångar.

IU:s lagförslag och dess underliggande resonemang preciserar den invandrade arbetstagarens rätt att delta i grundutbildningen men inte i motsvarande grad arbetsgivarens skyldighet att ställa arbetstid till förfogande.

Den anställda invandraren, vars studievana i allmänhet är begränsad, förmår inte förena studier med hårt, ovant arbete och han har inte råd att avstå från någon del av sin arbetsinkomst. Slutsatsen härav borde vara att undervisningen i svenska blir en del av arbetet. Det kan visserligen tänkas fall där studierna inte helt kan förläggas till ordinarie arbetstid — även bortsett från att nattskift under inga omständigheter bör få kombineras med studier på dagtid. Sådana fall borde kunna täckas genom att 2 § tredje stycket i den föreslagna lagtexten gäves lydelsen: ”Är utbildning som avses i första stycket *undan-tagsvis* förlagd till annan tid än arbetstid. . .”

På motsvarande sätt skulle man kunna undgå att generellt befria arbetsgivare med

färre än fem anställda från skyldigheten att ställa betald arbetstid till förfogande. Principen borde vara den omvända, dvs. skyldighet för alla arbetsgivare med vissa preciserade möjligheter till dispens.

Icke anställda vuxna invandrare, vilket i praktiken huvudsakligen betyder hemarbetande hustrur, föreslås av IU stimuleras till att delta i undervisningen genom ett premiesystem. Förmåner motsvarande dem som utgår vid arbetsmarknadsutbildning vore enligt min mening att föredra, men i den mån formella invändningar häremot kan anses befogade, borde premiebeloppet utgå med 1 000 kr i stället för av IU föreslagna 700 kr.

IU:s betänkande understryker med rätta att det skulle vara djupt otillfredsställande om de invandrare som blivit anställda före 1.1.1973 inte finge lära sig svenska på samma villkor som de därefter anställda. Möjligen skulle den föreslagna lagstiftningen utsträckas till att gälla även den förra kategorin. Ett förslag härom förutsätter emellertid en mera ingående undersökning av de praktiska svårigheterna att anordna undervisning för anställda som redan medverkar i produktionen. En sådan undersökning bör inledas omedelbart i syfte att före 1.1.1973 klarlägga dels hur undervisningen skall kunna ordnas, dels huruvida lagstiftningen är möjlig respektive nödvändig.

Bilaga 1 IU:s utredningsverksamhet

1.1 Utfrågningarna

Under 1969 och 1970 sammanträdde IU med företrädare för olika myndigheter, institutioner, organisationer och invandrargrupper i Sverige.

Invandrar- och minoritetsorganisationer ombads i samband med inbjudan till sammanträdet att lämna information om bl. a. följande:

1 Data om organisationen respektive gruppen.

2 Uppgifter om organisationens eller gruppens egna aktiviteter beträffande information om det svenska samhället, kurativ verksamhet, kulturell verksamhet och undervisning, egna publikationer m. m.

3 Problem i Sverige för medlemmar av invandrar- och minoritetsgrupper.

4 Synpunkter på samhällsåtgärder för invandrar- och minoritetsgrupper.

Utfrågningarna med företrädare för myndigheter och svenska organisationer gällde i första hand frågor om undervisning för invandrare, invandrarernas förhållanden i arbetslivet samt social service för invandrare.

I samband med utfrågningarna av invandrar- och minoritetsorganisationer överlämnades till IU ett antal skrivelser med bl. a. synpunkter på samhällsåtgärder för invandrare och minoriteter.

Synpunkter som förts fram vid utfrågningarna har nedtecknats. IU:s utfrågningar redovisas på sid. 120.

1.2 Arbetsgruppen för finska invandrarfrågor i Sverige

I samband med IU:s utfrågning i januari 1969 av företrädare för finska invandrarorganisationer bildades en för de finska organisationerna gemensam arbetsgrupp. Arbetsgruppens uppgift är att allsidigt bedöma de finländska invandrarernas situation i Sverige och att löpande stå i kontakt med IU och till IU framföra synpunkter på åtgärder för de finska invandrarna i Sverige.

Ordförande i arbetsgruppen för finska invandrarfrågor i Sverige är numera ordföranden i Riksförbundet finska föreningar i Sverige, professorn i finska språket och kulturen vid Stockholms universitet Osmo Hormia, och sekreterare i arbetsgruppen är generalsekreteraren i Riksförbundet för finskspråkigt församlingsarbete i Sverige Jaakko Launikari. Ledamöter i gruppen är numera socialattachén vid Finska ambassaden i Stockholm Paavo Lounela, generalsekreteraren i Riksförbundet finska föreningar i Sverige Martti Pöysälä och numera förste byråsekreteraren hos SIV Erkki Tammenoksa som representant för Organiserade finstalande socialdemokrater i Sverige. Riksförbundet för finska föreningar i Sverige representerades tidigare av ungdomssekreterare Juhani Suolahti.

IU har av chefen för inrikesdepartementet beviljats särskilda medel för att stödja arbetsgruppens utredande verksamhet. Arbetsgrup-

Datum för utfrågning	Företrädde organisationer, institutioner och myndigheter m. fl.
15.1.1969	Centralförbundet för finska föreningar i Sverige, Riksförbundet för finskspråkigt församlingsarbete i Sverige, Organiserade finsktalande socialdemokrater i Sverige
6.2.1969	Tyska föreningen 1945, Tyska församlingen i Stockholm, Svensk-Österrikiska föreningen
27.2.1969	Jugoslaviska föreningen i Stockholm, Jugoslaviska föreningen i Eskilstuna
6.3.1969	Svensk-Grekiska klubben i Stockholm, Lambrakis ungdomsförening, Internationella föreningen för invandrarkvinnor, Stiftelsen ortodox församlingstjänst
15.4.1969	Italienska hjälpföreningen, Italienska klubben i Gustavsberg
24.4.1969	Svensk-Turkiska sällskapet
20.5.1969	Stockholms stads utlänningsutredning, Immigrant Service i Stockholm
5.6.1969	Estniska kommittén, Esternas representation i Sverige, Lettiska socialdemokratiska föreningen, Lettiska centralrådet, Lettiska hjälpkommittén
2.7.1969	Mosaiska församlingarna i Stockholm, Göteborg och Malmö Fria ungrarnas sammanslutning, Ungerska Katolska Föreningen i Stockholm, Ungerska protestantiska kyrkorådet, Ungerska socialdemokratiska föreningen
11.9.1969	Kommunala myndigheter i Västerås, ASEA, Västmanlands läns ABF-distrikt, Metalls kommitté för invandrare i avd. 20 (i samband med studieresa till Västerås) Lokala föreningar i Hallstahammar: Finska föreningen, Finlandssvenska föreningen, Italienska föreningen, Kroatiska föreningen, Jugoslaviska föreningen (i samband med studieresa till Hallstahammar)
24.9.1969	Tjeckiska och slovakiska invandrargrupper, Svensk-Tjeckoslovakiska föreningen Arabiska klubben i Stockholm
12.1.1970	Lärare i svenska för invandrare
23.1.1970	ABF, AMS, Institute for English-speaking students, Folkuniversitetet, LO, SAF, TCO, Socialstyrelsen, Sveriges Radio, TBV, UKÄ Utfrågningens ämne: utbildning för invandrare
25.2.1970	AMS, Beklädnadsarbetareförbundet, Byggnadsämnesförbundet, Fabriksarbetareförbundet, Facklärarförbundet, Handelstjänstemannaförbundet, Hälso- och sjukvårdens tjänstemannaförbund, Industritjänstemannaförbundet, Institutet för arbetsmarknadsfrågor, Jurist- och samhällsvetarförbundet, Konfektionsindustri- och Textilindustriförbundet, LO, Metallindustriarbetareförbundet, SACO, SAF, SAF:s Allmänna Grupp, SALF, SIV, Textilarbetareförbundet, Verkstadsföreningen Utfrågningens ämne: invandrarna i arbetslivet
7.4.1970	Polska flyktingrådet, Föreningen polska socialdemokrater i Sverige, Östeuropeiska socialkommittén
22.5.1970	Katolska biskopsämbetet, S:t Nikolai Estnisk-Ortodoxa Församling i Stockholm, Finska Ortodoxa Församlingen i Sverige
19.8.1970	Arbetarskyddsstyrelsen, bostadsstyrelsen, riksförsäkringsverket, socialstyrelsen, Svenska Kommunförbundet Utfrågningens ämne: invandrarnas sociala situation
3.9.1970	Sveriges Radio, Televerket Utfrågningens ämne: program för och om invandrare i radio och TV samt finska och svenska programs hör- och sebarhet i resp. land
16.11.1970	Dansk Forening, Dansk Kirke i Stockholm, Hjelpeforeningen Dana
23.11.1970	Det Norske Samfund

Datum	Titel
15.1.1970	Utlåtande om svenskundervisning för finska invandrare
23.1.1970	Utlåtande om de finska invandrarna på den svenska arbetsmarknaden
26.5.1970	Utlåtande om sociala problem bland finländare i Sverige
25.9.1970	De finska invandrarbarnens ställning i den svenska skolorganisationen
25.9.1970	De finska invandrarna: frågor kring religion och kyrka
20.11.1970	De finska invandrarna och samhällsinformationen

pen har utarbetat och till IU hittills överlämnat sex utlåtanden, se ovan.

1.3 EFA:s och IU:s intervjuundersökning

1.3.1 Bakgrund

Innan IU tillsattes hade expertgruppen för utredningsverksamhet i arbetsmarknadsfrågor inom inrikesdepartementet (EFA) påbörjat undersökningar av immigrationens ekonomiska konsekvenser. I detta undersökningsprojekt ingick även en intervjuundersökning med några invandrargrupper och en svensk kontrollgrupp som tekniskt skulle genomföras av utredningsinstitutet vid SCB.

Intervjutiden för EFA:s intervjuformulär beräknades till ca 45 minuter beträffande invandrargrupperna samt till ca 30 minuter för svenskarna. Då intervjutider upp till en timme ansågs möjliga erbjöds IU att komplettera EFA:s undersökning med egna frågor.

EFA:s undersökning kom att omfatta fyra invandrargrupper, nämligen personer som vid invandringen var finländska, italienska, tyska och jugoslaviska medborgare. Av ekonomiska skäl begränsades IU:s medverkan till att gälla förutom den svenska kontrollgruppen finländare och jugoslaver. Vissa uppgifter om kunskap i svenska inhämtades vid intervjuerna dock även beträffande tyskar och italiener.

EFA:s avsikt med undersökningen var att belysa invandringens ekonomiska konsekvenser. De frågor EFA ställer i sin del av undersökningen berör inkomstförhållanden, utbildning, levnadsnivå, sparande, arbetsför-

hållanden och bostäder. Urvalets storlek, vilka nationalitetsgrupper som skulle ingå i undersökningen och undersökningens begränsning till invandrare åren 1961–1968 bestämdes med hänsyn till EFA:s önskemål. För närmare uppgifter om planeringen av EFA:s undersökning, se Eskil Wadensjö, Immigrationens ekonomiska konsekvenser, teknisk rapport (preliminär version februari 1971).

Inom den ram av ca 25 frågor som stod till IU:s förfogande i formulären till invandrarna ställdes frågor om kunskaper i svenska, informationsförmedling, invandringssituationen och upplevd diskriminering. Till den svenska kontrollgruppen kunde IU ställa ungefär 60 frågor som kom att gälla attityder till olika folkgrupper och invandringen till Sverige, kunskaper om den svenska invandringspolitikerna samt kontakter med utlänningar och invandrare.

1.3.2 Teknisk beskrivning

En detaljerad teknisk beskrivning av undersökningen finns i Eskil Wadensjö's ovan nämnda rapport samt i en PM från SCB:s utredningsinstitut.

Undersökningspopulationen

Undersökningen omfattar personer som invandrat till Sverige åren 1961–1968 och som vid invandringen var finländska, tyska eller italienska medborgare, personer invandrade åren 1964–1968 som vid invandringen var jugoslaviska medborgare samt svenska medborgare. För samtliga grupper gäller att de vid undersökningstillfället hösten 1969

Tabell 1.3.1 Urvalet till EFA:s och IU:s intervjuundersökning.

Nationalitet	Invandringsår								Summa
	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	
Finländare	142	145	145	145	145	145	145	145	1 157
Tyskar	132	136	126	138	145	145	145	145	1 112
Italienare	145	145	145	145	145	145	145	145	1 160
Jugoslaver	—	—	—	120	120	120	120	120	600
Svenskar	.	.	.	.	.	.	.	.	1 027

var bosatta i Sverige samt var födda åren 1902–1953. Personer i invandrargrupperna som kommit till Sverige någon gång åren 1961–1968 (respektive 1964–1968) men som vistats i Sverige även tidigare uteslöts om deras sammanlagda vistelsetid i Sverige motsvarar en ankomst före 1960 respektive 1963.

Urvalsförfarande

Som urvalsram användes för åren 1961–1967 hålkort och för 1968 magnetband från SCB:s byrå för befolkningsstatistik avseende immigranter. För de aktuella invandringsåren och nationaliteterna utselektades personer-

na i åldrarna 16–67 år varefter ett systematiskt urval drogs från varje stratum. Då födel-senummer saknades på en del årgångar kompletterades uppgifterna med hjälp av centrala folkbokförings- och uppborädsnämndens (numera riksskatteverket) kortregister över invandrare.

För att få reda på kvarboende personer samt för att erhålla aktuella namn- och adressuppgifter matchades stickprovet mot registret över totalbefolkningen (RTB) på SCB.

För att få önskat antal personer i stickprovet reducerades antalet inom varje stratum medelst systematiskt urvalsförfarande. Det slutliga urvalet med fördelning på invand-

Tabell 1.3.2 Bortfallsredovisning i EFA:s och IU:s intervjuundersökning.

Bruttourval m. m.	Nationalitet				
	Jugoslaver	Italienare	Tyskar	Finländare	Svenskar
<i>Bruttourval</i>	600	1 160	1 106	1 157	1 027
<i>Övertäckning</i> ¹	63	258	206	117	10
avlidna	—	—	1	1	6
emigranter	57	218	139	59	4
sammanlagd vistelsetid i Sverige som motsvarar ankomst före 1960 (före 1963 för jugoslaver)	5	35	66	55	—
fel i urvalsramen	1	3	—	2	—
<i>Nettourval</i>	537	904	900	1 040	1 017
<i>Individbortfall</i>	40 7,4 %	99 10,9 %	79 8,8 %	106 10,2 %	110 10,8 %
vagrare	8 1,5 %	18 2,0 %	15 1,7 %	13 1,2 %	84 8,3 %
ej anträffade	15 2,8 %	31 3,4 %	21 2,3 %	61 5,9 %	11 1,1 %
sjuka och intagna för sjukhus eller anstaltsvård	2 0,4 %	4 0,4 %	3 0,3 %	6 0,6 %	12 1,2 %
vistas utomlands	15 2,8 %	41 4,5 %	36 4,0 %	23 2,2 %	3 0,3 %
övrigt	—	5 0,6 %	4 0,4 %	3 0,3 %	—
<i>Svarsindivider</i>	497	805	821	934	907

¹ Personer som definitionsmässigt ej tillhör urvalet.

ringsår och nationalitet redovisas i tabell 1.3.1.

Det svenska urvalet drogs som ett självvägt tvåstegsurval där urvalsram för första steget utgjordes av SCB:s utredningsinstitutets basurval (system A) och andra stegets urvalsram av RTB vecka 03 1969.

Genomförande

Undersökningen genomfördes som en kombinerad intervju- och enkätundersökning. Den svenska kontrollgruppen intervjuades på sedvanligt sätt. För invandrargrupperna framställdes frågeformulär på respektive språk (för finländarna på både finska och svenska och för jugoslaverna på serbokroatiska) varefter de utvalda personerna själva fick fylla i formulären vid hembesök av utredningsinstitutets lokalombud. Detta förfarande användes då det av både ekonomiska och personalmässiga skäl var omöjligt att genomföra intervjuer på andra språk än svenska. Intervjuerna respektive insamlingen av enkäterna genomfördes under september– oktober 1969.

Bortfallet

I tabell 1.3.2 redovisas antalet intervjuade personer och bortfallets fördelning på olika anledningar. Antalet vägrare var lågt bland invandrarna. Bland de svenska intervjupersonerna vägrade 8,3 procent att medverka i undersökningen.

Bearbetning

Uppgifterna i formulären granskades och kodades av utredningsinstitutet varefter de först överfördes till hålkort och sedan konverterades till magnetband. Tabeller har framställts med hjälp av utredningsinstitutets standardprogram.

Maskintabeller har kontinuerligt levererats från utredningsinstitutet med början hösten 1970.

Publicering av intervjuundersökningen

I föreliggande betänkande publiceras begränsade delar av resultaten från intervjuundersökningen, främst gällande kunskaper i svenska och uppgivna sätt att lära sig svenska.

Under hösten 1971 kommer Eskil Waden-sjös avhandling *Immigrationens ekonomiska konsekvenser* att publiceras genom EFA:s försorg. Vissa tabeller som publiceras i detta betänkande har med författarens tillstånd hämtats ur en preliminär version (januari 1971) av detta arbete.

IU kommer att framdeles publicera ytterligare material från intervjuundersökningen.

1.4 Undersökningar i samarbete med vissa universitetsinstitutioner

Vid planläggningen av IU:s utredningsverksamhet, bl. a. vid diskussionerna om den tillsammans med EFA genomförda intervjuundersökningen, konsulterades professor Arne Trankell vid pedagogiska institutionen vid Stockholms universitet och dåvarande preceptorn, nuvarande biträdande professorn Harald Swedner vid sociologiska institutionen vid Lunds universitet.

Vid sociologiska institutionen i Lund hade redan tidigare genomförts invandrarorienterade undersökningar, bl. a. en studie om jugoslaver i Malmö i samarbete med socialförvaltningen och drätselkontorets statistikavdelning i Malmö. Pedagogiska institutionen i Stockholm hade sedan mitten av 1960-talet varit engagerad i en undersökning om möjligheterna att underlätta de skolpliktiga zigenarbarnens skolgång i Stockholm, vilket uppdrag givits av en av stadskollegiet tillsatt samarbetsdelegation i zigenarfrågor. Som en följd av detta uppdrag kom studier även av andra etniska minoriteters förhållanden att inledas.

Genom dessa kontakter utvecklades ett nära samarbete mellan IU och de nämnda institutionerna. Vid bägge institutionerna bildades särskilda arbetsgrupper under ledning av Trankell respektive Swedner. Vissa

Tabell 1.5.1 Kommunerna enligt indelningen 1.1.1969 efter antal invånare 31.12.1968 samt andelen utlänningar i den vuxna befolkningen 1.11.1967. Inom parentes anges antal kommuner som medtogs i IU:s kommunenkät.

Antal invånare 31.12.1968	Andelen (%) utlänningar i den vuxna befolkningen 1.11.1967		Summa
	under 5 %	minst 5 %	
– 9 999	662 (–)	42 (10 + 1)	704 (10 + 1)
10 000–19 999	58 (–)	18 (10)	76 (10)
20 000–49 999	32 (–)	14 (10)	46 (10)
50 000–	14 (14)	8 (8)	22 (22)
Samtliga	766 (14)	82 (38 + 1)	848 (52 + 1)

anslag förmedlades av IU till de berörda institutionerna.

Arbetet vid sociologiska institutionen i Lund inriktades på sociologiska undersökningar i Malmö och i Lessebo kommun i Kronobergs län. Därigenom skulle förhållandena dels i en storstad, dels i en mindre bruksort med stort inslag av invandrare (greker och finländare) belysas.

Undersökningarna i Malmö avser bl. a. portugisiska och finska invandrare. Den tidigare jugoslaviska undersökningen har utvecklats till en mera omfattande studie av den jugoslaviska invandringen. Förutom de i samarbete med IU startade undersökningarna har vid institutionen genomförts en rad studier av invandrar- eller minoritetsgrupper.

Samarbetet med pedagogiska institutionen i Stockholm innebär att IU:s behov av information skall beaktas i pågående och kommande studier. Därutöver har ett undersökningsprojekt om fördomar och diskriminering inletts under ledning av Trankell. Bearbetningen av vissa avsnitt ur IU:s intervjuundersökning (se bilaga 1.3) har ingått i detta arbete.¹

Redovisning av resultat från de undersökningar som omnämns i detta avsnitt kommer att ske löpande genom IU.

1.5 Kommunenkäten

1.5.1 Syfte

Genom enkäten önskade IU få

- a information om olika kommuners erfarenheter om invandrararnas problem,

- b information om åtgärder som vidtagits på olika områden för att göra invandrare delaktiga av kommunal och annan service och för att överhuvudtaget hjälpa invandrare till rätta i samhället,
- c underlag för en jämförelse mellan svenska medborgare och olika invandrargrupper i fråga om delaktighet av kommunal service samt
- d information om språkkontakt mellan kommunala organ och invandrare.

1.5.2 Urval av kommuner

För att begränsa kostnaderna och arbetet med enkäten beslöts att den skulle omfatta ett urval av kommuner. Efter diskussioner inom IU kom man fram till att enkäten borde omfatta dels kommuner med ett stort absolut antal invandrare, dels kommuner där andelen invandrare är hög. Som mått på andelen invandrare i kommunen används andelen utlänningar i den vuxna befolkningen 1.11.1967. Uppgift därom erhöles från valstatistikens grundmaterial på SCB och avsåg således andelen på grund av utländskt medborgarskap ej röstberättigade vid 1968 års riksdagsval. Urvalet stratifierades efter kommunens invånarantal 31.12.1968 i fyra grupper. Därvid togs för enkäten ut samtliga kommuner med minst 50 000 invånare samt – genom slumpmässigt urval – 10 kommuner med hög andel utlänningar inom tre stor-

¹ En närmare redovisning av invandrar- och minoritetsforskningen vid pedagogiska institutionen finns i Arne Trankell, Ett forskningsprogram om invandrararnas och de etniska och religiösa minoriteternas problem i Sverige, Pedagogiska institutionen vid Stockholms universitet, mars 1970 (stencil).

leksklasser. Urvalets konstruktion framgår av tabell 1.5.1. Dessutom sändes enkäten till Lessebo kommun där sociologiska institutionen vid Lunds universitet på IU:s uppdrag genomför en sociologisk undersökning.

Urvalet är således inte representativt för samtliga kommuner inom riket. Detta innebär att materialet under bearbetningen måste redovisas separat dels för kommuner med över 50 000 invånare, dels inom tre olika storleksklasser för mindre kommuner med minst 5 procent utlänningar i den vuxna befolkningen 1.11.1967.

1.5.3 Genomförande

Enkätformuläret utarbetades inom IU:s sekretariat. Under planeringen skedde samråd med bl. a. representanter för Svenska kommunförbundet. Ett provformulär sändes till några kommuner för utlåtande.

Det slutgiltiga formuläret sändes ut till kommunerna 21.4.1970. Svar begärdes till 15.6.1970 med undantag för delar av formuläret beträffande socialnämnden, nykterhetsnämnden och den sociala hemhjälpen för vilka svar begärdes till 15.11.1970.

Svar har inkommit från samtliga tillfrågade kommuner varvid dock vissa kommuner har underlåtit att besvara delar av formuläret. I sin slutgiltiga utformning omfattade enkäten frågor om följande kommunala organ/verksamhetsområden, nämligen

kommunens styrelse avseende utredningar om invandras problem och centraliserad informationservice för invandrare m. m.

- bostadsförsörjningen
- socialnämnden (två formulär)
- barnavårdsnämnden
- nykterhetsnämnden (två formulär)
- social hemhjälp (två formulär)
- skolstyrelsen
- kulturaktiviteter samt
- fritidsaktiviteter.

Bearbetningen av enkäten har skett manuellt inom IU:s sekretariat. Vissa resultat från enkäten redovisas i kap. 5, 6 och 7 i detta

betänkande. Huvuddelen av resultaten redovisas i ett kommande betänkande från IU.

1.5.4 Vissa definitions- och kvalitetsfrågor

Ett av syftena med enkäten var att jämföra i vilken utsträckning invandrare och svenskar anlitar kommunal service. Svårigheterna att definiera "invandrare" på ett entydigt sätt gjorde att man valde att genomgående arbeta med begreppet "utländsk medborgare". Frågorna i enkäten är således formulerade att gälla "utländska medborgare" respektive "svenska medborgare", varvid bland de svenska medborgarna ingår även naturaliserade invandrare, liksom det bland de utländska medborgarna kan finnas enstaka infödda svenskar som har förvärvat utländskt medborgarskap liksom svenskspråkiga invandrare.

Under bearbetningen har det visat sig att kommunerna i många fall har haft stora svårigheter att dela in materialet efter medborgarskap då uppgift om detta inte har ingått i de normala rutinerna. Detta har medfört dels ett partiellt svarsbortfall för frågor som gäller medborgarskap, dels att svaren har fyllts i efter andra grunder än det formella medborgarskapet. Man har t. ex. gjort indelningen efter utländskt namn eller t. o. m. att vederbörande person bryter på svenska. Detta har förmodligen medfört att t. ex. svenskspråkiga finska medborgare liksom medborgare i Norge och Danmark ibland inte har räknats in bland utlänningarna medan (naturaliserade) svenska medborgare med ett utländskt namn eller märkbar brytning på svenska har räknats som utlänning.

Detta medför i sin tur att jämförelser mellan av kommunerna lämnade uppgifter om utlänningar inom kommunen och deras utnyttjande av kommunal service är svåra att relatera till officiella statistiska uppgifter om befolkningen efter medborgarskap (som utgår ifrån det formella medborgarskapet). Uppgifter av detta slag i enkäten måste således bedömas med stor försiktighet.

1.6. *Utlandsenkäten*

I maj 1970 anhöll IU hos utrikesdepartementet att få inhämta upplysningar via de svenska ambassaderna i Belgrad, Bern, Bonn, Bryssel, Canberra, Haag, Helsingfors, Köpenhamn, London, Ottawa, Paris, Tel Aviv och Wien.

Ett särskilt frågeformulär tillställdes ambassaderna.

Beträffande invandrarländerna Australien, Belgien, Danmark, Frankrike, Förbundsrepubliken Tyskland, Israel, Kanada, Nederländerna, Schweiz, Storbritannien och Österrike önskade IU få information om bl. a. invandringens politik, invandrarnas antal och fördelning på språk och nationsgrupper, invandrarnas spridning över landet och på arbetsmarknaden, invandrarnas tillgång till sociala förmåner och allmän utbildning, villkor för medborgarskap, särskilda serviceåtgärder för invandrare som t. ex. informationsverksamhet och språkundervisning samt om forskning och utredningsverksamhet i invandrarfrågor.

Från för Sverige aktuella utvandrarländer som t. ex. Finland och Jugoslavien önskade IU få information om bl. a. utvandringens totala omfattning under efterkrigstiden, eventuella åtgärder till förmån för utvandrare och utredningsverksamhet och forskning rörande utvandringen.

Slutligen önskade IU få uppgifter om lagstiftning för etablerade språkliga och etniska minoriteter i vissa länder och information om konkreta åtgärder som t. ex. tolk- och översättarservice samt om aktuell forskning och utredningsverksamhet i de aktuella frågorna.

Med anledning av enkäten har ca 130 skrivelser, rapporter, broschyrer m. m. tillställts IU. Därutöver söker IU även insamla annat material om invandrarfrågor i andra länder. Utlandsmaterialet ingår som underlag i IU:s överväganden om åtgärder för invandrare i Sverige och bearbetas löpande inom IU:s sekretariat i form av länderöversikter.

Bilaga 2   Kunskaper i svenska enligt IU:s intervjuundersökning samt beräk- ningar av undervisningsbehovet

2.1 Inledning

I denna bilaga redovisas först delar av IU:s intervjuundersökning (för en beskrivning av undersökningen se bilaga 1.3). Vidare görs, med ledning av officiell statistik och redovisade undersökningsresultat, vissa försök att beräkna storleken av de målgrupper som kan omfattas av den av IU föreslagna grundutbildningen.

2.2 Kunskaper i svenska

2.2.1 Svenskspråkiga bland finländska invandrare

Av de under åren 1961–1968 invandrade finländarna som var kvar i Sverige hösten 1969 uppgav 76 procent att deras modersmål är finska medan 23 procent uppgav svenska som modersmål. Andelen svenskspråkiga är mycket hög bland de finländare

Tabell 1 Andelen (%) svenskspråkiga bland finländska invandrare efter invandningsår.

Invand- ringsår	Män	Kvinnor	Samtliga
1968	21	15	18
1967	11	14	12
1966	14	27	21
1965	28	14	20
1964	30	29	25
1963	20	29	25
1962	32	27	29
1961	32	42	38
Samtliga	24	23	23

som invandrat sedan början av 1960-talet (se tabell 1). En möjlig förklaring till detta är att de finskspråkiga invandrarna har återvänt till Finland i högre grad medan finlandssvenskarna har stannat i Sverige. Andelen svenskspråkiga bland de finländska invandrarna i Sverige överstiger kraftigt andelen svenskspråkiga i Finland (7,4 procent år 1960).

Av de som uppger svenska som sitt modersmål anser 84 procent själva att de kan tala svenska "mycket bra" medan 16 procent anger "ganska bra". En person (0,4 procent) har uppgett "ganska dåligt".

I den följande redogörelsen för språkkunskaper och sätt att lära sig svenska kommer endast de finländare att behandlas som har uppgett sitt modersmål vara finska. De anges därvid som "finnar" respektive "finska män" och "finska kvinnor". Om även den svenskspråkiga gruppen avses används beteckningen "finländare".

2.2.2 Använda mått på kunskaper i svenska

De uppgifter om kunskap i svenska som finns i IU:s intervjuundersökning bygger på subjektiva uppskattningar dels av intervjupersonerna själva, dels av intervjuarna. Av både tekniska och kostnadsmässiga skäl bedömdes det som omöjligt att genomföra en objektiv testning av de intervjuades kunskaper i svenska.

Intervjupersonernas egna omdömen om hur de kan förstå, tala och skriva svenska finns för finländska och jugoslaviska invand-

rare. Intervjuarens bedömning av de intervjuades förmåga att förstå och tala svenska finns förutom för finländare och jugoslaver även för tyskar och italienare. I bägge fallen har bedömningarna skett med fasta svarsalternativ med fem svarsmöjligheter från "mycket bra" till "kan inte alls".

Intervjuarna instruerades att notera sin subjektiva bedömning av den intervjuades kunskap i svenska. Det är därför troligt att objektivt sett samma förståelse av eller förmåga att tala svenska har bedömts olika av olika intervjuare. Då arbetet utfördes av ett stort antal intervjuare och intervjuerna fördelades mellan dem endast med hänsyn till bostadsort bör jämförelser mellan olika nationalitetsgrupper, invandrare med olika lång vistelsetid i Sverige etc. emellertid kunna ske utan hinder av mätmetodens bristande exakthet.

Intervjupersonernas och intervjuarnas bedömningar av förmågan att förstå respektive tala svenska visar god överensstämmelse men intervjuarna har genomgående oftare markerat extremvärdena "mycket bra" eller "mycket dåligt" och "kan inte alls" medan intervjupersonernas egna omdömen tenderar att samlas kring "ganska bra" och "ganska dåligt". I tabell 2 och 3 visas intervjupersonernas egna och intervjuarens bedömningar av förmågan att förstå respektive tala svenska för de intervjuade finnarna och jugoslaverna.

Bedömningarna av samma persons förmå-

ga att förstå respektive tala svenska avviker endast föga från varandra. I de flesta fall har samma svarsalternativ för att "förstå" respektive "tala" svenska valts, även om förståelsen av språket tenderar att sättas högre än talförmågan. I tabell 4 visas detta beträffande intervjupersonernas egna bedömningar.

En mycket större skillnad finns enligt intervjupersonernas egna bedömningar mellan förmågan att skriva svenska och tala svenska, där skrivförmågan genomgående sätts väsentligt lägre. Se tabell 5.

I fortsättningen används vanligen intervjuarens bedömning av förmågan att tala svenska som mått på kunskaper i svenska. Därvid bedömer IU att de personer för vilka anges att de kan tala svenska "mycket bra" eller "ganska bra" torde ha språkkunskaper som motsvarar målet för den av IU föreslagna grundutbildningen.

2.2.3 Kön och ålder

I tabellerna 6–8 visas finnarnas och jugoslavernas förmåga att förstå, tala respektive skriva svenska enligt egen bedömning efter kön. I tabell 9 visas förmågan att förstå svenska enligt intervjuarens bedömning för alla fyra invandrargrupper och i tabell 10 A–D samma bedömning beträffande talförmågan uppdelad efter såväl kön som ålder.

Tabell. 2 A. Finnar efter förmåga att förstå svenska enligt egen och intervjuarnas bedömning: Procent.¹

Förstår svenska enligt intervjuarens bedömning	Förstår svenska enligt egen bedömning					Samtliga
	Mycket bra	Ganska bra	Ganska dåligt	Mycket dåligt	Kan inte alls	
Mycket bra	11	10	0	–	–	22
Ganska bra	3	19	6	0	–	28
Ganska dåligt	–	4	11	3	0	18
Mycket dåligt	0	1	8	13	2	24
Kan inte alls	–	0	2	4	3	9
Samtliga	14	35	27	19	5	100

¹ I tabellerna 2–5 anger värdet i varje cell andelen i cellen av samtliga. Summan av alla cellerna motsvarar således hela gruppen. I t. ex. tabell 2A visar summakolumnen förmågan att förstå svenska enligt intervjuarens bedömning för alla finnarna, medan summeraden anger motsvarande fördelning för de intervjuades egen bedömning. Att en viss rad eller kolumn ibland inte stämmer vid summering beror på att samtliga värden är avrundade.

Tabell. 2 B. Jugoslaver efter förmåga att förstå svenska enligt egen och intervjuarens bedömning: Procent.

Förstår svenska enligt intervjuarens bedömning	Förstår svenska enligt egen bedömning					Samtliga
	Mycket bra	Ganska bra	Ganska dåligt	Mycket dåligt	Kan inte alls	
Mycket bra	10	12	1	—	—	24
Ganska bra	4	26	7	0	—	37
Ganska dåligt	2	11	8	1	—	21
Mycket dåligt	—	3	8	4	—	14
Kan inte alls	—	0	1	1	1	4
Samtliga	16	52	24	7	1	100

Tabell. 3 A. Finnar efter förmåga att tala svenska enligt egen och intervjuarens bedömning: Procent.

Talar svenska enligt intervjuarens bedömning	Talar svenska enligt egen bedömning					Samtliga
	Mycket bra	Ganska bra	Ganska dåligt	Mycket dåligt	Kan inte alls	
Mycket bra	6	10	1	—	—	17
Ganska bra	2	16	6	0	—	24
Ganska dåligt	—	3	12	3	0	18
Mycket dåligt	—	1	10	15	2	28
Kan inte alls	—	—	1	6	6	13
Samtliga	8	30	30	24	8	100

Tabell. 3 B. Jugoslaver efter förmåga att tala svenska enligt egen och intervjuarens bedömning: Procent.

Talar svenska enligt intervjuarens bedömning	Talar svenska enligt egen bedömning					Samtliga
	Mycket bra	Ganska bra	Ganska dåligt	Mycket dåligt	Kan inte alls	
Mycket bra	6	9	1	—	—	16
Ganska bra	4	24	5	0	—	33
Ganska dåligt	1	13	9	2	—	26
Mycket dåligt	—	4	11	4	—	19
Kan inte alls	—	1	1	2	3	6
Samtliga	11	51	27	8	3	100

Tabell. 4 A. Finnar efter förmåga att tala och förstå svenska enligt egen bedömning. Procent.

Talar svenska	Förstår svenska					Samtliga
	Mycket bra	Ganska bra	Ganska dåligt	Mycket dåligt	Kan inte alls	
Mycket bra	8	—	—	—	—	8
Ganska bra	6	24	—	—	—	30
Ganska dåligt	—	11	19	0	—	31
Mycket dåligt	0	1	7	15	0	24
Kan inte alls	—	—	—	4	5	8
Samtliga	14	35	27	19	5	100

Tabell. 4 B. Jugoslaver efter förmåga att tala och förstå svenska enligt egen bedömning.
Procent.

Talar svenska	Förstår svenska					Samtliga
	Mycket bra	Ganska bra	Ganska dåligt	Mycket dåligt	Kan inte alls	
Mycket bra	10	—	—	—	—	10
Ganska bra	5	46	1	—	—	51
Ganska dåligt	—	6	21	1	—	27
Mycket dåligt	—	0	3	5	—	9
Kan inte alls	—	—	—	1	1	3
Samtliga	15	52	24	7	1	100

Tabell. 5 A. Finnar efter förmåga att skriva och tala svenska enligt egen bedömning.

Skriver svenska	Talar svenska					Samtliga
	Mycket bra	Ganska bra	Ganska dåligt	Mycket dåligt	Kan inte alls	
Mycket bra	4	1	—	—	—	5
Ganska bra	3	13	1	—	—	18
Ganska dåligt	1	10	8	2	—	20
Mycket dåligt	0	4	13	8	0	26
Kan inte alls	0	1	8	15	8	32
Samtliga	8	30	31	24	8	100

Tabell. 5 B. Jugoslaver efter förmåga att skriva och tala svenska enligt egen bedömning.

Skriver svenska	Talar svenska					Samtliga
	Mycket bra	Ganska bra	Ganska dåligt	Mycket dåligt	Kan inte alls	
Mycket bra	3	1	—	—	—	4
Ganska bra	5	18	0	—	—	24
Ganska dåligt	1	18	10	—	—	29
Mycket dåligt	0	10	8	2	0	21
Kan inte alls	—	5	8	6	2	22
Samtliga	10	51	27	9	3	100

Tabell 6. Förmåga att förstå svenska egen bedömning efter kön och nationalitet.
Procent.

Nationalitet Kön	Förstår svenska					Samtliga
	Mycket bra	Ganska bra	Ganska dåligt	Mycket dåligt	Kan inte alls	
Finnar						
Män	12	34	29	20	5	100
Kvinnor	15	36	25	18	6	100
Samtliga	14	35	27	19	5	100
Jugoslaver						
Män	20	58	18	4	1	100
Kvinnor	8	45	33	12	2	100
Samtliga	15	52	25	7	1	100

Tabell 7. Förmåga att tala svenska enligt egen bedömning efter kön och nationalitet.

Procent.

Nationalitet Kön	Talar svenska					Samtliga
	Mycket bra	Ganska bra	Ganska dåligt	Mycket dåligt	Kan inte alls	
Finnar						
Män	6	27	34	24	8	100
Kvinnor	9	32	28	23	8	100
Samtliga	8	30	31	24	8	100
Jugoslaver						
Män	13	59	23	6	1	100
Kvinnor	6	41	34	13	6	100
Samtliga	10	51	27	9	3	100

Tabell 8. Förmåga att skriva svenska enligt egen bedömning efter kön och nationalitet.

Procent.

Nationalitet Kön	Skriver svenska					Samtliga
	Mycket bra	Ganska bra	Ganska dåligt	Mycket dåligt	Kan inte alls	
Finnar						
Män	3	14	22	27	34	100
Kvinnor	6	21	19	25	30	100
Samtliga	5	18	20	26	32	100
Jugoslaver						
Män	6	30	30	21	14	100
Kvinnor	2	15	28	21	30	100
Samtliga	4	24	29	21	22	100

Tabell 9. Förmåga att förstå svenska enligt intervjuarens bedömning efter kön och nationalitet.

Nationalitet Kön	Förstår svenska					Samtliga
	Mycket bra	Ganska bra	Ganska dåligt	Mycket dåligt	Kan inte alls	
Finnar						
Män	19	29	18	26	7	100
Kvinnor	24	27	17	22	10	100
Samtliga	22	28	18	24	9	100
Jugoslaver						
Män	28	41	20	9	3	100
Kvinnor	16	33	23	23	5	100
Samtliga	23	37	21	14	4	100
Italienare						
Män	39	34	15	11	2	100
Kvinnor	21	31	15	23	10	100
Samtliga	33	33	15	15	5	100
Tyskar						
Män	81	15	2	1	1	100
Kvinnor	74	17	5	3	1	100
Samtliga	78	16	3	2	1	100

Tabell 10 A. Finnar efter förmåga att tala svenska enligt intervjuarens bedömning efter kön och ålder.

Kön Ålder	Talar svenska					Samtliga
	Mycket bra	Ganska bra	Ganska dåligt	Mycket dåligt	Kan inte alls	
Män						
16-25	17	28	18	20	17	100
26-35	16	22	22	33	7	100
36-45	8	28	10	40	14	100
46-	8	22	15	33	21	100
Summa	15	25	19	29	12	100
Kvinnor						
16-25	24	24	18	19	14	100
26-35	18	23	22	28	9	100
36-45	13	25	9	41	12	100
46-	2	23	6	21	48	100
Summa	19	24	18	26	14	100
Båda könen						
16-25	21	26	18	19	16	100
26-35	17	22	22	30	8	100
36-45	11	26	9	41	13	100
46-	5	23	11	27	35	100
Samtliga	17	24	18	28	13	100

Tabell 10 B. Jugoslaver efter förmåga att tala svenska enligt intervjuarens bedömning, kön och ålder.

Kön Ålder	Talar svenska					Samtliga
	Mycket bra	Ganska bra	Ganska dåligt	Mycket dåligt	Kan inte alls	
Män						
16-25	29	47	15	5	4	100
26-35	20	40	27	12	2	100
36-45	4	40	29	18	9	100
46-	9	34	19	32	7	100
Summa	18	41	25	13	4	100
Kvinnor						
16-25	27	34	26	10	4	100
26-35	7	20	37	30	8	100
36-45	7	6	19	63	5	100
46-	—	—	3	32	66	100
Summa	14	21	27	28	10	100
Båda könen						
16-25	28	40	21	8	4	100
26-35	15	33	30	18	4	100
36-45	5	28	25	34	7	100
46-	5	18	12	32	34	100
Samtliga	16	33	26	19	6	100

Tabell 10 C. Italianare efter förmåga att tala svenska enligt intervjuarens bedömning, kön och ålder.

Procent.

Kön Ålder	Talar svenska					Samtliga
	Mycket bra	Ganska bra	Ganska dåligt	Mycket dåligt	Kan inte alls	
Män						
16-25	44	32	19	5	0	100
26-35	31	42	16	10	2	100
36-45	15	24	26	29	5	100
46-	—	20	7	57	16	100
Summa	28	35	18	16	3	100
Kvinnor						
16-25	27	32	12	19	10	100
26-35	16	24	26	21	12	100
36-45	17	22	20	35	6	100
46-	1	14	4	46	35	100
Summa	17	24	19	27	13	100
Båda könen						
16-25	37	32	16	10	4	100
26-35	27	37	18	13	4	100
36-45	16	23	24	31	5	100
46-	1	17	6	52	25	100
Samtliga	25	32	18	19	6	100

Tabell 10 D. Tyskar efter förmåga att tala svenska enligt intervjuarens bedömning, kön och ålder.

Procent.

Kön Ålder	Talar svenska					Samtliga
	Mycket bra	Ganska bra	Ganska dåligt	Mycket dåligt	Kan inte alls	
Män						
16-25	61	30	4	3	2	100
26-35	70	26	2	2	0	100
36-45	60	18	21	—	1	100
46-	37	47	16	—	—	100
Summa	67	27	4	2	1	100
Kvinnor						
16-25	78	19	2	—	1	100
26-35	67	26	5	3	—	100
36-45	47	33	17	3	—	100
46-	16	28	22	21	12	100
Summa	61	25	7	4	1	100
Båda könen						
16-25	68	26	3	2	2	100
26-35	69	26	3	2	0	100
36-45	53	27	18	2	1	100
46-	22	33	20	16	9	100
Samtliga	65	26	5	3	1	100

Tabell 11 Andelen (%) invandrare som enligt intervjuarens bedömning talar mycket bra eller ganska bra svenska efter ålder vid invandringen.

Nationalitet	Ålder vid invandringen					Samtliga
	-15	16-25	26-35	36-45	46-	
Finnar	92	45	33	35	27	41
Jugoslaver	94	62	40	29	11	49
Tyskar	(83)	96	91	72	(87)	94
Italienare	95	69	51	27	(5)	57

Det finns stora skillnader mellan nationaliteterna beträffande kunskap i svenska. Tyskarna har genomgående de bästa kunskaperna medan finnarna har de lägsta värdena av de fyra undersökta grupperna.

Bland italienare och jugoslaver har kvinnorna genomsnittligt sämre kunskaper i svenska än männen. För tyskarna återfinns samma tendens i lägre grad. För finnarna tycks dock kvinnorna ha bättre kunskaper i svenska än männen, med undantag för den

äldsta åldersgruppen. Dessa skillnader kvarstår om man tar hänsyn till vistelsens längd i Sverige.

Kunskaperna i svenska är starkt korrelerade med åldern, så att yngre personer behärskar svenska bättre. Denna tendens märks ännu tydligare om man väljer att redovisa åldern vid inflyttningen (tabell 11). De sämsta språkkunskaperna har kvinnor i åldern över 45 år.

Tabell 12 Andelen (%) invandrare som enligt egen bedömning förstår svenska mycket bra eller ganska bra efter nationalitet, kön och vistelsetid i Sverige.

Nationalitet Kön	Har vistats i Sverige sedan								Samtliga
	1968	1967	1966	1965	1964	1963	1962	1961	
Finnar									
Män	24	19	48	40	51	67	51	75	46
Kvinnor	31	35	57	45	50	73	68	70	52
Samtliga	27	27	53	47	51	71	61	72	49
Jugoslaver									
Män	63	63	77	77	91	..	..	..	77
Kvinnor	30	55	58	50	59	..	..	..	53
Samtliga	41	59	67	72	83	..	..	..	67

Tabell 13 Andelen (%) invandrare som enligt egen bedömning talar svenska mycket bra eller ganska bra efter nationalitet, kön och vistelsetid i Sverige.

Nationalitet Kön	Har vistats i Sverige sedan								Samtliga
	1968	1967	1966	1965	1964	1963	1962	1961	
Finnar									
Män	10	11	30	40	36	65	39	59	33
Kvinnor	24	21	44	33	39	62	55	63	41
Samtliga	16	16	37	36	38	63	48	61	37
Jugoslaver									
Män	47	61	71	72	82	..	..	..	71
Kvinnor	21	48	52	47	61	..	..	..	47
Samtliga	29	52	62	67	77	..	..	..	61

Tabell 14 Andelen (%) invandrare som enligt egen bedömning skriver svenska mycket bra eller ganska bra efter nationalitet, kön och vistelsetid i Sverige.

Nationalitet Kön	Har vistats i Sverige sedan								
	1968	1967	1966	1965	1964	1963	1962	1961	Samtliga
Finnar									
Män	5	8	9	18	18	32	20	39	17
Kvinnor	20	22	26	19	28	38	30	39	27
Samtliga	12	15	18	19	24	36	26	39	22
Jugoslaver									
Män	31	30	32	37	41	..	..	..	35
Kvinnor	2	18	15	28	21	..	..	..	17
Samtliga	11	22	24	35	36	..	..	..	28

2.2.4 Vistelsens längd i Sverige

Undersökningen omfattar personer som invandrat till Sverige åren 1961–1968 (för jugoslaver 1964–1968). En del intervjuer personer har dock vistats i Sverige någon period även före den senaste invandringen. För dessa personer räknades ut vistelsens sammanlagda längd och de redovisas i undersökningen som om de hade invandrat det år som motsvarar deras sammanlagda vistelse i landet. Personer vars sammanlagda vistelsetid i Sverige motsvarar ankomst före 1961 (beräknande jugoslaver 1963) har uteslutits.

Kunskaperna i svenska är naturligt nog bättre för dem som har vistats i Sverige längre. I tabell 12–16 visas andelen finnar respektive jugoslaver som kan förstå, tala respektive skriva svenska ”bra” efter kön och invandringår.

2.2.5 Utbildning

Personer med längre utbildning i hemlandet har väsentligt bättre kunskaper i svenska än personer med kortare skolgång. Detta gäller såväl invandrarna från Finland, där svenska

Tabell 15 Andelen (%) invandrare som enligt intervjuarens bedömning förstår svenska mycket bra eller ganska bra efter nationalitet, kön och vistelsetid i Sverige.

Nationalitet Kön	Har vistats i Sverige sedan								
	1968	1967	1966	1965	1964	1963	1962	1961	Samtliga
Finnar									
Män	22	24	47	47	62	69	58	78	48
Kvinnor	25	43	51	44	54	74	59	72	51
Samtliga	23	34	49	45	57	72	59	75	50
Jugoslaver									
Män	34	64	64	70	91	..	..	..	69
Kvinnor	21	47	53	53	63	..	..	..	48
Samtliga	25	53	58	67	85	..	..	..	61
Italienare									
Män	30	57	55	72	77	81	75	81	72
Kvinnor	21	33	48	44	52	43	77	63	52
Samtliga	25	48	53	65	69	71	76	76	66
Tyskar									
Män	70	100	96	96	98	96	100	100	96
Kvinnor	77	83	96	89	92	92	98	91	91
Samtliga	73	92	97	94	96	95	99	95	94

Tabell 16 Andelen (%) invandrare som enligt intervjuarens bedömning talar svenska mycket bra eller ganska bra efter nationalitet, kön och vistelsetid i Sverige.

Nationalitet Kön	Har vistats i Sverige sedan								
	1968	1967	1966	1965	1964	1963	1962	1961	Samtliga
Finnar									
Män	17	15	36	38	55	60	51	66	40
Kvinnor	22	29	37	40	42	72	45	74	43
Samtliga	19	22	37	39	47	67	48	70	42
Jugoslaver									
Män	28	48	46	63	85	..	..	..	58
Kvinnor	14	31	36	47	52	..	..	..	45
Samtliga	18	37	41	60	77	..	..	..	49
Italienare									
Män	35	51	48	61	69	72	65	73	63
Kvinnor	12	33	39	34	34	33	55	56	41
Samtliga	20	44	45	54	57	63	62	68	57
Tyskar									
Män	67	94	96	92	95	96	98	97	94
Kvinnor	70	81	87	83	89	91	89	88	87
Samtliga	68	87	93	91	92	94	94	92	91

förekommer som skolämne (tabell 17 A), som andra nationaliteter (tabell 17 B–D). Invandrare som inte alls kan tala svenska återfinns nästan enbart bland dem med den kortaste utbildningen.

2.2.6 Sysselsättning m.m.

En så stor andel av invandrarna i IUs undersökningsmaterial förvärvsarbetar att en redovisning efter sysselsättningsförhållandena

Tabell 17 A. Finnar efter förmåga att tala svenska enligt intervjuarens bedömning, skolutbildning i utlandet före ankomsten till Sverige samt kön.

Procent.

Nationalitet Kön	Talar svenska					Samtliga
	Mycket bra	Ganska bra	Ganska dåligt	Mycket dåligt	Kan inte alls	
Män						
Folkskola	13	20	20	32	14	100
Realskola	37	52	4	7	—	100
Gymnasium	15	69	16	—	—	100
Summa	15	25	19	29	12	100
Kvinnor						
Folkskola	11	21	19	32	17	100
Realskola	37	40	16	7	—	100
Gymnasium	91	9	—	—	—	100
Summa	19	24	18	26	13	100
Båda könen						
Folkskola	12	21	20	32	15	100
Realskola	37	44	12	7	—	100
Gymnasium	63	31	6	—	—	100
Summa	17	24	18	27	13	100

Tabell 17 B. Jugoslaver efter förmåga att tala svenska enligt intervjuarens bedömning, skolutbildning i utlandet före ankomsten till Sverige samt kön.

Procent.

Nationalitet Kön	Talar svenska					Samtliga
	Mycket bra	Ganska bra	Ganska dåligt	Mycket dåligt	Kan inte alls	
Män						
Folkskola	13	38	21	21	6	100
Realskola	14	43	34	7	2	100
Gymnasium	35	45	20	—	—	100
Summa	17	41	25	13	4	100
Kvinnor						
Folkskola	14	19	17	37	12	100
Realskola	11	27	48	12	3	100
Gymnasium	18	24	40	18	—	100
Summa	14	22	28	28	8	100
Båda könen						
Folkskola	14	30	19	28	9	100
Realskola	13	37	39	9	2	100
Gymnasium	29	37	27	7	—	100
Summa	16	33	26	19	5	100

inte blir meningsfull. I tabell 18 visas dock förmågan att tala svenska för de personer som har angivit "hemmafru" som sin huvudsakliga sysselsättning. För jugoslaver och italienare visar "hemmafruarna" sämre kunskaper i svenska än samtliga kvinnor (jfr tabell

10) medan skillnaden beträffande finnarna är små och de tyska hemmafruarna snarast har bättre språkkunskaper än samtliga tyska kvinnor. Tendenserna kvarstår även om man delar upp materialet efter invandringsår.

En möjlig förklaring till att hemmafru-

Tabell 17 C. Italienare efter förmåga att tala svenska enligt intervjuarens bedömning, skolutbildning i utlandet före ankomsten till Sverige samt kön.

Procent.

Nationalitet Kön	Talar svenska					Samtliga
	Mycket bra	Ganska bra	Ganska dåligt	Mycket dåligt	Kan inte alls	
Män						
Folkskola	21	32	21	20	6	100
Realskola	32	40	14	13	1	100
Gymnasium	41	36	14	8	0	100
Summa	28	35	18	15	3	100
Kvinnor						
Folkskola	11	21	21	34	13	100
Realskola	30	36	8	13	13	100
Gymnasium	39	28	28	4	1	100
Summa	17	25	19	27	12	100
Båda könen						
Folkskola	17	28	21	25	8	100
Realskola	32	40	13	13	3	100
Gymnasium	41	33	17	7	1	100
Summa	25	32	18	19	6	100

Tabell 17 D. Tyskar efter förmåga att tala svenska enligt intervjuarens bedömning, skolutbildning i utlandet före ankomsten till Sverige samt kön.

Procent.

Nationalitet Kön	Talar svenska					Samtliga
	Mycket bra	Ganska bra	Ganska dåligt	Mycket dåligt	Kan inte alls	
Män						
Folkskola	62	32	4	1	1	100
Realskola	71	22	4	3	—	100
Gymnasium	76	19	4	1	0	100
Summa	67	27	4	2	1	100
Kvinnor						
Folkskola	51	32	11	6	1	100
Realskola	66	21	5	4	3	100
Gymnasium	77	19	3	1	—	100
Summa	61	26	7	4	1	100
Båda könen						
Folkskola	58	32	7	3	1	100
Realskola	69	22	5	3	1	100
Gymnasium	76	19	4	1	0	100
Summa	64	27	5	3	1	100

nas och de övrigas kunskap i svenska avviker så litet från varandra är att en del av "hemmafruarna" är gifta med svenskar. I tabell 19 visas dels andelen gifta med personer som är födda i Sverige bland de gifta invandrarna, dels andelen som kan tala svenska "bra" efter om maken/makan är född i Sverige eller utomlands.

2.2.7 Sammanfattning

Olika invandrargrupper visar sig ha uppnått olika kunskaper i svenska även om man håller sådana variabler som kön, ålder och vistelsens längd i Sverige konstanta. De yngre och de välutbildade har genomgående, enligt IU:s sätt att mäta kunskap i svenska, relativt

god sådana kunskaper. Däremot finns invandrare med mycket dåliga kunskaper i svenska bland framför allt äldre kvinnor med kortare skolutbildning.

Inom invandrargrupper från samma land finns stora skillnader beträffande utbildningsnivån (jfr tabell 2.12 i kap. 2). Det är framför allt de unga och välutbildade som har kunnat lära sig svenska och därmed även skaffat sig tillgång till det svenska samhällets utbud av information och utbildning.

2.3 Motivation för studier i svenska

Till de intervjuade ställdes frågan "Tror Ni att Ni skulle kunna få ett bättre arbete eller

Tabell 18. Personer som angett att de är "hemmafruar" på frågan om sin huvudsakliga sysselsättning efter förmåga att tala svenska enligt intervjuarens bedömning.

Procent.

Nationalitet	Talar svenska					Samtliga
	Mycket bra	Ganska bra	Ganska dåligt	Mycket dåligt	Kan inte alls	
Finnar	18	21	15	26	20	100
Jugoslaver	3	14	47	20	16	100
Tyskar	57	27	11	5	1	100
Italienare	15	32	13	21	18	100

Tabell 19 Andel (%) gifta invandrare som enligt intervjuarens bedömning talar svenska mycket bra eller ganska bra efter makens/makans födelseland.

Nationalitet	Andel (%) gifta med person född i Sverige	Andel (%) som talar svenska bra	
		Maka/make född i Sverige	Maka/make ej född i Sverige
Finnar	10	81	35
Jugoslaver	9	90	39
Tyskar	66	96	89
Italienare	32	85	37

mera i lön om Ni kunde svenska bättre?", med svarsalternativen "ja", "vet ej", "nej" samt "har ej förvärsarbete". Svaren fördelar sig enligt tabell 20.

Mindre än hälften av de intervjuade tror således att de kunde få ett bättre arbete om de kunde svenska bättre. Det finns en klar skillnad mellan nyligen invandrade och äldre invandrare i denna fråga så att de nyligen inkomna i väsentligt större utsträckning tror att bättre kunskaper i svenska kan hjälpa dem att komma framåt i arbetet. Detta kan möjligen tolkas så att invandrarna efter några år har fått så stora språkkunskaper att de kan sköta arbetsuppgifter som de tror sig kunna få.

De personer som tror att bättre kunskaper i svenska skulle medföra bättre arbete eller mera i lön har dock inte i större utsträckning aktivt lärt sig svenska än övriga. Bland de förvärsarbetande finländarna som besvarade frågan med "ja" uppger 13 procent att de inte har lärt sig svenska alls och 36 procent

att de endast lärt sig genom att tala med och umgås med svenskar medan motsvarande procenttal för dem som svarat "nej" är 2 och 26. För jugoslaverna är motsvarande siffror 6 och 50 för "ja" mot 4 och 54 för "nej".

2.4 Sätt att lära sig svenska

I intervjun ställdes frågan "På vilka av följande sätt har Ni lärt Er svenska?" Frågan hade följande svarsalternativ och intervjupersonen kunde markera flera svar:

- 1 Genom språkkurser (studiecirkel o.d.)
- 2 Genom språkkurser i TV och radio
- 3 Genom självstudier
- 4 Privatlektioner
- 5 Genom att tala med och umgås med folk
- 6 Har inte lärt mig svenska alls
- 7 Har svenska till modersmål.

Många av dem som markerade något av svarsalternativen 1-4 markerade även svar 5

Tabell 20 Finnar och jugoslaver efter åsikt om bättre kunskaper i svenska skulle medföra bättre arbete eller mera i lön samt kön. Procent.

Åsikt om bättre kunskaper i svenska skulle medföra bättre arbete eller mera i lön	Jugoslaver			Finnar		
	Män	Kvinnor	Samtliga	Män	Kvinnor	Samtliga
	Ja	46	49	47	49	42
Vet ej	17	17	17	18	17	17
Nej	36	23	31	32	21	26
Har ej arbete	1	11	5	1	20	12
Summa	100	100	100	100	100	100

Tabell 21 Uppgivna sätt att lära sig svenska efter nationalitet. Procent.

Har uppgivit att	Finnar	Jugoslaver
Har inte lärt sig svenska alls	8	7
Har lärt svenska		
endast genom att tala med och umgås med svenskar	39	51
på 1 annat sätt	44	36
på 2 andra sätt	6	6
på 3 andra sätt	1	0
på 4 andra sätt	0	—
Samtliga	100	100

”genom att tala med och umgås med folk”. Detta svarsalternativ bedömdes till skillnad mot svaren 1–4 inte innebära aktiva studier i svenska. I bearbetningen har hänsyn till svarsalternativet 5 tagits endast om inget av alternativen 1–4 är markerat.

Om man anser att endast de som har markerat något av svarsalternativen 1–4 har studerat svenska aktivt innebär det att ungefär hälften av finnarna och 42 procent av jugoslaverna aktivt har lärt sig svenska. Drygt hälften av jugoslaverna har lärt sig svenska endast genom att umgås och tala med svenskar. Av de som har studerat svenska aktivt har de flesta angivit endast ett studiesätt. Se tabell 21.

Språkkurser (studiecirkel) är det vanligaste sättet att lära sig svenska följt av självstudier. Språkkurser i radio-TV har utnyttjats

endast av ett fåtal bland de intervjuade invandrarna. Se tabell 22 A–B.

Det föreligger en klar tendens till att invandrare med längre allmän skolutbildning oftare uppger aktiva studier i svenska än invandrare med kort skolutbildning.

I undersökningen gjordes inga försök att kvantitativt mäta de svenskstudier intervju-personerna uppgav. IU vet således inte hur omfattande kursen är som de har följt eller om de har fullföljt undervisningen. Detta gör att det även blir omöjligt att ur materialet dra några slutsatser om de olika studiesättens effektivitet.

2.5 Beräkningar av undervisningsbehovet

I det följande görs ett försök att beräkna omfattningen av den grundutbildning för

Tabell 22 A Av finnar uppgivna sätt att lära sig svenska efter vistelsetid i Sverige och kön. Procent.

Studiesätt	Har vistats i Sverige sedan								Samtliga	Därav	
	1968	1967	1966	1965	1964	1963	1962	1961		Män	Kvinnor
Språkkurser (studiecirkel)	32	30	33	31	32	28	25	25	30	28	32
Språkkurser i Radio-TV	2	1	2	3	6	6	1	5	3	4	2
Självstudier	28	23	26	19	28	27	22	30	25	28	23
Privatlektioner	—	—	—	—	1	—	1	1	0	0	1
Genom att tala med och umgås med svenskar	26	33	34	38	41	45	51	47	39	39	38
Har inte lärt svenska alls	18	18	12	10	6	9	6	4	11	9	12
Summa	106	105	108	101	115	114	107	111	108	109	107

Tabell 22 B Av jugoslaver uppgivna sätt att lära sig svenska efter vistelsetid i Sverige och kön. Procent.

Studiesätt	Har vistats i Sverige sedan					Samtliga	Därav	
	1968	1967	1966	1965	1964		Män	Kvinnor
Språkkurser (studiecirkel)	24	26	24	20	16	22	27	15
Språkkurser i Radio-TV	3	7	8	9	11	8	10	5
Självstudier	10	10	15	20	28	17	24	7
Privatlektioner	2	1	2	1	1	1	2	1
Genom att tala med och umgås med svenskar	51	50	51	53	51	51	46	60
Har inte lärt sig svenska alls	13	8	9	4	2	7	3	12
Summa	103	101	109	107	109	106	111	101

invandrare som IU föreslår. Beräkningarna görs dels för den årliga invandringen, dels för de invandrare som finns i Sverige när reformen beräknas kunna träda i kraft.

Bägge beräkningarna utgår från att danska och norska medborgare inte har behov av grundutbildningen. Vidare antas att 15 procent av nyinvandrade och 25 procent av här bosatta finländska medborgare har svenska som modersmål och således inte behöver

någon grundutbildning. Antagandet om andelen svenskspråkiga bland finländarna bygger på IU:s intervjuundersökning (se tabell 1 i denna bilaga).

2.5.1 Den årliga invandringen

I tabell 23 visas bruttoinvandringen för vissa åldersklasser utlänningar samt beräknat antal utländska invandrare dessa år som utgör

Tabell 23 Beräkningar av målgrupper för undervisning i svenska för invandrare åren 1968 och 1969.

År	Bruttoinvandring av utlänningar	Därav beräknat antal med behov av undervisning i svenska	Andel (%) i behov av undervisning i svenska	Andel (%) finskspråkiga av dem i behov av undervisning i svenska
1968				
5 - 6	1 015	773	67	55
7 - 14	2 454	1 940	70	48
15 - 17	1 589	1 292	77	71
18 - 19	2 818	2 257	78	79
20 -	21 492	16 864	71	54
5 -	29 368	23 126	72	57
18 -	24 310	19 121	72	57
1969				
5 - 6	2 160	1 730	74	68
7 - 14	5 221	4 348	77	65
15 - 17	3 100	2 603	81	71
18 - 19	4 965	4 008	79	82
20 -	38 679	31 612	77	63
5 -	54 125	44 301	77	65
18 -	43 644	35 620	77	65

målgrupper för IU:s förslag om undervisning i svenska. Beräkningarna utgår från att alla invandrare förutom danska och norska medborgare och finlandssvenskar i princip är i behov av sådan undervisning. Beräkningarna innebär troligen en viss överskattning då det bland invandrarna torde finnas en del som tidigare vistats i Sverige och då lärt sig språket.

Av tillgänglig statistik framgår inte det exakta antalet invandrare i åldern 16 och däröver, dvs. de åldrar IU:s förslag om grundutbildning avser. Antalet kan dock för 1968 beräknas till ca 20 000 personer och 1969 till 37 000 personer.

Om man antar att 75 procent av de invandrare som är i behov av grundutbildning genomgår denna innebär invandringen 1968 och 1969 att ca 15 000 respektive ca 28 000 personer var aktuella för grundutbildningen dessa år.

Det finns inget underlag för att bedöma den framtida invandringens omfattning eller från vilka länder denna invandring kommer att ske. Om man emellertid utgår ifrån invandringens variation under 1960-talet och antar att inslaget av danskar, norrmän och finlandssvenskar inte förändras radikalt, kan man anta att det årliga undervisningsbehovet kommer att variera mellan 10 000 och 40 000 personer per år.

Uppgifter saknas om hur många av invandrarna som inte blir anställda efter ankomsten till Sverige och för vilka grundutbildning med statlig premie således kan bli aktuell (se 11.6). I tabell 2.13 i kap. 2 ges uppgifter om sysselsättningsförhållanden för några invandrargrupper i Sverige. Ålders- och civilståndssammansättning i den årliga invandringen under 1960-talet gör det troligt att förvärvsintensiteten för en sådan grupp snarast ligger högre än för invandrarna under en flerårsperiod. IU antar därför att ca 80 procent av de vuxna invandrarna under ett visst år blir anställda i nära anslutning till invandringen. Detta skulle innebära att av den årliga invandringen i behov av grundutbildning, dvs. 10 000 – 40 000 personer, 2 000 till 8 000 personer blir aktuella för grundutbildning

med statlig premie. En sådan beräkning tar dock inte hänsyn till den eventuella effekt genomförandet av IU:s förslag om grundutbildning kan få: familjemedlemmar till redan anställda invandrare kan få svårt att erhålla anställning innan de har genomgått grundutbildningen.

2.5.2 Ackumulerat undervisningsbehov

Vid årsskiftet 1969/70 var 242 445 utländska medborgare i åldern 18 år och äldre kyrkobokförda i Sverige. Av dessa var 19 321 danskar och 18 073 norrmän medan ungefär 30 000 torde ha varit svenskspråkiga finländare. Som IU påpekar i avsnitt 2.3.2 är kyrkobokföringens uppgifter om antalet i Sverige bosatta utlänningar troligen för höga på grund av icke anmälda återutflyttningar. Å andra sidan tyder antalet arbetsanmälda utlänningar på att antalet i Sverige bosatta utlänningar kan vara väsentligt högre än antalet kyrkobokförda. Likaså är antaganden om kunskapsnivån i svenska och förvärvsintensitet osäkra. De beräkningar som genomförs här måste således betecknas som i hög grad osäkra. IU vill emellertid återge dem för att visa vilka överslagsberäkningar gjorda kostnadsberäkningar bygger på.

Uppgifter om kunskaper i svenska för hela utlänningspopulationen i Sverige saknas. Om man utgår från de uppgifter om kunskaper i svenska som redovisas i denna bilaga och från att de personer som enligt intervjuarens bedömning kan tala mycket bra eller ganska bra svenska har kunskaper motsvarande målet för grundutbildningen hade 91 procent av tyskarna, 57 procent av italienarna och 42 procent av finnarna som har invandrat åren 1961–1968 samt 49 procent av jugoslaverna invandrade åren 1964–1968 kunskaper motsvarande minst grundutbildningen. En väsentligt större del av tidigare invandrare än av de senaste årens invandrare hade nöjaktiga kunskaper i svenska. Av den tillgängliga statistiken framgår inte invandringsåret för i Sverige bosatta utlänningar. En avsevärd del har dock kommit tidigare än 1961.

För vissa nationalitetsgrupper, t.ex. tys-

karna, torde således undervisningsbehovet vara litet (uppskattningsvis ca 5 procent av gruppen) medan för andra grupper behovet är mycket större. Av finnarna kan man anta att ca hälften inte har kunskaper i svenska som motsvarar målet för grundutbildningen.

Även om det således inte går att beräkna den totala målgruppen för grundutbildningen kan man anta att det — om man utgår från antalet utlänningar vid årsskiftet 1969/70 — rör sig om 60 000 — 70 000 personer. Detta innebär ett antagande om att ca 40 procent av de vuxna invandrarna som inte är norska eller danska medborgare eller finlandssvenskar vid den tidpunkten inte hade kunskaper i svenska motsvarande målet för grundutbildningen. Detta antal kommer att ändras fram till dess IU:s förslag träder i kraft genom såväl in- som utvandringen som genom att invandrarna lär sig svenska. Siffran 60 000 bör dock vara en rimlig utgångspunkt för kostnadsberäkningar när det gäller det ackumulerade utbildningsbehovet.

I inledningsskedet kan således det ackumulerade behovet av svenskundervisning vara större än det behov som skapas genom nyinvandringen.

Det saknas uppgifter om könsfördelningen för vuxna utlänningar i Sverige vid årsskiftet 1969/70. Om man emellertid antar att könsfördelningen är jämn för personer under 18 år och över 67 år skulle vi då i Sverige ha haft ca 132 500 utländska män och 105 500 utländska kvinnor i åldern 18—66 år kyrkobokförda.

Med ledning av uppgifterna från tabell 2.13 i kapitel 2 kan man anta att förvärvsintensiteten för de utländska männen bör ha legat omkring 90 procent och för de utländska kvinnorna omkring 60 procent. Detta skulle innebära att ungefär 42 000 kvinnor och 12 000 män i åldern 18—66 år inte var förvärvsarbetande. Därtill kom cirka 4 000 personer i åldern över 67 år. Bland de icke förvärvsarbetande kvinnorna finns många danska och norska medborgare liksom många som är gifta med svenskar. (Jfr tabell 19). Detta leder till slutsatsen att andelen i behov av grundutbildning bland de

icke förvärvsarbetande kan antas ligga mellan 20 000 och 30 000 personer.

Bilaga 3 Kostnadsberäkningar

3.1 Grundutbildningen

Grundutbildningen skall enligt IU:s förslag i avsnitt 11.3.2 få anordnas med en minsta gruppstorlek av åtta elever och gruppen bör inte överstiga 20 elever. IU räknar med en genomsnittlig gruppstorlek av 13 elever.

Lärarsättningen beräknas efter högsta ersättning enligt nu gällande bestämmelser till 40 kr. per timme för 200 timmars undervisning i svenska och 50 kr. per timme för undervisning i 40 timmars samhällsinformation. Till denna kostnad beräknas komma sociala kostnader med 24 procent. Under dessa förutsättningar kommer lärarkostnaden för en kurs om 240 timmar att uppgå till 12 400 kr. Lärarkostnaden per elev blir beroende på antalet deltagare och är

vid 8 elever	1 550 kronor per elev
vid 13 elever	954 kronor per elev
vid 20 elever	620 kronor per elev.

Utöver lärarkostnaden uppstår kostnad för skolledare, inlärningsstudios och andra lokaler, eventuella tolkar och studiematerial. IU beräknar att dessa kostnader vid en genomsnittlig gruppstorlek av 13 elever högst kan uppgå till ett lika stort belopp som lärarkostnaden. Kostnaden per elev vid en genomsnittlig gruppstorlek av 13 elever beräknas således till 1 908 kr.

3.1.1 Den årliga invandringen

IU har i bilaga 2 beräknat att av de personer som invandrar under ett år kan mellan

10 000 och 40 000 komma att genomgå grundutbildningen. Den stora variationen beror på växlingarna i invandringens omfattning.

Om undervisningsbehovet genom den årliga invandringen antas bli 20 000 personer skulle kostnaderna för anordnandet av grundutbildningen bli 38,2 milj. kr. per år. Därtill kommer utgifter för statliga premier för icke anställda och anställda i småföretag som beräknas utgå till 4 000 personer med 700 kr., dvs. tillsammans 2,8 milj. kr.

3.1.2 Det ackumulerade undervisningsbehovet

Beräkningen utgår från att 60 000 invandrade i behov av grundutbildning finns i Sverige 1.1.1973 och att 50 000 av dessa kommer att genomgå utbildningen.

Kostnaden för grundutbildning för denna grupp skulle med samma antaganden som har gjorts för den årliga invandringen bli 95,4 milj. kr. vartill kommer uppskattningsvis premier för 20 000 elever med tillsammans 14,0 milj. kr.

IU räknar med att grundutbildningen för den nu aktuella gruppen kan genomföras under en tidsperiod av fyra år. Detta skulle innebära en årlig kostnad av $23,9 + 3,5 = 27,4$ milj. kr. under fyra år.

3.2 Alfabetiseringsundervisningen

IU har räknat med att 300 invandrare i behov av denna utbildning per år kan intas i undervisningen. Detta innebär således att andra året skulle sammanlagt 600 elever finnas i utbildningen. Efter några år borde antalet elever i undervisningen sjunka genom att det nu ackumulerade undervisningsbehovet tillgodoses.

IU anser att undervisningsgrupperna bör omfatta minst fem och högst 10 elever. Den genomsnittliga gruppstorleken antas bli sju elever. Lärarkostnaden för en sådan grupp beräknas inklusive sociala avgifter till 50 000 kr. per år, dvs. 7 143 kr. per elev och år. Kostnader för skolledning, lokaler, undervisningsmaterial och andra kringkostnader beräknas högst kunna uppgå till två gånger

lärarkostnaden. Den sammanlagda undervisningskostnaden per elev blir då 21 430 kr.

Undervisningen antas således totalt kosta 6,4 milj. kr. första året och 12,9 milj. kr andra året.

Kostnaderna för det studiesociala stödet beräknas till 8,6 milj. kr. per år om utbildningen omfattar 600 personer. Denna beräkning bygger på antagandet att all utbildning kan ordnas på bosättningsorten och kostnader för inackordering inte finns.

3.3 Barn tillsynen

I kostnadsberäkningen för grundutbildning har antagits att premie utgår till 4 000 + 5 000 = 9 000 icke anställda eller anställda i

Beräkningar av det studiesociala stödet i 1 000-tal kronor till 600 personer i alfabetiseringsundervisningen

Bidragets namn	Gällande belopp m.m.	Förutsättningar	Kostnad per år	
Utbildningsbidrag	Utgår med 575 kr. per månad för gift person, 525 kr. per månad för ogift. För makar som bägge två genomgår utbildning 525 kr. per månad vardera.	100 gifta par där bägge makarna genomgår utbildning (2 x 100 x 525 x 12)	1 260	
		300 gifta (300 x 575 x 12)	2 070	
		100 ensamstående (100 x 525 x 12)	630	3 960
Familjetillägg	Om utbildningen äger rum utom hemorten högst 150 kr. per månad för make. Med 60 kr. per månad för barn under 16 år. ¹ Om särskilda skäl föreligger kan 150 kr. per månad utgå. Om bägge makarna får utbildningsbidrag utgår tillägget endast för en av dem.	Utbildningen förutsättes vara förlagd till hemorten. Alla gifta antas ha i genomsnitt 2 barn under 16 år. (400 x 2 x 100 x 12)	960	960
Hyresbidrag	Faktiska hyreskostnader, om bostad saknas normalersättning med fastställda belopp.	Alla antas ha fast bostad. Hyran räknas till 300 kr. per månad för ensamstående (100 x 300 x 12)	360	
		600 för gifta (400 x 600 x 12)	2 880	3 240
Särskilda tillägg	Resekostnader med 60 kr. per månad.	Alla antas ha resekostnader. (600 x 60 x 12)	432	432
Summa kostnad				8 592

¹) Från 1.7.1971 utgår 100 kr. per månad för barn under 16 år.

småföretag per år. Av dessa kommer en stor del att vara hemmavarande kvinnor, vilkas deltagande i grundutbildningen blir beroende av att barntillsyn under studietiden anordnas. Antalet barn som berörs är svårt att uppskatta men antas här vara 8 000 per år.

För en stor del av de icke anställda kvinnorna torde det vara realistiskt att räkna med att grundutbildningen kommer att ske som glesundervisning. Följande kostnadsberäkningar utgår därför från att grundutbildningen kommer att ske under 80 dagar med 3 timmar varje dag.

Enligt nu gällande taxa är kostnaden för dagbarnvårdare 9:75 kr. per timme plus sociala kostnader. Kostnaderna för barnpassning under ett pass om tre timmar torde inte överstiga 50 kr., varvid vissa kostnader för lokaler och material har inräknats. Kostnaden för barnpassning under grundutbildningen blir under sådana förutsättningar 4 000 kr. per kurs. Om man räknar med en gruppstorlek på 10 barn och med 8 000 barn per år blir den sammanlagda kostnaden 3,2 milj. kr. per år.

Om kommunen i samband med sådan barnpassning vill anordna s.k. språklekskola blir kostnaderna högre. Småskollärare kostar drygt 30 kr. och biträdande lärare något över 10 kr. per timme. Totalkostnaden för språklekskola, inklusive material, lokalkostnader m.m. torde uppgå till högst 150 kr. per dag under vilken verksamheten pågår tre timmar. Att anordna barnpassningen under en grundutbildningskurs som språklekskola skulle med dessa förutsättningar kosta 12 000 kr. Om all barnpassning i samband med grundutbildningen ordnades i form av språklekskola skulle kostnaden vid samma omfattning och gruppstorlek som ovan bli 9,6 milj. kr.

3.4 Uppsökande information

Den uppsökande informationen skall riktas framför allt till nyanlända invandrare med speciell inriktning på sådana som inte är anställda eller är anställda i småföretag. IU har beträffande premier för grundutbildningen räknat med att 4 000 icke anställda

eller anställda i företag med mindre än fem anställda kan komma att genomgå grundutbildningen per år. IU uppskattar antalet nyinvandrade som måste kontaktas i samband med den uppsökande informationen till det dubbla.

Det ackumulerade undervisningsbehovet har uppskattats till 60 000 personer med antagandet att 50 000 skall genomgå grundutbildningen under en fyra-års period. IU räknar med att ca 15 000 tidigare invandrade per år måste kontaktas med uppsökande information under de närmast liggande åren. Totalt antas den uppsökande informationen i begynnelseskedet omfatta 23 000 personer.

IU räknar med att relativt höga kvalitetskrav måste ställas på personer som anlitas i den uppsökande informationen. Till kostnader för arvoden kommer begränsade kostnader för resor m.m. IU räknar med att kommunernas totala kostnader för den uppsökande informationen uppgår till ca 920 000 kr. per år.

3.5 Information kring grundutbildningen

IU beräknar att informationen kring grundutbildningen under första året kostar sammanlagt 1,8 milj. kr. och under andra året 470 000 kr. Däri har kostnader för annonser i dagspress, konsumentfackpress, branschfackpress samt för affischering, broschyrer och tryckalster inräknats, liksom även för vissa mätningar av informationsbehov. Kostnadsberäkningen har gjorts i samråd med informationsutredningens sekreterare.

3.6 Övriga kostnader

Kostnader kommer, om IU:s förslag förverkligas, att uppstå beträffande central administration, aviseringsrutiner, utveckling av läromedel, lärarutbildning m.m., viss social service i samband med grundutbildningen, central översättarservice samt vissa föreslagna kurser m.m. för invandrare inom den statliga och kommunala vuxenutbildningen. Kostnader av dessa slag har IU inte beräknat.

Kostnader för vissa nu existerande utbild-

ningsanordningar som föreslås vara kvar har IU inte ansett sig ha anledning att beräkna.

3.7 Sammanställning över de beräknade kostnaderna i miljoner kronor

	Första året		Andra året	
<i>Grundutbildning</i>				
Årlig invandring				
Undervisningskostnader	38,2		38,2	
Premier	2,8		2,8	
Akkumulerat behov				
Undervisningskostnader	23,9		23,9	
Premier	3,5	68,4	3,5	68,4
Barn tillsyn		3,2		3,2
Uppsökande information		0,9		0,9
Information kring grundutbildningen		1,8		0,5
Summa		74,3		73,0
<i>Alfabetiseringsundervisning</i>				
Undervisningskostnader		6,4		12,9
Studiesocialt stöd		4,3		8,6
Summa		10,7		21,5

4.1 Förslag till Lag om utländsk arbetstagarers rätt till lön vid deltagande i grundutbildning för invandrare

1 § Denna lag äger tillämpning på utländsk arbetstagarer, som är kyrkobokförd här i riket. Lagen gäller dock ej

1. den som är anställd hos arbetsgivare som ej regelbundet sysselsätter minst fem arbetstagarer här i riket,

2. arbetstagarer som sysselsättes i säsong- eller feriearbete eller eljest i arbete av tillfällig natur,

3. arbetstagarer som har svenska, danska eller norska språket till modersmål eller som eljest uppenbarligen behärskar något av dessa språk.

2 § Arbetstagarer har rätt att på arbetstid under högst 240 lektionstimmar deltaga i sådan grundutbildning i svenska språket med samhällsinformation (*grundutbildning för invandrare*) för vilken kommun svarar.

Arbetstagarer är berättigad till lön under den tid då han deltagar i utbildning som avses i första stycket. Lönen för utbildningstiden får ej understiga den lön som skulle ha utgått om han under motsvarande tid utfört arbete för arbetsgivarens räkning under ordinarie arbetstid. Varje lektionstimme skall härvid räknas som en arbetstimme.

Är utbildning som avses i första stycket förlagd till annan tid än arbetstid, skall den tid under vilken arbetstagarer deltagar i utbildningen räknas som tid varunder han

utfört arbete för arbetsgivarens räkning. Arbetstagarer är berättigad till lön för sådan utbildningstid enligt samma grunder som anges i andra stycket.

3 § Arbetstagarers förmåner enligt denna lag får ej inskränkas genom avtal. Sker det, är avtalet ogiltigt i den delen.

4 § Mål om tillämpning av denna lag provas av arbetsdomstolen, om anställningsavtalet regleras av kollektivavtal, och i annat fall av allmän domstol.

I fråga om talans väckande och utförande hos arbetsdomstolen gäller 13 § lagen (1928:254) om arbetsdomstol även om målet ej är sådant som avses i den lagen.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1973 men gäller ej arbetstagarer vars anställning här i riket börjar före denna dag.

4.2 Specialmotivering till lagförslaget

Den lag om utländsk arbetstagarers rätt till lön vid deltagande i grundutbildning för invandrare som IU föreslår reglerar endast vissa civilrättsliga spörsmål avseende arbetstagarers förhållande till arbetsgivaren. Den rör sålunda inte frågor om hur grundutbildningen skall anordnas, vilka villkor som gäller för tillträde till utbildningen etc. Sådana frågor förutsättes i erforderlig utsträckning bli reglerade i administrativ ordning. IU vill härvidlag hänvisa till vad som anförts i kap. 11.

1 §

Paragrafen anger lagens tillämpningsområde. Huvudregeln är att lagen skall gälla varje utländsk arbetstagare, som är kyrkobokförd här i riket. Med "arbetstagare" åsyftas här det arbetstagarbegrepp som används i annan arbetsrättslig skyddslagstiftning. I enlighet med gängse principer inom svensk rätt bör med arbetstagare av utländsk nationalitet jämnas arbetstagare som är statslös. Även arbetstagare som inte har hel arbetstid (deltidsanställd) omfattas av lagförslaget (jfr. avsnitt 10.5.1). Vad gäller kravet på att arbetstagaren skall vara kyrkobokförd här i riket får IU hänvisa till vad som anförts i avsnitten 10.5.1 och 11.2.1.

I fråga om övriga i paragrafen uppställda begränsningar i lagens tillämpningsområde finns anledning framhålla följande. Undantaget i punkt 1 avser som tidigare påpekats att utesluta arbetstagare hos företag med endast ett fåtal anställda. För att markera att arbetsgivare, som bara tillfälligtvis har en arbetsstyrka som uppgår till fem eller flera arbetstagare, inte berörs av lagens skyddsregler, har uppställts krav på att arbetsgivaren "regelbundet" sysselsätter minst fem arbetstagare (jfr 40 § första stycket arbetarskyddslagen 1949:1).

Undantaget i punkt 2 rör arbetstagare vars arbete endast är av tillfällig natur. Enligt IUs mening kan nämligen inte rimligen krävas av arbetsgivare, som anställer en utlänning för en eller ett par månader, att han under denna tid skall ställa betald arbetstid till förfogande för att arbetstagaren skall kunna genomgå grundutbildning. Denna bedömning anser IU böra komma till uttryck i lagtexten på det viset, att undantag görs för arbetstagare som sysselsätts i säsong- eller feriearbete eller eljest i arbete av tillfällig natur. Det kan givetvis ifrågasättas om sådant säsongarbete där s. k. säsongpermittering förekommer kan räknas till anställning som bara är av "tillfällig natur". Det synes emellertid knappast finnas tillräckliga skäl att i förevarande sammanhang göra skillnad mellan olika typer av säsongarbeten (jfr prop. 1971:107 s. 63).

IU har därför stannat för att generellt undanta arbetstagare som sysselsätts i säsongbetonat arbete. Uttrycket "feriearbete" syftar främst på anställning som praktikant. Som exempel på annat arbete av tillfällig natur kan nämnas det fallet att någon som resemontör har i uppdrag att göra visst tidsbegränsat monteringsarbete.

Vad gäller undantaget i punkt 3 vill IU påpeka att det självfallet inte skall behöva göras någon mer vidlyftig undersökning av huruvida en arbetstagare har danska, svenska eller norska språket till sitt modersmål. I det stora flertalet fall torde det vara tydligt hur det förhåller sig härvidlag. Skulle i något fall råda tvekan om en utländsk arbetstagare har t. ex. svenska till sitt modersmål, bör man i andra hand kunna falla tillbaka på det andra ledet i punkt 3 och således undersöka om arbetstagaren eljest uppenbarligen behärskar något av de nämnda språken. Genom tillägget av ordet "uppenbarligen" understryks att det bara är i sådana fall då det är alldeles klart att arbetstagaren har tillfredsställande kunskaper i danska, svenska eller norska som han inte skall åtnjuta de rättigheter som lagen ger.

2 §

I paragrafen anges i vilken utsträckning utländsk arbetstagare skall ha rätt till lön vid deltagande i grundutbildning för invandrare. En skillnad görs härvid mellan det fallet att utbildningen är förlagd till arbetstid och det fallet att utbildningen helt eller delvis är förlagd till annan tid än arbetstid. Paragrafens två första stycken behandlar det första fallet och det tredje stycket den senare situationen. Det bör dock understrykas att skillnaden huvudsakligen är av formell natur. Som framhålls i avsnitt 10.5.1 bör arbetstagaren enligt IUs uppfattning i båda fallen åtnjuta samma lönemässiga förmåner under utbildningstiden.

I första stycket anges i vad mån arbetsgivaren skall vara skyldig att ge arbetstagaren ledighet för att kunna delta i grundutbildning för invandrare. Angående sistnämnda

term får här hänvisas till vad som anförts i avsnitt 10.3. Bestämmelsen har utformats som en rättighet för arbetstagaren att på arbetstid under högst 240 lektionstimmar delta i grundutbildningen. Det torde utan särskilt påpekande, i lagtexten kunna förutsättas att arbetstagaren erhåller inte bara den ledighet som direkt motsvarar antalet lektionstimmar i strikt mening, dvs. 240 tidsenheter om 40 minuter vardera, utan också sådan ledighet som motsvarar nödvändiga raster mellan lektionerna och den tid som går åt för att arbetstagaren skall kunna förflytta sig till eller från den plats där utbildningen bedrivs.

Andra stycket slår fast som huvudregel att arbetstagaren skall vara berättigad till lön under den tid då han deltar i grundutbildningen. Som har uttalats i de allmänna övervägandena syftar regeln till att bereda arbetstagaren skydd mot påtaglig löneminskning under sådan tid. Lönen för den tid då han deltar i utbildningen skall inte få understiga den lön som skulle ha utgått om han under motsvarande tid utfört arbete för arbetsgivarens räkning under ordinarie arbetstid. Principen bör således vara den att deltagandet i grundutbildningen skall räknas som ett normalt led i arbetet. Lagen bör dock inte grunda någon rätt till övertidsersättning eller dylikt. Det är endast den lön arbetstagaren skulle ha erhållit om han i stället för att delta i utbildningen utfört arbete i motsvarande mån på ordinarie arbetstid som lagen bör garantera. IU förutsätter att arbetstagaren inte av det skälet att han vill genomgå grundutbildning av arbetsgivaren placeras på ett arbete som ger lägre löneförmåner än han annars skulle kunnat påräkna.

Den nu fastslagna principen för arbetstagarens rätt till lön vid deltagande i grundutbildning innebär strängt efter ordalagen inte mer än en rätt till lön under 240 lektionstimmar, dvs. 240 tidsenheter om 40 minuter vardera. Löneskyddet bör emellertid enligt IU:s mening inte vara begränsat härtill. Som har framhållits i avsnitt 10.5.1 bör man i förhållandet mellan arbetsgivaren och ar-

betstagaren lämpligen utgå från det antal arbetstimmar som motsvarar utbildningstiden i strikt mening jämte t. ex. tid för nödvändiga raster. IU har därför kommit till den uppfattningen att lagen bör garantera ett löneskydd under 240 arbetstimmar. I lagtekniskt hänseende har detta enklast ansetts kunna uttryckas genom en särskild omräkningsregel som klargör att vid lagens tillämpning varje lektionstimme skall räknas som en arbetstimme.

Det nu anförda tar närmast sikte på det fallet att arbetstagaren är anställd hos samma arbetsgivare under hela utbildningstiden. Skulle arbetstagaren byta anställning medan han deltar i utbildningen bör detta enligt IU inte föranleda att den första arbetsgivaren befrias från skyldighet att utge lön för den del av utbildningstiden som föregår anställningens upphörande. Den nya arbetsgivaren bör således bara svara för lön under den del av utbildningen som ligger i tiden efter den nya anställningens början. IU anser det inte vara erforderligt att i lagen ta med uttryckliga regler av denna innebörd.

I *tredje stycket* behandlas det fallet att grundutbildningen helt eller delvis är förlagd till annan tid än arbetstid. Det ligger i sakens natur att det skydd mot lönebortfall som garanteras i andra stycket inte utan vidare äger tillämpning i den nu berörda situationen. Arbetstagaren kan nämligen inte på grund av anställningen i och för sig göra anspråk på lön för tid som ligger utanför arbetstiden. Som IU har utvecklat i de allmänna övervägandena bör emellertid arbetsgivaren även i detta fall vara skyldig att betala sådan ekonomisk ersättning till arbetstagaren som motsvarar den lön som skulle ha utgått om denne under motsvarande tid utfört arbete för arbetsgivarens räkning. I lagen har detta uttryckts så, att den tid under vilken arbetstagaren utom arbetstid deltar i grundutbildning skall räknas som tid varunder han utfört arbete för arbetsgivarens räkning. I anslutning härtill har föreslagits en föreskrift om att arbetstagaren skall vara berättigad till lön för sådan utbildningstid enligt samma grunder som anges i andra stycket.

3 §

Paragrafen anger lagens tvingande karaktär. Den har utformats efter mönster av 7 § i lagen om anställningsskydd för vissa arbetstagare (prop. 1971:107). I sammanhanget kan anmärkas att IU inte ansett det vara nödvändigt att i lagen ta med bestämmelser om skydd mot uppsägning av arbetstagaren, om han önskar delta i grundutbildning, och om arbetstagarens rätt till skadestånd för den händelse arbetsgivaren inte iakttar lagens föreskrifter.

4 §

Paragrafen har utformats efter mönster av motsvarande regler i 10 § i lagen om anställningsskydd för vissa arbetstagare.

Lagens ikraftträdande

IU anser att den föreslagna lagen skall träda i kraft den 1 januari 1973 men inte gälla arbetstagare vars anställning här i riket börjar före denna dag. Vissa synpunkter på frågan om lagens ikraftträdande framförs i avsnitt 10.5.1.

Bilaga 5 Språkundervisning för invandrare i andra länder

Uppgifterna i denna bilaga härrör främst från material från IU:s utlandsenkät (se bilaga 1.6).

Danmark

I Danmark fanns 1.1.1970 ca 25 000 arbetsansmällda utlänningar från länder utanför Norden. Därtill kom ca 35 000 nordbor, sysselsatta på den danska arbetsmarknaden. Av de utomnordiska arbetsansmällda utlänningarna var ca 6 000 från Medelhavsländerna, främst Jugoslavien och Turkiet.

Undervisning i danska för invandrare regleras enligt bestämmelser i lagen om fritidsundervisning. Undervisningen är kostnadsfri (med undantag för en mindre inskrivningsavgift) och står öppen för alla invandrare över 18 år. Minst 6 deltagaranmälningar krävs för att undervisning skall anordnas. Kommunen tillhandahåller lokal för undervisningen och staten bidrar med 50 procent av kommunens lärarkostnader. Kommunen uppdrar via den lokala vuxenutbildningsnämnden åt studieförbund att handha undervisningen.

Enligt en enkät som den av det danska arbetsministeriet 1969 tillsatta invandrarutredningen riktat till studieförbund som anordnar danskundervisning deltog våren 1970 ca 1 000 invandrare från Medelhavsländerna i kurser i danska.

Belgien

År 1968 bodde i Belgien ca 665 000 utländska medborgare. Av dem var ca 250 000 italienare. Ca 8 procent av den totala arbetskraften i Belgien är utländska medborgare.

Det belgiska arbetsministeriet har under senare år gett ett årligt bidrag om 500 000 belgiska franc till CIRE (le Centre d'Initiation pour Réfugiés et Étrangers) för kostnadsfri språkundervisning. År 1969 anordnades med dessa medel sammanlagt 34 kurser på olika ställen i landet. I Liège och Namur, där språkkurserna läggs upp i samarbete med de särskilda servicekontoren för invandrare, använder man sig av undervisningsmaterial från CREDIF (se Frankrike). Utöver denna statsfinansierade undervisning förekommer även annan språkundervisning för invandrare, arrangerad av t. ex. arbetsgivare inom gruvindustrin, fackliga organisationer m. m. Språkundervisningen har emellertid totalt sett en relativt blygsam omfattning.

Nederländerna

I Nederländerna fanns 1969 ca 100 000 utländska arbetare, dvs. ca 3 procent av den totala arbetsstyrkan. Ca 60 000 av invandrarerna kommer från Medelhavsländerna, främst Turkiet, Marocko, Spanien och Italien.

Ett tjugotal lokala organisationer med företrädare för näringsliv, kommun, arbets-

förmedling m. fl. verkar för att förbättra invandrarnas situation. Organisationerna är statsunderstödda, ibland upp till 90 procent. De anordnar bl. a. undervisning i holländska för invandrare. Uppgifter om den totala omfattningen av undervisningen föreligger inte.

Västtyskland

I Västtyskland fanns i mitten av 1970 1,8 milj. utländska arbetstagare, dvs. 9 procent av den totala arbetsstyrkan. Av dem kom de flesta från Jugoslavien, Italien, Turkiet och Grekland.

Inom det tyska arbetsministeriet har en samordningsgrupp för invandrarfrågor tillatts. I gruppen ingår företrädare för ministeriet, delstaternas arbetsministrar, den tyska arbetsmarknadsstyrelsen, arbetsmarknadens parter, kyrkorna, ideella organisationer och kommunernas huvudorganisationer. Gruppen har utsett en expertgrupp för språkundervisning för invandrare, och på expertgruppens uppdrag har Goetheinstitutet utarbetat audiovisuella läromedel för undervisning i tyska för invandrare, bl. a. en språkfilm i 26 avsnitt som sänds i TV.

Undervisningen i tyska för invandrare handhas främst av ideella organisationer och har ett begränsat omfång i relation till det stora antalet invandrare. Den tyska arbetsmarknadsstyrelsen har under åren 1959–1969 gett ekonomiska bidrag om sammanlagt 8,3 milj. DM till ideella organisationer som bl. a. ordnar undervisning i tyska för invandrare.

Frankrike

I Frankrike bor närmare 3,5 milj. utländska medborgare, dvs. ungefär 6 procent av totalbefolkningen. Av dem utgörs ca en halv miljon vardera av spanjorer, italienare, algerier och portugiser.

Genom en särskild fond som leds av en styrelse med representation bl. a. av rege- ringsmedlemmar – Le Fond d'Action Sociale pour les Travailleurs Migrants – finansieras vissa åtgärder för invandrare, i första

hand bostadsbyggande (ca 80 procent av budgeten) men även utbildningsåtgärder. 1970 förfogade fonden över 110 milj. francs. Genom medel från fonden hade till 1970 ca 50 000 invandrare fått utbildning i bl. a. franska.

Undervisning i franska bekostad med medel från fonden handhas främst av l'Amicale pour l'Enseignement des Étrangers – en institution som lyder under det franska utbildningsdepartementet. I undervisning i franska anordnad av l'Amicale deltar årligen ca 15 000 invandrare. Olika typer av undervisning förekommer. Den vanligaste är kvällsundervisning för vuxna invandrare med sex timmar i veckan. L'Amicale ordnar även frivilliga kunskapsprov i franska.

Även frivilliga organisationer ordnar undervisning i franska för invandrare. Årligen följs deras kurser av ca 40 000 deltagare.

Ett särskilt statsunderstött institut med ett sextiototal anställda arbetar med pedagogiskt utvecklingsarbete beträffande undervisning i franska som främmande språk (forskning, lärarutbildning m. m.): Centre de Recherche et d'Etude pour la Diffusion du Français (CREDIF).

Israel

Under 1960-talet har invandringen till Israel varierat mellan 14 000 och 64 000 personer per år.

År 1949 inrättades en särskild skolform – ulpan, pl. ulpanim – för undervisning i hebreiska för vuxna invandrare. Ulpanim sorterar under det israeliska ministeriet för utbildning och kultur. För undervisningen utgår varje budgetår ca 5 milj. sv. kr.

Varje ulpan har 8–12 klasser och högst 25 elever i varje klass. Undervisning ges enligt direktmetoden. Varje år följer i runt tal 20 000 elever studier i hebreiska i ulpanim.

Sammanlagt finns i landet ca 300 ulpanim-institutioner. Dessa är av olika slag. I internatulpan (det finns ca 10 sådana) går nyanlända invandrare i fem månader och har dagligen fem lektioner och två-tre timmars

enskilda studier. Språkundervisningen omfattar sammanlagt 510 timmar. Viss avgift tas ut. Det finns även ulpanim för intensiv externatundervisning med 16–30 undervisningstimmar per vecka. En tredje form är kibbutzulpan, där man studerar halva dagen och arbetar i kibbutzen andra halvan av dagen. Vidare finns det särskilda ulpanim för ungdomar. För yrkesarbetande finns slutligen möjligheter till glesundervisning på kvällarna.

Israels radio sänder dels särskilda kurser i hebreiska för invandrare enligt direktmetoden, dels enkel hebreiska för invandrare 30 minuter dagligen (nyheter, musik m. m.).

Kanada

Sedan andra världskriget har drygt tre miljoner personer invandrat till Kanada. Av dem kommer 28 procent från Storbritannien, 14 procent från Italien och 12 procent från Tyskland och Österrike.

Undervisning i engelska och franska för invandrare anordnas av ett flertal myndigheter och organisationer i varje provins. Till språkkurser för invandrare bidrar den federala regeringen med 100 procents ersättning för läromedel och 50 procent för lärarlöner. I t. ex. provinsen Ontario deltar månatligen ca 17 000 invandrare i kvällskurser i engelska vid över 150 skolor.

Språkundervisning för invandrare ingår även i "Canada Manpower Training program", en motsvarighet till den svenska arbetsmarknadsutbildningen. Inom ramen för denna utbildning kan invandrare få intensivundervisning (heltid) i engelska eller franska. Kurserna kan ibland sträcka sig över en period längre än fem månader. Bidrag till levnadsomkostnaderna utgår under språkundervisningen. Som villkor gäller att invandraren är svårplacerad på arbetsmarknaden på grund av otillräckliga språkkunskaper. Vidare gäller som villkor bl. a. att invandraren skall ha förvärvsarbetat i minst tre år i landet eller har underhållsplikt. Budgetåret 1968/69 fick 7 500 invandrare sådan språkundervisning inom ramen för "Canada Manpower Training Program".

Summary in English

The Royal Commission on the Social Adjustment of Immigrants (Invandrarutredningen) was appointed by the Swedish Government in 1968. Its task is to investigate the situation of immigrants and ethnic minorities in Sweden and to present a plan for various social measures for these groups. The Commission is parliamentary. It employs the services of experts in different fields.

Of the total population of Sweden — rather more than 8 million at the beginning of 1970 — about 365,000 (4.6 per cent) were aliens. Two thirds of the immigrants come from the Nordic countries, mainly from Finland. There were 181,000 Finnish citizens in Sweden at the beginning of 1970. The largest non-Nordic group was the Yugoslavs, about 28,000. In 1970 about 77,000 immigrants came to Sweden.

The Nordic countries (Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden) have a joint labour market, and citizens of these countries can without formalities take up residence and obtain employment in another Nordic country. Immigrants from other than the Nordic countries must obtain a work permit before entering Sweden.

This Report, the first issued by the Commission, deals with the educational situation of immigrants. The main emphasis in the Report is on proposals for education in the Swedish language and in elementary civics for adult immigrants.

In 1968 the Swedish Parliament passed a

resolution on the principles for teaching of children belonging to ethnic minorities (apart from Lapps). Immigrant children in the 9-year comprehensive school can receive special instruction in Swedish during an introductory period. The goal for this teaching is to make it as easy as possible for immigrant children to follow the regular teaching in Swedish schools. At comprehensive school, furthermore, immigrant children can be taught their native language during two hours a week in ordinary school-hours.

In view of these circumstances the Commission's report is confined to certain supplementary views on the education of immigrant children. As regards children of preschool age the Commission points out the importance of training both in Swedish and in their native language. For children also of compulsory school age (7–16 years) the Commission emphasizes the importance of bilingualism. It suggests furthermore that immigrant youth aged 16–20 should receive supplementary vocational training and that special introductory courses should be arranged for those who, for example, come to Sweden with their parents and wish to pursue upper secondary school studies.

At present adult immigrants can receive Swedish-language teaching free of charge through the voluntary educational associations. This is on a trial basis. In the fiscal year 1969/70 an amount of 40 million SKr (\$ 8 million) was allocated from government

funds for teaching of immigrants by the educational associations. The majority of immigrants who attend this teaching do so in their spare time. The number of persons registered on these courses is high, but many do not complete their studies.

Some immigrants can receive two months' paid intensive teaching of Swedish in the labour market retraining for a new vocation. In the fiscal year 1969/70 such Swedish-language courses were attended by 6,400 immigrants.

The need for Swedish-language training of immigrants has recently met with attention from the labour market organizations. The Swedish Employers' Confederation (SAF) and the Swedish Confederation of Trade Unions (LO) concluded an agreement in 1970 under which companies with immigrant employees are recommended to pay wages during 60 hours of Swedish-language teaching, 20 of which in working hours. It is proposed in this agreement that the State should pay a bonus to immigrants who complete 200 hours of teaching.

The Royal Commission on the Social Adjustment of Immigrants proposes that all immigrants registered in Sweden should receive a basic course in Swedish and elementary civics. The course should cover 240 hours. The goal should be to give all immigrants a minimum knowledge of Swedish so that they do not become isolated in society and exploited on the housing and labour markets. The Commission has paid due attention to the Resolution of the Council of Europe of June 26, 1968, on language teaching to immigrant workers.

The Commission proposes that this basic course for immigrants should be arranged within the general educational system and should be under the administration of the local authorities. Through grants to local authorities, however, the State should undertake most of the costs of the teaching. The central administrative authority for such teaching should be the National Board of Education (Skolöverstyrelsen).

In order that local authorities may better plan education and other social measures for immigrants, the Commission proposes the establishment of a special system of notification of the arrival of immigrants in a given area. The notifications should be issued from the population registry and the central aliens register at the National Immigration and Naturalization Board (Statens invandrarverk) via a computer system.

As regards immigrants now employed in Sweden the Commission recommends to employers that wages should be paid to persons who take the basic course, which in principle should be given during working hours. For immigrants entering Sweden after January 1, 1973, the Commission proposes that there should be a legal right to a 240-hour basic course in Swedish without loss of wage. Employers with less than five employees, however, should be exempted from the obligation of payment of wage to immigrants taking the basic course, but they are still recommended by the Commission to pay.

In order to stimulate non-employed immigrants, e.g. women working in the home, to take the basic course, the Commission proposes active recruitment on the local plane; also that all non-employed immigrants who take the course shall receive a bonus of 700 SKr from the State.

The total annual cost to the State and the local authorities for the basic courses is estimated at 75 million SKr (§ 15 million).

No data are available of the number of illiterates or semi-illiterates among immigrants in Sweden, but they probably number a few thousand. The Commission proposes a special two-year course for illiterate immigrants. A full allowance for cost-of-living expenses should be paid throughout the course. The State should cover the total cost for the courses, for which the annual cost for the first year is estimated at about 10 million SKr (§ 2 million).

The Commission proposes, finally, that special measures should be taken to enable immigrants to a greater extent to follow the

education available to adults in Sweden, including a deeper study of Swedish, within adult education run by the local governments and educational associations.

An appendix to the Report contains data of the knowledge of Swedish among immigrants in Sweden from an investigation made by the Commission. The investigation covered a statistically representative sample of 1,000 Finns, 1,000 Germans, 1,000 Italians, 500 Yugoslavs, and a control group of 1,000 Swedes.

AB Allmänna Förlaget

20-